Petru BUTUC

STUDII DE GRAMATICĂ ŞI ISTORIE A LIMBII ROMÂNE LITERARE

Chişinău, 2012

CZU 811.135.1’36’0
B 97

Lucrarea a fost recomandată pentru editare
de Consiliul ştiinţific al Institutului de Filologie
al A.Ş.M. şi de Catedra de limbă română, lingvistică
generală şi romanică a U.S.M., Facultatea de Litere

Machetare computerizată: ***Svetlana Cersac***
Coperta: ***Vitalie Leca***

Descrierea CIP a Camerei Naţionale a Cărţii
Butuc, Petru
Studii de gramatică şi istorie a limbii române literare / Petru Butuc. - Ch.: S. n., 2012 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). - 232 p.
200 ex.
ISBN 978-9975-53-106-1.

ISBN 978-9975-53-106-1.

S u m a r

„Limba se află în vorbire, căci numai vorbirea întruneşte măsura tuturor manifestărilor de limbaj"
Eugen Coşeriu

Cuvânt-înainte

În ultimele decenii, în lingvistică s-au creat nişte situaţii cam „delicate", în care unii cercetători fac abstracţie de natura reală a limbii, de caracterul ei biplan (limbă-gândire, limbă-vorbire, limbă-istorie, limbă-realitate etc.), iar, drept consecinţă, sunt complicate metodele de analiză şi cercetare; mai mult decât atât, sunt inventaţi termeni noi, care, de cele mai multe ori, nu sunt nici explicabili şi nici adecvaţi fenomenului. În lingvistică, de altfel, ca în orice ştiinţă, motivarea şi caracterul pertinent al fiecărui termen formează condiţia numărul unu – *sine qua non*, iar funcţionarea fiecărui termen cere să fie bine argumentată şi corect demonstrată, pentru a nu devia de la axa consecvenţei şi continuităţii ştiinţifice.

Profesorul moscovit Ruben Budagov (1910-2001) susţinea, referindu-se la respectivele aspecte-cheie ale ştiinţei despre limbă (limbă-gândire, limbă-societate, limbă-istorie, limbă-vorbire), că ele rămân a fi eterne, chiar dacă în orice etapă nouă, de evoluţie şi dezvoltare a ştiinţei şi societăţii, se manifestă sub noi aspecte, care generează alte imperative.

Prin urmare, actualitatea acestor dihotomii saussuriene rămâne a fi pe prim-plan întotdeauna, întrucât lingvistica (dar şi filologia, asemenea tuturor ştiinţelor umanistice) nu poate să se dezvolte prin a-şi simplifica realizările obţinute sau, mai mult decât atât, să şi le reducă prin schimbare. Obiectul de studiu al lingvisticii cere în permanenţă ca toate

cercetările să fie efectuate în toată complexitatea, sistematic ţinându-se cont de aspectul retrospectiv şi introspectiv, pentru a-şi asigura neîntrerupt prospectivitatea.

În domeniul gramaticii, problema principală, în toate timpurile, a fost şi rămâne a fi cea a raportului dintre formă şi conţinut, care se impune ca una a relaţiei dintre formă şi funcţia conţinutului sau a legăturii, de exemplu, dintre forma structural-gramaticală (morfologică) a cuvântului şi funcţia lui comunicativ-informativă (sintactică) în enunţ.

Diversele abordări ale acestui aspect al gramaticii (a raportului dintre formă şi conţinut) au condus la concluzii diferite şi chiar contradictorii: unii cercetători susţin, în general, că, la analiza faptelor de limbă, forma structural-gramaticală a cuvântului în enunţ este primordială, pledând, astfel, pentru formalism (de unde le vine şi numele de formalişti), iar alţii consideră că aspectul conţinutal şi funcţia comunicativă a cuvântului în enunţ sunt decisive (de unde le vine numele de funcţionalişti). Polemicile dintre formalişti şi funcţionalişti au condiţionat manifestarea, respectiv, a două căi de bază în cercetările de gramatică: una care porneşte de la formă spre conţinut şi alta, invers, care pleacă de la conţinut spre formă.

Formaliştii încep analiza gramaticală de la structura limbii, de la forma gramaticală spre semnificaţia ei, spre conţinutul informativ, „făcând, astfel, abstracţie de semantică în favoarea criteriilor pur „formale”, între care forma gramaticală a cuvântului ocupă locul central în cadrul enunţului şi nu sensul lui informativ-comunicativ”. Rezultatele aplicării unei asemenea metode duc, în ultimă instanţă, „la o formalizare sau morfologizare a gramaticii, la contopirea morfologiei cu sintaxa”.

Criticând formaliştii, acad. L. V. Şcerba (1880-1944) afirma, pe bună dreptate, că ei „au suprimat esenţa lucrurilor, au suprimat însăşi limba ca mijloc de exprimare şi au formalizat-o într-atât, încât orice om, negândindu-se la mesajul propoziţiei, nepătrunzându-l, poate să indice locul atributului sau al complementului fără să greşească, ceea ce e uşor, dar fără folos.” Cine porneşte de la formă spre conţinut „greşeşte adesea, punând semnul egalităţii între părţile de vorbire şi părţile de propoziţie. O asemenea analiză formal-structurală nu comportă absolut nici un obiectiv cognitiv.”

Scopul acestei culegeri de articole rezidă în demonstrarea faptului că principiul logico-semantic în gramatică, îndeosebi în sintaxă, este mai eficient, mai rezultativ, deoarece concepe cercetarea faptelor de limbă de la conţinut spre formă, sub aspectul relaţiilor comunicativ-informative, în baza unei semantici şi logici naturale, vii, reale, pentru a identifica, în primul rând, semnificaţia substantivală, conţinutal-informativă, determinând, astfel, şi volumul componenţial al părţilor de propoziţie (îndeosebi în Capitolul I).

În axa acestor formule teoretico-aplicative (a raportului dintre formă şi conţinut, dând supremaţie, la analiză, conţinutului informativ) sunt scrise toate studiile pe care le-am inclus în cartea de faţă, pledând, preponderent, ca principiile semantice şi logice în sintaxă să fie însuşite corect şi reţinute cu adevărat, căci nimic nu se poate învăţa fără a fi mai întâi memorat.

În Caitolul al II-lea sunt luate în dezbatere unele probleme de istorie a limbii române literare, pe care, din cauza şubredului context social-politic din Republica Moldova, le tratăm în raport cu cele de sociolingvistică.

Prin tot atâta importanță se marchează şi aspectele raportului dintre limbă şi istorie, limbă şi societate, care, în contextul lucrării noastre, se exprimă prin legătura indisolubilă dintre istoria limbii române literare şi cultura noastră națională propriu-zisă. Semnificația acestor probleme ale lingvisticii ține, în primul rând, de înțelegerea corectă a fenomenului apariției, evoluției şi dezvoltării limbii române literare, fenomen care se prezintă ca unul cu caracter general-european (româna literară a apărut şi s-a dezvoltat aşijderi tuturor limbilor literare, de cultură din Europa), şi nicidecum ca unul național închis. Româna literară din toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi (şi româna literară de la Chişinău) a apărut în urma lansării graiului muntenesc (1559-1581), prin cele 11 tipărituri biblice ale diaconului Coresi de la Braşov. Mai departe, prin contribuția tuturor cărturarilor din toate provinciile Daciei, a crescut şi s-a dezvoltat, atingând faza supremă de modernizare abia la sfârşitul sec. al XIX-lea (în anul 1881).

Capitolul al III-lea cuprinde unele recenzii, care sunt elaborate în spiritul criteriilor onomasiologice în gramatică, ceea ce formează şi o expresie, vie şi directă, a lucrărilor (monografiilor) asupra cărora am insistat.

Lucrarea respectivă este structurată dintr-o prefață (cuvânt-înainte),trei capitole, lista abrevierlor şi indicii de nume (referințele bibliografice sunt prezentate la sfârşitul fiecărui paragraf).

Bineînțeles că problemele analizei gramaticale a unităților sintactice, atât propoziționale, cât şi frastice, sunt tratate în baza diferitor principii metodologice; noi însă facem încercări de a fundamenta doar criteriul logico-semantic şi funcțional (onomasiologic), în conformitate cu care faptele de limbă sunt percepute „drept realități fireşti ale gândirii şi vorbirii."

* * *

Cartea de față constituie rezultatul unor cercetări de mai bine de un deceniu, având drept punct de pornire unele idei din teza de doctorat, susținută la 27 octombrie 1995, în şedința Consiliului Ştiințific Specializat al Facultății de Litere, U.S.M.

Îmi exprim toată gratitudinea față de domnul prof. Anatol Ciobanu, doctor habilitat în filologie, membru corespondent al A.Ş.M., profesor universitar la Catedra de Limbă Română, Lingvistică Generală şi Romanică (Facultatea de Litere, U.S.M.), întrucât mi-a citit articolele publicate în revistele de specialitate, încurajându-mă întotdeauna cu judicioase şi utile sfaturi, de amănunțit sau de ansamblu, în majoritate cuprinse acum de corpul monografiei.

Sugestii constructive mi-au oferit dnii profesori Vasile Pavel, Tudor Cotelnic, Petru Tolocenco ş.a., precum şi regretatul prof. Nicolae Raevschi; fiind adepți ai teoriilor funcționaliste sau integrale din lingvistica actuală.

Folositoare mi-au fost şi reconsiderările din partea Institutului de Filologie al A.Ş.M., cu care colaborez neîntrerupt.

Totodată, am profitat şi de susținerea colegilor de la Catedra de limba română şi filologie clasică a U.P.S. „Ion Creangă".

Tuturor le exprim, şi pe această cale, profunda mea recunoştință şi mulțumire pentru ajutorul acordat.

Autorul

CAPITOLUL I.

Probleme de gramatică a limbii române din perspectiva lingvisticii pragheze

1.1. Principiul logico-semantic al sintaxei funcționale

În prezent manualele şcolare conțin la compartimentul ***sintaxă*** *o serie de teme care diferă în ce priveşte tratarea lor teoretică. Faptul a generat multiple discuții, polemizându-se îndeosebi pe marginea tipologiei subiectului şi predicatului. Este vorba de utilizarea diferitor principii metodologice de cercetare a faptelor de limbă şi a variatelor metode puse la baza delimitării variantelor structurale ale unităților sintactice.*

În lingvistica generală se profilează pregnant două căi în cercetarea sintactică: de la conținut spre formă şi, invers, de la formă la conținut. In consecință, s-au stabilit două principii metodologice de cercetare: principiul logico-semantic şi funcțional şi principiul structural-gramatical.

În prezentul studiu luăm în dezbatere esența principiului logico-semantic şi funcțional (pledând pentru el), în raport cu cel structural-gramatical.

Astăzi, sintaxa constituie centrul celor mai multe preocupări ale cercetătorilor-lingvişti, întrucât acest nivel al limbii a generat şi generează o gamă întreagă de probleme de gramatică, printre care, mai cu seamă, se impun corelația dintre formă şi conținut, noțiunea de formă în gramatică, principiile şi metodele de cercetare ale unităților ei.

E necesar să convenim că între obiectul de studiu, pe de o parte, şi principiul metodologic, pe de altă parte, există o corelaţie strânsă, o interacţiune, o interdependenţă chiar. Deci specificul principiului metodologic al sintaxei este determinat de obiectul propriu-zis de studiu al ei, fapt susţinut şi de prof. F. P. Filin: „Teoriile şi metodele speciale de cercetare sunt determinate de particularităţile specifice ale obiectului."[1]

Dacă acceptăm afirmaţia cercetătoarei G. A. Zolotova, potrivit căreia „sintaxa coordonează în mod nemijlocit procesul gândirii şi cel al comunicării"[2], trebuie numaidecât să pledăm pentru o corelaţie a sintaxei cu logica şi semantica. O interacţiune dintre aceste trei domenii nu poate fi concepută decât numai în baza contextului şi în situaţii concrete. Sintaxa funcţională (numită şi consituativă)[3] se bazează pe principiul logico-semantic al metodei analizei funcţionale, despre care cercetătorul Sorin Stati afirmă că ea „caută ceea ce este pertinent, relevant, distinctiv pentru realizarea funcţiei supreme a limbajului uman, adică a funcţiei comunicative."[4]

A. V. Bondarko consideră că o asemenea analiză „constă în studierea unităţilor sintactice din punctul de vedere al funcţiei lor, al legăturii lor de funcţionare şi a legăturii lor sintactice faţă de unităţile comunicative."[5] La utilizarea principiului metodologic al analizei sintactice, funcţionale, tratarea materialului de limbă se efectuează *volens-nolens,* conform procedeului „de la semnificaţie spre expresie (de la funcţie spre formă). Anume logica şi semantica, ce se interpătrund în sintaxă, constituie factorii ei primi, ce o determină şi-i stabilesc, în general, statutul de compartiment lingvistic independent.

Principiul logico-semantic vine în opoziţie cu cel struc-

tural-formal al lingviştilor generativişti şi glosematicieni, care deseori îl elimină în favoarea criteriilor pur „formale”, în care forma ocupă un loc central. După părerea cercetătorului M. Mahmoudian, a reduce obiectul lingvisticii numai la studierea structurii limbii înseamnă a o aduce în impas.”[5]

Spre deosebire de structuralişti, în concepţia funcţionaliştilor părţile de propoziţie sunt „nişte segmente ale gândirii”, „părticele” ale acelei informaţii generale pe care o căpătăm după contopirea tuturor părţilor de propoziţie. Această contopire ne furnizează doza de informaţie necesară şi suficientă pentru „a acţiona asupra ascultătorului în direcţia dorită de vorbitor.”[7] O atare înţelegere a esenţei părţilor de vorbire se apropie de părerea profesorului A. M. Peşkovski, care afirmă că „părţile de propoziţie sunt părţile de vorbire în mişcare.”[8]

Aşadar, constatăm că întregul complex de relaţii ce se stabilesc în baza unităţilor sintactice (comunicative) sunt determinate de conţinutul semnificativ şi logic, alcătuind la un loc factorul logico-semantic, fără de care nu poate avea loc o comunicare verbală. Anume din aceste considerente, principiul logico-semantic de cercetare a unităţilor sintactice (de la conţinut spre formă) este mai rezultativ, mai fructuos şi mai firesc. Modul dat de studiere l-am putea expune pe scurt în felul următor: de la conţinutul informativ (substanţă – S) şi funcţie (f) la exprimarea lingvistică (forma gramaticală – F): (S (f) → F).

În continuare vom aplica criteriul dat în baza câtorva cazuri dificile, care se pretează, după părerea noastră, mai multor interpretări sintactico-funcţionale. E necesar să ţinem cont că asemenea ambiguităţi se manifestă în întregul sistem sintactic relaţional, noi însă ne vom referi la unele ce ţin de tipologia subiectului şi a predicatului.

Subiectul, ca membru al relației de interdependență bilaterală, impune predicatului persoana şi numărul, ceea ce înseamnă că subiectul exprimă agentul acțiunii, când e vorba de o singură persoană, şi agenții acțiunii, când e vorba de două sau mai multe persoane. Prin aceasta, subiectul îşi asigură într-un enunț poziția inițială față de predicat. Însă subiectul împreună cu predicatul formează conținutul predicativ al propoziției bimembre, deoarece ambii dețin indicii ei predicativi: modul, timpul, numărul, persoana şi diateza. Subiectul comportă numai indicii numărului şi ai persoanei. De aceea, la identificarea subiectului din propoziție şi la delimitarea lui tipologică în baza principiului pentru care pledăm, ținem cont strict de acest factor.

Bunăoară, subiectul unor propoziții de tipul *mi-e foame, ți-e dor, ni-i jale, vi-i somn, li-i frig* ş.a. poate admite mai multe variante de interpretare a valorii lui sintactico-funcționale. Însă, dacă punem la baza delimitării criteriul semantic, observăm că atare unități sintactice exprimă variate senzații sau stări sufleteşti, iar agentul (în cazul dat persoana-posesor al acestor calificative) se manifestă în formele scurte ale pronumelor personale la cazul dativ (*mi, ți, ni, vi, li*), care intră în structura gramaticală a predicatului. Aceasta înseamnă că subiectul este subînțeles prin forma plină a pronumelor personale la cazul dativ (*mie, ție, nouă, vouă, lor*). În aceste propoziții, conform principiului în cauză, pronumele cu formă plină sunt considerate subiecte logice la cazul dativ, iar verbul *a fi* împreună cu substantivele şi formele scurte ale pronumelor formează un predicat nominal: *Mie mi-i foame; Ție ți-e dor; Nouă ni-i jale; Vouă vi-i somn; Lor li-i frig*.

Într-o situație mult mai delicată se prezintă subiectul propoziției subliniate din fraza: „*Aşa, pesemne, şi era, căci*

lucrul acesta nu-l tăgăduia nici badea Cireş, recunoscând la un pahar de vin că draci se prea poate să n-aibă, dar ceva nesfinţit numaidecât o fi rămas într-însul, fiindcă totdeauna simte un imbold de-a face păcate, în vreme ce el e om cuminte şi blând de felul lui, încât îi face mare plăcere, când stă de vorbă singur cu dânsul" (I. Druţă). În asemenea situaţii sintactice, criteriul logico-semantic şi funcţional ne obligă să ţinem cont neapărat de macrocontext. Numai macrocontextul ne face să determinăm că subiectul din propoziţia *Aşa, pesemne, şi era* îşi are un suport logic sau o explicaţie semantică în fraza anterioară: „*Chiar şi cei din Butuceni, care râd numai o dată pe an, când scoate cloşca pui, au trebuit să recunoască şi ei:*

– Bre, mulţi draci mai are Cireş..."

Considerăm că anume constatarea din propoziţia *Bre, mulţi draci mai are Cireş* stă la baza formării subiectului logic al propoziţiei *Aşa, pesemne, şi era,* întrucât ea vine ca o continuare logico-semantică, situativă, foarte consecventă a textului propoziţiei precedente, echivalând semantic cu: (*Această constatare a celor din Butuceni) aşa, pesemne, şi era.* Dacă aplicăm criteriul structural-gramatical şi formal, această propoziţie pare să nu aibă subiect.

Problema tipurilor de predicate şi clasificarea lor constituie baza doctrinei ştiinţifice despre propoziţia bimembră şi nucleul ei – **predicatul**. Înţelesul de „tip" presupune existenţa trăsăturilor general-esenţiale, care apar atât în unităţi concrete, cât şi în structuri diferite. Sensul de „tip" (tot aşa ca şi „clasă", „categorie" etc.) este relativ, deoarece el ne apare legat de distribuirea sau clasificarea unui anumit material. Un tip de predicat îl separă, îl determină şi îl delimitează pe altul, adică se opune altui tip.[9]

Pentru predicat, ca bază a clasificării se ia semnificaţia

(semantica) indicilor predicativi, iar tipurile predicatelor trebuie să se opună conform modului de exprimare a acestora.

La delimitarea tipurilor de predicate şi la clasificarea lor s-a procedat în mod diferit. Tema „Predicatul în limba română" este abordată frecvent în literatura de specialitate. Multe probleme legate de această parte principală a propoziţiei au fost deja elucidate. Cu toate acestea, în plan teoretic şi aplicativ, mai rămân o serie de aspecte neclarificate, contradictorii şi chiar discutabile. De exemplu, nu s-a ajuns la un acord comun în ceea ce priveşte structura compoziţională a predicatului şi a felului de determinare a esenţei lui sintactice.

Punând la bază principiul logico-semantic şi funcţional, adică onomasiologic, care prevede studierea fenomenelor sintactice „de la conţinut spre forma de expresie", am conchis că predicatul în limba română nu poate fi limitat la un număr restrâns şi rigid de tipuri de realizare. El mai include în componenţa lui o serie de expresii cu verbe desemantizate, unele construcţii infinitivale cu verbul *a avea*, pleonasme, repetiţii verbale etc. Aceste fenomene de limbă formează la nivel sintactico-funcţional un singur predicat. În viziunea noastră ele sunt unităţi sintactice formate din două şi mai multe elemente ce constituie un tot întreg logico-semantic şi funcţional, comportând anumite semnificaţii suplimentare: de durată (limitată sau nelimitată a acţiunii), de intensitate, de gradaţie, de progresie etc. Ele se manifestă în toate tipurile tradiţionale de predicate: PVS, PVC, PN, PVN. În exemplele ce urmează: 1) „*Sapă,* frate, *sapă, sapă, /* până când vei da de apă" (L. Blaga); 2) „Făt-Frumos *a luat şi s-a pornit* în lume" (M. Eminescu); 3) „Îndată după plecarea Greuceanului, Faurul-pământului *se apucă şi*

făcu chipul lui Greuceanu”... (P. Ispirescu); 4) „*De vorbit nu poate vorbi*, că măselele şi dinţii i-au căzut mai bine de o mie de ani...” (I. Creangă); 5) „Împăratul *n-avu* nici el *ce* mai *zice* şi îi dete fata” (P. Ispirescu); 6) „*De milostiv milostiv eşti*, de *bun la inimă bun ai fost,* nu-i vorbă, dar de la o vreme încoace, ... te-ai făcut prea nu ştiu cum”. (I. Creangă), elementele subliniate intră în componenţa predicatului, deoarece exprimă un tot întreg logico-semantic şi o singură funcţie sintactică. Ele mai conţin, pe lângă semnificaţia substanţial-gramaticală de bază, şi semnificaţii suplimentareâ: în exemplul 1 – un îndemn insistent, în 2 – o decizie promptă, în 3 – un aspect incoativ-terminativ, în 4 – o constatare a incapacităţii efectuării acţiunii, în 5 – obiectul acţiunii, în 6 – o constatare de ordin calificativ.

Cele demonstrate ne permit să delimităm, în fiecare model structural al predicatului, forme de bază şi forme angrenate ale aşa-zisului predicat angrenat (PA). Esenţa PA constă în faptul că, neschimbându-şi fondul structural al tipului respectiv, alături de semnificaţia substanţială de bază, mai exprimă semnificaţii suplimentare prin concursul elementelor angrenante.

Forma gramaticală a predicatului se constituie, în genere, din unitatea semnificaţiilor general-gramaticale şi din mijloacele ei structurale de exprimare. Aceleaşi semnificaţii gramaticale pot fi exteriorizate prin diverse mijloace. Astfel, paralel cu formele de bază ale PVS, PVC, PN, PVN, delimităm, respectiv, şi formele angrenate ale PVS (angr.), PVC (angr.), PN (angr.), PVN (angr). Exemplificăm fără comentarii, indicând numai tipul: 1) „Bătrânul le-o *fi spus ce* le-o *fi spus*, [PVS (angr.)] după care tătarii şi-au scos săbiile...” (I. Druţă); 2) „Erau câteva foiţe, dar soacra a acoperit nişte hladuneţe, le-a făcut unsuroase şi măcar *ia şi plângi*

[PVS (angr.)] – nici hârtie, nici toc" (I. Druță); „Însă dacă *vrei şi vrei* numaidecât *să te duci* [PVC (angr.)], eu nu te opresc" (I. Creangă); „Eu *îs bun cât îs bun*, [PN (angr.)], dar şi când m-a scoate cineva din răbdare..." (I. Creangă); „Paştele *este sărbătoarea sărbătorilor.*" [PN (angr.)] (dicton biblic).

Analiza formelor gramaticale ale PVS (angr.), PVC (angr.) şi PN (angr.) face posibilă delimitarea diferitor variante ale acestor tipuri structurale. Elementele constitutive ale acestor tipuri se prezintă ca un sistem complex, cu o exprimare unitară, compactă a semnificației gramaticale şi substanțiale într-o îmbinare de cuvinte lexicalizată. Actualul sistem de forme structural-gramaticale ale PA funcționează paralel cu cel de bază. Trebuie să menționăm că cele mai utilizate forme structurale ale predicatului în limba română sunt cele de bază, iar formele angrenate îşi fac apariția numai în cazurile când sunt invocate de vorbitor, pentru a preciza anumite nuanțe adăugătoare de sens.

Comentariul dat conduce la concluzia că principiul logico-semantic în sintaxă este mai rezultativ, deoarece prevede cercetarea de la conținut spre formă, sub aspectul relațiilor comunicative, în baza unei semantici şi logici naturale, pentru a identifica corelația semnificației substanțial-gramaticale ca bază a indicilor predicativi ai unității şi, în general, ca bază a predicației, fenomen ce alcătuieşte esența propoziției.

Referințe bibliografice

[1] F. P. Filin, *Ocerki po teorii iazâkoznania,* Moscova: Nauka, 1982, p. 65.

[2] G. A. Zolotova, *Ocerki funcționalinogo sintaksisa russkogo iazâka*, Moscova: Nauka, 1973, p. 5.

[3] Anatol Ciobanu, *Sintaxa şi semantica*, Chişinău: Ştiința, 1987, p. 24.

[4] Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1967, p. 150.

[5] A. V. Bondarko, *Teoria funkționalinoi grammatiki*, Leningrad: Nauka, 1987, p. 18.

[6] Morteza Mahmoudian, *Lingvistika* (traducere din limba franceză), Moscova: Progress, 1985, p. 35.

[7] Anatol Ciobanu, *Despre principiile delimitării părților de propoziție // Probleme actuale ale filologiei*, Chişinău: Ştiința, 1985, p. 64.

[8] A. M. Peşkovski, *Russkii sintaksis v naucinom osveşcenii*, Izd. 7-oe, Moscova: Ucipedghiz, 1956, p. 169.

[9] P. A. Lecant, *Tipî i formî skazuemogo v sovremennom russkom iazâke*, Moscova: Vâsşaia Şkola, 1976, p. 6.

„Limba Română”, nr. 6, 1997

1.2. Controverse în tipologia unor părți de propoziție

Sintaxa limbii române contemporane dispune de o literatură științifică bogată. Multe probleme sunt rezolvate, dar, deşi în acest domeniu s-a acumulat mult material faptic referitor la sintaxa părților de propoziție, multe chestiuni rămân totuşi neclarificate, chiar controversate. De exemplu, la tipologizarea unor părți de propoziție, unele tipuri sunt denumite, după părerea noastră, nu în conformitate cu conținutul semantico-sintactic, informativ, ci pe baza modului de realizare structural-gramaticală. Sub aspectul dat se înscrie mai întâi aşa-zisul subiect <u>reluat</u> sau <u>pleonastic</u>.

În literatura de specialitate tipul dat nu are o definiție riguroasă. Se menționează atât doar, că „tot simple trebuie considerate aşa-zisele subiecte pleonastice" [1.91]. Mai departe se semnifică despre acest tip de subiect că el constă în reluarea unui pronume printr-un substantiv: „Bate <u>el Ivan</u> în poartă cât bate..." (I. Creangă), fie în reluarea unui substantiv printr-un pronume: „<u>Harap-Alb</u> vede <u>el</u> bine unde merge treaba..." (I. Creangă) Subiectul reluat (sau pleonastic) nu are o definiție, cât de cât, nici în Gramatica Academiei (G. A.), dar se afirmă numai că „subiectul exprimat printr-un pronume personal poate relua uneori un subiect exprimat printr-un substantiv" [2.91], Bineînțeles că o asemenea tratare a tipului dat de subiect este insuficientă, deoarece, în primul rând, nu semnifică principiul delimitării, iar, în al doilea rând, nu se menționează care element este reluat (pleonastic): primul, al doilea sau tot blocul (Harap-Alb, el). Din comentariul dat în G.A. şi în L.M.L.C., reiese că avem două subiecte: unul propriu-zis (Harap-Alb) şi altul reluat (pleonastic) „el".

Noi suntem de părerea că substantivul formează împreună cu pronumele un singur subiect; îmbinarea lor sintactico-funcțională corespunde totalmente criteriului logico-semantic (predicațional) de delimitare a părților principale de propoziție. Ambele constituente ale îmbinării subiectuale (el, „Ivan" şi „Harap-Alb, el") exprimă, respectiv, numai câte un singur agent al acțiunii. Acest unic agent include singurii şi unicii indici predicativi ai subiectului (indiciul persoanei şi cel al numărului).

Termenii „subiect reluat" şi „subiect pleonastic" sunt incompatibili cu valoarea lor semantico-sintactică. Aceste noțiuni („reluat" şi „pleonastic") nu exprimă conținutul informativ, comunicativ-sintactic al unui atare tip de subiect. Ele îl caracterizează numai în ceea ce priveşte modul lor de realizare structurală a formei gramaticale. Mai cu seamă, elementul al doilea, care, de fapt, nu mai este bloc, ci e o reluare pleonastică („Harap-Alb, el" sau „el, Ivan"), ar putea fi denumit astfel.

Într-o situație similară cu subiectul „reluat" sau „pleonastic" sunt prezentate, credem noi, şi unele tipuri de atribute din limba română. Astfel, sunt delimitate următoarele categorii de atribute: adjectivale, substantivale, pronominale, verbale şi adverbiale [2.115]. Prin o atare denumire, tipurile respective contrazic, după părerea noastră, statutul logico-semantic şi funcțional al acestei părți de propoziție, chiar dacă în literatura de specialitate se afirmă că este vorba despre o „clasificare a atributului după formă" [2.115]. Ele marchează, de fapt, exprimarea atributului în limba noastră, dar nu valoarea lui semantico-sintactică, funcțională. O atare tipologizare creează dificultăți la predarea şi însuşirea atributului pe baze funcțional-sintactice şi logico-semantice.

Totodată, vrem să remarcăm faptul că atributele adjectivale, substantivale, pronominale, verbale şi adverbiale de asemenea nu au definiţii sintactice, ci numai se menţionează prin ce părţi de vorbire se exprimă: „Atributul adjectival este exprimat printr-un adjectiv propriu-zis...” [2.115]; „Atributul substantival se exprimă printr-un substantiv...” [2.120]; „Atributul pronominal este exprimat prin pronume propriu-zise.” [2.131]; „Atributul verbal este exprimat, de obicei, prin verbe la infinitiv sau supin şi, mai rar, la gerunziu.” [2.136]; „Atributul adverbial se exprimă printr-un adverb sau printr-o locuţiune adverbială...” [2.135]. Considerăm că o astfel de interpretare a tipologiei atributului în limba română nu este deloc sintactică, ci e numai morfologică.

Un comentariu identic în acest sens ar preta şi aşa-zisele tipuri de predicate interjecţionale şi adverbiale. Din punct de vedere logico-semantic şi funcţional, aceste feluri de predicate echivalează cu acţiunea unui singur verb sau cu ideea unei singure acţiuni a unui singur verb, ceea ce ne face să constatăm că avem de-a face de fapt cu predicate verbale, exprimate prin adverbe sau interjecţii.

Din cele relatate până aici credem că este clar că problema tipologiei unor părţi de propoziţie şi clasificarea lor constituie una din cele care pe cât sunt de importante, pe atât şi de dificile. De aceea, considerăm că, pentru a evita orice alunecare în extrema „morfologizării părţilor de propoziţie” [3.39], e necesar ca în sintaxă să se facă o distincţie a raporturilor existente între noţiunile de „tip”, „funcţie” şi „funcţional”, în raport cu noţiunea de „relaţie” şi „semnificaţie”.

De exemplu, noţiunea de „tip” presupune prezenţa trăsăturilor general-esenţiale, care apar atât în unităţi concrete, cât şi în structuri diferite. Sensul de „tip” (tot aşa ca şi de „clasă”, „categorie” etc.) este relativ, deoarece el ne apare

legat de distribuirea sau clasificarea unui anumit material [4.6]. Aşadar, un tip de parte de propoziție îl separă, îl determină şi îl delimitează pe altul, adică se opune altui tip.

Se ştie că la delimitarea ştiințifică „a tipurilor" întotdeauna se porneşte de la faptul că materialul disponibil este omogen, ceea ce înseamnă că include unități cu anumite semne esențiale. Cât priveşte înțelesul general de parte de propoziție, acesta este, mai întâi de toate, „un înțeles de funcțional", iar o noțiune funcțională nu este un element concret. „Partea de propoziție constituie partea semnificativă a elementului lingvistic în propoziție", afirmă, pe bună dreptate, prof. Victor Banaru [5.28]. Prin urmare, la delimitarea tipologiei părților de propoziție noțiunile de „funcție" şi „funcțional" trebuie să constituie fenomene de primă necesitate (funcționalul în sintaxă însă trebuie tratat numai în raport cu categoriile sintactice şi cele morfologice cu care interacționează fiecare parte de propoziție). Sintaxa funcțională prevede tratarea „funcționalului" şi a „funcției" numai în corelație cu semantica şi logica naturală a enunțului. Aşadar, în sintaxologie, alături de noțiunile de „relație" şi „semnificație", trebuie să circule şi noțiunea de „funcție", care este tot atât de importantă.

Savantul ceh Fr. Daneş afirmă cu mult rezon că „înțelesul de funcție include şi scopul şi mijloacele" [6.15]. Deci „funcția" este o noțiune mult mai largă decât noțiunea de „semnificație" în sintaxă. Faptul acesta ne dă posibilitatea să deducem funcția comunicativă generală a unităților sintactice, să determinam rolul lor în structura unităților comunicative ale propoziției şi, în cele din urmă, să stabilim corect tipul şi tipologia părților de propoziție.

După opinia prof. G. A. Zolotova, „funcția exprimă atitudinea unităților sintactice față de unitățile comunicative"

[7.6]. Afirmația dată conține o informație amplă, căci din ea rezultă raportul-cheie dintre sintaxă şi semnificațiile ei, dintre sintaxă şi semantică.

Prin urmare, lingviştii, adepți a şcolii de la Praga, tratează termenii „funcție" şi „funcțional" mult mai larg, şi anume, tot ceea ce ține de limbă şi de realitatea ei verbal-comunicativă. Funcțional înseamnă tot ceea ce ține, serveşte unui scop anumit" [8.8]. Savantul Eugen Coşeriu, de asemenea adept al concepțiilor lingvistice pragheze, menționează că „Funcționalismul, aşa cum îl concepem, aspiră pur şi simplu să corespundă funcționării reale a limbii şi nu să-i impună scheme preconizate sau structuri perfecte. Scopul fiecărui act verbal este de a comunica ceva. Actul comunicativ, la rândul lui, cere fiecărui cuvânt să-şi îndeplinească funcția de bază – cea comunicativă" [9.156]. Cât priveşte înțelesul de parte de propoziție este, în primul rând, un înțeles de funcțional.

Ni se pare că la delimitarea tipologică a părților de propoziție, în conformitate cu părțile de vorbire prin care se exprimă, nu se ține cont de particularitățile acestor factori determinanți ai sintaxei propoziției, ai sintaxei funcționale. Numai din această cauză s-a ajuns la o suprapunere a sintaxei cu morfologia, s-a ajuns la o identificare a părților de propoziție cu părțile de vorbire, s-a ajuns la „morfologizarea sintaxei" [3.39], ceea ce ne face să gândim că nu se iau în considerație deosebirile de niveluri ale acestor două categorii. Părțile de vorbire se realizează numai la nivel sintactic, care-i superior celui morfologic. Academicianul V. V. Vinogradov încă prin anii '50 ai sec. trecut afirma că „între părțile de vorbire şi părțile de propoziție există o legătură, dar nu şi un paralelism" [1.70].

Referinţe bibliografice

1. *Limba moldovenească literară contemporană* (L.M.L.C.) *Sintaxa* / Sub redacţia prof. A. Ciobanu, Chişinău: Lumina, 1987.

2. *Gramatica Limbii Române* (G. A.), vol. II, Bucureşti: Editura Academiei, 1963.

3. Budagov R. A., *Shodstva i neshodstva mejdu rodstvennâmi iazâkami*, Moscova: Nauka, 1985.

4. P. A. Lekant, *Tipî i formî skazuemogo v sovremennom russkom iazâke*, Moscova: Vâsşaia Şcola, 1976.

5. Victor Banaru, *Ocerk po teorii predikativnosti*, Chişinău: Ştiinţa, 1973.

6. Fr. Daneŝ // Apud L. Ilia, *Ocerki po grammatike franţuzskogo iazâka*, Moscova: Vâsşaia Şcola, 1970.

7. G. A. Zolotova, *Ocerki funcţionalinogo sintaksisa russkogo iazâka*, Moscova: Nauka, 1973.

8. Morteza Mahmoudian, *Lingvistika*, Moscova: Progress, 1985.

9. Eugen Coşeriu // Apud Anatol Ciobanu, *Sintaxa şi semantica*, Chişinău: Lumina, 1987.

10. V. V. Vinogradov, *Osnovnâie voprosî sintaksisa* // *Voprosî grammaticeskogo stroia*, Moscova: Izd-vo Akad. nauk SSSR, 1955.

„Revistă de Lingvistică şi Ştiinţă Literară”, 1999, nr. 4-6; 2000, nr. 1-6; 2001

1.3. Analiza sintactică a propoziției bimembre începe de la subiect

În ultimele decenii, cercetările din domeniul sintaxei au un vădit caracter inovator, lărgind orizonturile şi perspectivele acestei ştiințe. Orientată tot mai mult spre realitatea imanentă a limbii, sintaxologia a ajuns să fie mult mai riguroasă şi mai sistematizată. În prezent, semantica informativ-comunicativă şi logica gândirii naturale au devenit condiții esențiale ale sintaxei[1]. Anume datorită acestor metamorfoze, de bun augur, unele probleme ale sintaxologiei necesită fie o reconsiderare, fie o revizuire. De exemplu, problema analizei sintactice a propoziției bimembre cere, după părerea noastră, şi una, şi alta. De aceea, în cele ce urmează, vom încerca să determinăm, pe baze teoretico-aplicative, doar unele aspecte ale acestei probleme, şi anume: de la ce parte de propoziție trebuie să se înceapă analiza sintactică a propoziției bimembre (complete sau eliptice): *de la subiect sau de la predicat*. Pentru aceasta, considerăm că e necesar să precizăm mai întâi unele laturi importante privind rolul analizei sintactice, în general, şi al analizei sintactice a propoziției bimembre, în particular.

***Nota 1**. Analiza sintactică, în procesul de studiere a limbii, nu reprezintă o finalitate, ci doar o etapă preliminară a procesului de sinteză a faptelor de limbă. Analiza sintactică urmăreşte scopul de a identifica şi de a determina raporturile dintre un text lingvistic şi o gramatică, pentru a stabili gramatica textului respectiv, adică de a defini mecanismul care produce un text, o frază, o propoziție. În acest proces complex, identificarea elementelor constitutive ale textului, cu distribuția lor la fiecare nivel, descrierea şi cla-*

sificarea lor din perspectiva relațiilor ce le reunesc, a funcțiilor pe care le actualizează şi a mijloacelor de exprimare a acestora, constituie coordonatele majore ale demersului analitic al oricărui tip de analiză sintactică.

În această ordine de idei, profesorul Ion Diaconescu afirmă, pe bună dreptate, că „orice operație de analiză îşi are ca antecedent o operație de sinteză, după cum şi orice operație de sinteză îşi are ca antecedent o operație de analiză”[2]. În temeiul celor spuse, considerăm că analiza sintactică a propoziției presupune cunoaşterea mecanismului pe baza căruia s-a format întregul, pentru ca, odată cunoscut, să se generalizeze ca model de construcție. În acelaşi timp, sinteza faptelor de limbă se sprijină, la rândul ei, pe datele oferite de analiza sintactică, asigurând, astfel, procesele creatoare, de generare a noi şi noi structuri. Aceste două operații „condiționează realizarea actului comunicativ, prin care mesajul este emis ca rezultat al unor procese de sinteză şi este receptat printr-un proces de analiză”[3].

Vorbind în mod concret de analiza sintactică a propoziției bimembre (în limba română propoziția bimembră este dominantă, numeric, în raport cu propoziția monomembră), putem afirma că acest tip de propoziție alcătuieşte o operație prin care o unitate de rang superior se descompune în unitățile sale de rang inferior: astfel, textul se descompune în fraze, frazele – în propoziții, propozițiile se descompun în sintagme, iar sintagmele – în părți de propoziții, ca unități sintactice propoziționale minimale, cu relevanță sintactică. Prin urmare, analiza sintactică a propozițiilor bimembre (complete şi eliptice) îşi are drept scop determinarea mecanismului prin care părțile de propoziție se integrează într-un ansamblu finit, complet, încheiat, pentru a oferi, în consecință, un model de structură lingvistică.

• Propoziția bimembră însă apare, în procesul de analiză, ca rezultat al segmentării frazei, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar, în procesul de sinteză, ca rezultat al integrării unui lanț sintagmatic prin prezența unui centru predicativ.

Sintagma, la rândul ei, ca unitate relevantă la nivel sintagmatic, apare, în operația de analiză, drept rezultat al segmentării propoziției, în calitate de constituent imediat al acesteia, iar în operația de sinteză – ca rezultat al integrării a două unități de rang inferior (a două părți de propoziție), pe baza unei relații[4].

La nivel sintactic, sintagmele reprezintă cele mai mici unități combinatorii, iar cunoaşterea normelor de combinare este de cea mai mare importanță, atât în procesele de sinteză a faptelor de limbă, cât şi în cele de analiză sintactică, deoarece la acest nivel se produc modificările gramaticale ale cuvintelor. De exemplu, dacă segmentăm propoziția „Nistrul vine domol şi cumpănit la vale...” (I. Druță) în constituenții ei imediați, obținem următoarele sintagme: 1) Nistrul vine; 2) vine domol; 3) vine cumpănit; 4) vine la vale. Fiecare din aceste sintagme, în parte, este o structură binară, fiindcă este alcătuită din două elemente, unul (primul) în calitate de determinat, lămurit sau regent, şi altul (al doilea element) în calitate de determinant sau de subordonat. Între aceşti doi componenți ai sintagmei se stabileşte o relație de determinare din momentul validării, actualizării propoziției prin categoria gramaticală a predicației.

Aceste caracteristici le comportă şi sintagma subiect-predicat („Nistrul vine”), în care subiectul formează regentul sintagmei, iar predicatul – subordonatul ei. Iată de ce **considerăm că e corect ca analiza sintactică a propoziției bimembre să înceapă de la sintagma principală**

(subiect-predicat) şi anume de la regentul ei – subiectul propoziţiei.

• E necesar să se ştie că locul şi rolul subiectului şi predicatului în propoziţia bimembră este stabilit de categoria gramaticală a predicaţiei, care ţine „de referirea conţinutului propoziţiei la realitate”[5]. Predicaţia apare în categoriile sintactice ale modului, timpului, persoanei şi numărului şi se exprimă, în primul rând, cu ajutorul părţilor principale: subiectul şi predicatul, care, deţinând indicii predicativităţii, constituie expresia ei funcţională. Predicaţia însă, prin capacitatea de a raporta conţinutul informativ al propoziţiei la realitate, validează totdeauna calitatea de propoziţie, ca unitate sintactică de bază. Prin urmare, relaţia subiect-predicat formează baza teoretică a tuturor relaţiilor morfo-sintactice (sintagmatice) în structura propoziţiei bimembre. Subiectul şi predicatul îndeplinesc în propoziţia bimembră două funcţii sintactice principale, centrale, ce sunt generate de predicativitate, ca un aspect al prdicaţiei. Astfel, „subiectul devine concretizare nominală a obiectului predicativităţii, iar predicatul – concretizare verbală a predicativităţii”[6].

Totodată, subiectul şi predicatul interacţionează nu numai în baza semnificaţiei (obiect-indiciu), ci şi după formă – conţinut: subiectul îşi are forma lui independentă (de nominativ) şi se exprimă prin toate părţile de vorbire la cazul respectiv; predicatul, deşi este parte principală de propoziţie, se subordonează, gramatical, subiectului şi îşi are, drept material-structural, verbul. Aşadar, subiectul este partea principală determinată, lămurită, iar predicatul alcătuieşte determinantul ei. Subiectul indică obiectul (agentul acţiunii, stării şi existenţei), iar predicatul indiciile lui, caracteristica acestui obiect. De aceea, **considerăm că analiza sintactică a propoziţiei bimembre trebuie să înceapă**

de la agentul acțiunii (subiectul propoziției), şi nu de la caracteristicile acestui agent (predicatul propoziției).

• Conform teoriilor lui Ferdinand de Saussure, „orice propoziție constituie o ordonare sintagmatică”[7], un lanț de raporturi morfo-sintactice (sintagmatice) actualizate. Despre propoziția bimembră, care întruneşte această calitate, se mai poate spune că este alcătuită, în primul rând, din două elemente principale (subiectul şi predicatul), unite într-un raport ce se desfăşoară liniar, pe orizontală. Subiectul şi predicatul formează prima sintagmă în propoziția bimembră, iar raportul lor constituie primul raport morfo-sintactic (sintagmatic). Subiectul este elementul care începe acest raport sintagmatic, iar predicatul îl continuă şi-l încheie. Subiectul, datorită faptului că este primul element al raportului, devine, într-un fel, independent față de predicat, din care cauză poate fi luat drept element dominant al sintagmei. Predicatul, la rândul său, fiind antrenat de subiect în raportul dat, ajunge a fi element dominat. Din aceste considerente, prof. Ion Ețcu afirmă, pe bună dreptate, că „raportul predicativ dintre subiect şi predicat constituie un raport sistemic”. Fiind sistemic, raportul predicativ dintre subiect şi predicat „nu se schimbă în dependență de sensul lexical al elementelor constituente”[8]. Lanțul de raporturi sintagmatice, realizate de părțile principale ale propoziției, poate fi continuat cu alte elemente, dar nu poate depăşi limita posibilităților sintagmatice ale sistemului lor propriu-zis. De aceea, absolut în toate propozițiile bimembre, relația predicativă dintre subiect şi predicat rămâne neschimbată: întotdeauna „subiectul lansează lanțul raporturilor sintagmatice, iar predicatul îl continuă şi-l încheie”[9]. Prin urmare, propoziția se constituie într-un sistem funcțional direct pe baza raportului sintagmatic bilateral dintre subiect şi predicat, unde subiectul este elementul inițial al acestui raport,

iar, prin configurația sa semantică și gramaticală, „determină natura și particularitățile gramaticale ale predicatului, adică ale elementului final al raportului sintagmatic dat”[10].

Cu alte cuvinte, din punct de vedere gramatical, dar și semantic, sintagma subiect-predicat, în propoziția bimembră, se prezintă ca un lanț încheiat de elemente propoziționale obligatorii, între care se stabilesc legături sintagmatice sistemice. De aceea, credem noi, **a începe analiza sintactică de la subiectul propoziției înseamnă, în primul rând, a respecta caracterul sistemic al sintagmei numărul unu; a porni analiza sintactică de la subiect, de la elementul dominant al sintagmei, de la componentul ei inițial, prin care se lansează lanțul raporturilor sintagmatice, înseamnă a fi în consens cu statutul morfo-sintactic al tuturor propozițiilor bimembre complete și eliptice**.

• După părerea cercetătorului Virgil Stancovici, „limba este rezultatul unui lung proces de colaborare între diversele mijloace rudimentare de expresie ale omului, folosite pentru a-și transmite gândul”[11]. Iată de ce n-a fost și nu este deloc întâmplător faptul că limba este studiată, încă din antichitatea greacă, în raport cu gândirea. Sintaxa, deoarece reprezintă limba sub aspect comunicativ, este compartimentul lingvistic cel mai apropiat de logică. În prezent, logica naturală constituie obiect de interes și pentru lingviști. Termenii „subiect” și „predicat”, stabiliți în sintaxă prin gramaticile raționale, s-au impus definitiv, deoarece înțelesul lor este strâns raportat la sensul termenilor cu același nume (subiect, predicat) din judecata logică. Încă din antichitate, dar și în Evul Mediu, deși se făcea distincția subiect-predicat, această distincție nu era de natură sintactică, ci logică, întemeiată pe trăsături de ordin logic ale unor clase de cuvinte. Pornind de la opinia aristotelică despre ju-

decată, potrivit căreia prin judecată „se afirmă sau se neagă ceva despre altceva”, se ajungea la o structură a judecății care era permanent aceeaşi: subiectul judecății, predicatul judecății şi cópula judecății.

Subiectul judecății este noțiunea obiectului în legătură cu care se afirmă sau se neagă ceva. Subiectul judecății este numit punctul de plecare a gândirii sau elementul cunoscut al gândirii. Predicatul judecății însă este cel care reflectă noțiunea caracteristică, afirmată sau negată, a subiectului judecății. Cópula judecății înseamnă relațiile stabilite de mintea omului între noțiunile ce constituie subiectul judecății şi predicatul judecății, adică apartenența, identitatea, existența, cauzalitatea, considerate ca afirmare sau negare în legătură cu subiectul judecății[12]. Toate acestea ne permit să conchidem că analiza sintactică a părților de propoziție nu poate fi întreprinsă fără logică, întrucât logica formează substanța actului comunicativ, care condiționează, în mare măsură, procesele de selecție şi distribuție a părților de propoziție**. De aceea, analiza sintactică a propoziției bimembre trebuie să înceapă de la subiectul judecății, care este punctul de plecare a gândirii.**

• Deşi în limba română ordinea cuvintelor în propoziție nu este în general fixă, cuvintele nu pot fi aşezate oricum, au un loc anumit, conform statutului sintactic şi rolului fiecărei părți de propoziție în cadrul enunțului. În limba română topica logică, normală este de la cunoscut la necunoscut, ceea ce înseamnă că determinativul stă după elementul determinat. Astfel, urmând desfăşurarea normală a judecății, propoziția bimembră dezvoltată va avea următoarea topică: subiect – predicat – complement direct sau indirect – complemente circumstanțiale[13]. Topica respectivă corespunde desfăşurării logice a gândirii, de la agentul acțiunii (subiec-

tul) la acțiunea propriu-zisă (predicatul), apoi la obiectele ei (complementul direct sau indirect) şi, în cele din urmă, la împrejurările în care se desfăşoară (complementele circumstanțiale). Această ordine a părților de propoziție marchează topica obiectivă, directă sau gramaticală, întâlnindu-se, îndeosebi, „în textele neutre din punct de vedere stilistic”[14]. Topica respectivă reprezintă structura-cheie, „carcasa” propoziției bimembre dezvoltate în limba română. Din aceste considerente, **credem că a începe analiza sintactică de la subiect înseamnă, evident, a respecta şi consecvența construcției-model a propoziției în limba română, înseamnă a trata părțile de propoziție în conformitate cu ordinea structurii componenților propoziției în limba noastră.**

• Dacă nu identificăm, mai întâi, subiectul în propoziție, întrebările predicatului devin strict formal-gramaticale, morfologice: *ce face?*, *ce a făcut?* şi *ce va face?*; dar acestea sunt întrebări pentru a determina categoria timpului la verbe. Prin atare întrebări, putem găsi în propoziție numai verbele şi timpul lor, dar nu întotdeauna şi predicatul, care poate fi exprimat nu numai printr-un verb la unul din cele cinci moduri personale, ci şi prin verbe la diateza pasivă, prin expresii şi locuțiuni verbale, prin repetiții, tautologii etc.

Suntem de părerea că la delimitarea predicatului în propoziție (ca primul pas al analizei), logic, nu avem dreptul să utilizăm în întrebările predicatului cuvântul „subiect”, de vreme ce nu l-am identificat încă, nu ştim nimic despre prezența lui în propoziție. **Numai delimitarea mai întâi a subiectului în propoziție permite identificarea predicatului pe baza întrebărilor lui logice: *Ce se spune despre subiectul...?*; *Cum este subiectul...?* etc.**

Nota 2*: În multe manuale şi monografii de sintaxă a limbii române nu se respectă acest demers logic la formularea întrebărilor pentru subiect şi predicat. De exemplu, într-o lucrare se afirmă categoric că „analiza trebuie să înceapă cu predicatul; apoi se pun întrebările pentru găsirea subiectului”, iar pentru predicat se lansează următoarea definiție: „Predicatul este partea principală de care depinde existența unei propoziții. El îi atribuie subiectului* (pe care nu l-a prezentat, de care anterior nu se vorbeşte în monografie – *P.B.*) *o caracteristică sau o însuşire. Predicatul arată de obicei* ***ce face, ce este*** sau ***cum este subiectul***[15]. *Tezele respective sunt acceptabile, dar numai după prezentarea sau predarea subiectului. Ele sunt inconsecvente în raport cu statutul sintactic al predicatului. Bunăoară, afirmația că „Predicatul este partea principală de propoziție de care depinde existența unei propoziții” constituie una din ultimele concluzii la care se ajunge tocmai la consolidarea materialului predat despre subiectul şi predicatul propoziției.*

Cât despre faptul că predicatul „îi atribuie subiectului o acțiune, o stare, o caracteristică sau o însuşire”, aceste calificative se referă la semantica lexicală a verbului-predicat în propoziție, ele nu se cer în definiția predicatului, dar urmează după. Cea de-a treia teză este, de asemenea, acceptabilă, dar numai după însuşirea noțiunii de subiect logic şi gramatical în propoziție. Prin urmare, în definiția predicatului termenul „subiect” poate să apară doar după prezentarea lui, în caz contrar, el este nemotivat şi ireal.

Un comentariu identic poate preta şi definiția dintr-o altă monografie, din care citām: „Predicatul este partea principală de propoziție care arată ce face, cine este, cum

este, ce este subiectul sau ce se spune despre subiect”[16], *subiectul propoziției urmând a fi prezentat după predicat...*

• În cazul când elevii şi studenții sunt obişnuiți să delimiteze mai întâi predicatul, ei pot confunda deseori subiectul propoziției cu complementul direct şi invers, complementul direct cu subiectul. Greşeala respectivă se comite mai ales atunci când subiectul se află imediat după predicat, cum ar fi, de exemplu, în fraza: „Dar s-a lăsat amurgul, începuse a se întuneca şi în Valea Răzeşilor domnea liniştea...” (I. Druță). Aici propozițiile 1 şi 3 (1. „Dar s-a lăsat amurgul” şi 3. „şi în Valea Răzeşilor domnea liniştea”) dispun de subiectele „amurgul” şi „liniştea”, ce se află imediat după verbele-predicate („s-a lăsat” şi „domnea”). Cei care sunt deprinşi a identifica mai întâi predicatul propoziției pun, fireşte, întrebarea de la predicat, astfel: *s-a lăsat ce?* – „amurgul”; *domnea ce?* – „liniştea” şi obțin, drept rezultat, complemente directe, în loc de subiecte, justificându-se că această parte de propoziție, complementul direct, răspunde la întrebarea *ce?* de la verbul-predicat al propoziției.

E necesar să se ştie că asemenea ambiguități nu pot apărea atunci când identificăm mai întâi subiectul şi apoi predicatul, ceea ce ne face să conchidem că **delimitarea mai întâi a subiectului în propoziție este justificată şi din punct de vedere metodic**.

Nota 3. *După părerea noastră, cei care susțin că analiza sintactică a propoziției bimembre trebuie să înceapă de la predicat (şi nu de la subiect) pun semnul egalității între predicativitate, ce reprezintă însuşirea sau indiciul propoziției în întregime, cu predicatul, care „alcătuieşte numai o parte din expresia funcțională a predicativității”*[17].

Se ştie doar că, pentru exprimarea categoriei gramaticale a predicativităţii, fiecare limbă dispune de un complex de mijloace, printre care figurează, în primul rând, subiectul şi predicatul, ca primi-deţinători ai indiciilor predicativi. Subiectul şi predicatul, din punct de vedere funcţional, manifestă, în raport cu predicativitatea, o corelaţie identică cu cea a particularului faţă de general. Subiectul şi predicatul „constituie fenomenul particular, iar predicativitatea formează acelaşi fenomen în generalitatea şi în ansamblul propoziţiei şi al frazei, ba chiar şi al textului". Anume de aceea predicativitatea include în sine şi noţiunea de predicaţie, care formează categoria logică de bază „a sintaxei propoziţiei"[18]. Aceste două categorii, predicativitatea şi predicaţia (prima e categorie gramaticală, iar a doua – logică), constituie condiţia ***sine qua non*** *pentru determinarea, în primul rând, a locului şi rolului subiectului şi predicatului şi, în al doilea rând, pentru înţelegerea statutului sintactic al părţilor secundare, deoarece ele (predicativitatea şi predicaţia) „insistă asupra cercetării de la conţinut spre formă, în baza unei semantici şi logici naturale"[19].*

Referinţe bibliografice

[1] Anatol Ciobanu, *Sintaxa şi semantica*, Chişinău: Ştiinţa, 1987, p. 23-35.

[2] Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1989, p. 207.

[3] Ion Diaconescu, *Ibidem*, p. 208.

[4] Ion Diaconescu, *Ibidem*, p. 212. Acceptăm opinia dlui prof. Ion Diaconescu de a susţine o sintaxă sintagmatică, ce provine din învăţătura lui Ferdinand de Sausure despre ordonarea sintagmatică, în baza căreia a fost determinat nu

numai sensul propriu-zis de sintagmă, dar şi corelația dintre propoziție şi sintagmă. În legătură cu aceasta a apărut tendința mai multor cercetători de a face o distincție între *sintagme-propoziții* şi *sintagme-nepropoziții* sau *sintagme predicative* şi *sintagme nepredicative*, pe care renumitul lingvist Charles Bally le numeşte *sintagme complete* şi *sintagme incomplete* (Vezi: *Obsciaia lingvistica i voprosî franțuzscovo iazâca*, Moscova, 1955). Tot din acest punct de vedere, prezintă sintagma şi cercetătorii: L. Tesnièrs (*Eléments d'une sintaxe structurale*, Paris, 1959); A. A. Reformatskij (*Vvedenie v iazâcoznanie*, Moscova, 1960); I. I. Mescianinov (*Sintacsiceschie grupî* // Voprosî iazâcoznania, nr. 3, 1958); N. N. Prokopovici (*Voprosî sintacsisa russcogo iazâca*, Moscova, 1974, p. 11-15) ş.a.

[5] A. M. Peşcovski, *Ruskii sintaksis v naucinom osveşcenii*, Moscova: Ucipedghiz, 1956, p. 169.

[6] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române,* Iaşi: Polirom, 1997, p. 330.

[7] Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi: Polirom, 1998, p. 136.

[8] Ion Ețcu, *Sintaxa elementară a limbii române. Introducere în sintaxologie*, Chişinău: Concernul Presa, 2000, p. 68.

[9] Ion Ețcu, *Ibidem*, p. 68.

[10] Ion Ețcu, *Ibidem*, p. 79.

[11] Virgil Stancovici, *Logica limbajelor,* Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1972, p. 10.

[12] Constantin Bârliba, *Logica,* Chişinău: Ştiința, 1979, p. 35.

[13] *Gramatica limbii române*, vol. II, Bucureşti: Editura Academiei, 1963, p. 428.

[14] *Limba moldovenească literară contemporană. Sinta-*

xa. Sub redacţia prof. Anatol Ciobanu, Chişinău: Ştiinţa, 1987, p. 261.

[15] Ştefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române*, Bucureşti: Editura Orizonturi, 1995, p. 417.

[16] Maria Emilia Goian, *Limba română. Probleme de sintaxă*, Bucureşti: Recif, 1995, p. 43.

[17] Victor Banaru, *Ocerk po teorii predicativnosti*, Chişinău: Ştiinţa, 1973, p. 28.

[18] Victor Banaru, *Ibidem*, p. 28.

[19] Petru Butuc, *Predicatul angrenat în limba română*, Chişinău: Iulian, 2004, p. 50-65.

„Limba Română”, nr. 5-9, 2005

1.4. Baze lingvistice privind sublinierea părților de propoziție

În sistemul învățământului (preuniversitar şi universitar) din Republica Moldova sunt utilizate, la predarea sintaxei, mai multe modele de subliniere a părților de propoziție. Faptul acesta a trezit unele discuții şi variate interpretări... De cele mai multe ori se crede că un model este mai corect (sau incorect) în raport cu altul. Pentru a linişti puțin „spiritele”, în prezentul studiu încercăm să explicăm unele aspecte ce țin de teoria problemei în cauză.

Studierea limbii în şcoală şi la universitate are o importanță deosebită, pentru că această disciplină stă la baza formării intelectuale şi morale a elevilor şi constituie principalul instrument de pregătire a lor în vederea însuşirii celorlalte obiecte de studii. Felul în care şcoala prezintă cunoştințele despre structura limbii şi realizează aplicațiile practice aferente este condiționat, deopotrivă, de factori lingvistici, psihologici şi pedagogici. De aceea, la descrierea componentelor de limbă (îndeosebi a celor sintactice) şi a relațiilor dintre ele, ştiința limbii trebuie să vină cu o sistematizare care ar putea coincide şi satisface cerințele psihopedagogice impuse de treptele dezvoltării intelectuale a elevilor. Organizarea succesivă şi conectivă a materiei la gramatică este, în primul rând, o sarcină a şcolii, dar care poate să-i dea o rezolvare pozitivă numai ținând cont de fiecare dintre factorii implicați în acest proces.

Bunăoară, problema sublinierii părților de propoziție nu trebuie privită ca una dintre cele strict didactice. La elaborarea simbolurilor de marcare convențională a unităților sintactice din cadrul enunțului trebuie să-şi spună cuvân-

tul, în primul rând, specialistul, cercetătorul în domeniul respectiv, deoarece descrierea şi analiza componentelor oricărui fenomen lingvistic (sintactic) şi a modului de organizare constituie domeniul lingvisticii, de la care şcoala îşi preia materialul necesar. Respectarea exactităţii ştiinţifice este o cerinţă esenţială a conţinutului obiectului de studiu al sintaxei, condiţie *sine qua non* a predării părţilor de propoziţie. Întrucât e vorba de sublinierea părţilor de propoziţie, considerăm că anume teoria propoziţiei poate şi trebuie să ne servească drept suport ştiinţific şi aplicativ al acestui, numai la prima vedere, fenomen didactic.

Pornindu-se de la enunţ, care reprezintă un conţinut semantic şi un lanţ sonor, e mai firesc să se procedeze mai întâi la „descoperirea” *relaţiilor dintre* elementele componente ale enunţului, separându-le în ordine descrescândă de la grup la parte. Acest procedeu serveşte la distingerea felurilor de relaţii sintactice şi la înţelegerea caracterului lor general şi abstract. Totodată, descoperindu-se aceste relaţii, se poate înţelege cum pot ele determina o anumită interpretare semantică şi sintactico-funcţională, iar, în consecinţă, şi o anumită formă concretă de expresie, sonoră sau grafică. Substituirile lexicale, operate cu fiecare dintre componentele unui tip de organizare sintactică, „fixează tipul de structură”, iar, în continuare, „diversele transformări pot demonstra cum funcţionează mecanismul limbii în limitele unei structuri sau în trecerea de la o structură la alta.”[1]

Apelul la sensul enunţului însă, ca punct de plecare pentru a pune în lumină mecanismele fenomenului lingvistic, nu înseamnă şi apel la semnificaţia fiecărui cuvânt din enunţ, aşa cum ne-ar da-o un dicţionar, ci la sensul lexico-gramatical, rezultat dintr-un fel sau altul de structurare a enunţului, modificările de ordin formal reprezentând expresia materială a aceloraşi raporturi.

După părerea noastră, esenţa logico-sintactică a propoziţiei poate fi determinată pornind de la definiţie. Până în prezent, însă, există peste 300 de definiţii ale enunţului ca unitate de bază a sintaxei[2]. În contextul discuţiei noastre s-ar înscrie cea dată de prof. N. Mătcaş (Propoziţia este o unitate sintactică de bază care dispune de un conţinut predicativ)[3], deoarece în ea se anunţă factorul determinant al propoziţiei: **Predicaţia**. Prin predicaţie „se desfăşoară funcţia centrală a actului de cunoaştere şi comunicare lingvistică”[4]. Predicaţia constituie o consecinţă â raportului dintre planul semantic al enunţului şi planul expresiei.

Pentru exprimarea predicaţiei fiecare limbă dispune de un anumit complex de mijloace, dar printre ele **predicatul** figurează în primul rând. Prof. V. Banaru afirmă, pe bună dreptate, că predicaţia este „o însuşire a propoziţiei care se caracterizează prin prezenţa unei anumite părţi funcţionale, adică a predicatului”[5]. Din punct de vedere funcţional, predicatul şi predicaţia manifestă o corelaţie identică cu cea a particularului faţă de general. Predicatul este fenomenul particular al predicaţiei, iar predicaţia e acelaşi fenomen în generalitatea lui, în ansamblul propoziţiei şi al frazei, ba chiar şi al textului. De aceea, şi considerăm că la **sublinierea părţilor de propoziţie este imposibil a nu se ţine cont de aceşti doi factori decisivi ai sintaxei propoziţiei: predicatul şi predicaţia**.

Predicaţia însă îşi are o sferă sintactică mult mai largă, întrucât ea cuprinde în cadrul propoziţiei întreaga gamă relaţională, semantico-comunicativă. Predicaţia încadrează şi agentul prim al acţiunii (subiectul), şi calificativul agentului prim (predicatul), şi obiectele ce suferă acţiunea (Od, Oi), şi circumstanţele desfăşurării acţiunii din propoziţie (complementele circumstanţiale) etc.

Predicatul alcătuieşte doar baza funcțională a predicației, punctul ei de plecare, având, bineînțeles, o sferă sintactica relativ mai restrânsă. Predicatul se constituie dintr-un anumit număr de componente predicative (indicii predicativi): modul, timpul, numărul şi persoana. Dintre aceşti indici predicativi, subiectul le conține numai pe cele ale numărului şi persoanei. Anume faptul că predicatul împreună cu subiectul comportă indicii predicaționali le-a atribuit, respectiv, şi statutul de părți principale ale propoziției. Deci predicația, prin exercitarea funcțională a indicilor, a oferit subiectului şi predicatului loc de frunte în structura ierarhică a părților de propoziție. Împreună cu subiectul, predicatul alcătuieşte „centrul de gravitație al propoziției”[6], „centrul ei organizatoric”.[7] În baza lui, fiecare unitate sintactică propozițională şi-a stabilit un loc anume, un Ioc bine determinat. Predicația, fiind o categorie gramaticală de bază a sintaxei propoziției, dirijează prin predicat acest sistem ierarhic al părților de propoziție, iar **marcarea lor simbolică (prin subliniere) trebuie să constituie o expresie directă a sistemului dat.**

Se ştie că fenomenul predicației ține de referirea conținutului propoziției la realitate. Predicația, am vorbit deja, apare în categoriile sintactice ale modului, timpului, numărului şi persoanei. Predicația se exprimă, în primul rând, cu ajutorul părților principale: subiectul şi predicatul. Însă înțelesul de „subiect” şi „predicat” este relativ. Subiectul constituie partea principală determinată, iar predicatul alcătuieşte determinantul lui. Subiectul indică obiectul (obiectul – agent al acțiunii), iar predicatul – indicii lui, caracteristica acestui obiect. Totodată, e necesar să ştim că şi subiectul, şi predicatul interacționează nu numai în baza semnificației (obiect-indiciu), ci şi după formă-conținut: subiectul îşi are

forma lui independentă (de Nominativ) şi se exprimă prin toate părţile de vorbire la cazul respectiv; predicatul, deşi este parte principală de propoziţie, se supune, gramatical, subiectului şi îşi are, drept material structural de bază, verbul. Din aceste considerente şi începem sublinierea părţilor de propoziţie cu subiectul (**obiectul prim, agentul** acţiunii), marcându-l printr-o linie dreaptă, neîntreruptă (linia dreaptă, neîntreruptă corespunde simbolului general de subliniere în toate ştiinţele): [——————].

Relaţia subiect-predicat formează baza teoretică a tuturor relaţiilor sintactico-gramaticale în structura propoziţiei din orice limbă. Subiectul şi predicatul îndeplinesc în propoziţie două funcţii sintactice principale, centrale, ce sunt generate de predicaţie. Astfel, predicatul devine „concretizare verbală a predicaţiei şi subiectul – concretizare nominală a obiectului predicaţiei."[8] Însă factorul dinamic al propoziţiei îl reprezintă totuşi predicatul, deoarece constituie expresia funcţională activă a predicaţiei. De aceea, la subliniere îl marcăm prin două linii paralele neîntrerupte [=========].

Predicatul situează în timp componente semantice atemporale şi descrie un anumit raport, variabil, între obiectul enunţului (al predicaţiei enunţului) şi subiectul enunţării (al actului lingvistic). Datorită directei legături cu predicaţia, predicatul devine organizatorul de bază al elementului funcţional în propoziţie, un centru din care reies toate relaţiile ce contribuie la organizarea structurală a propoziţiei, o parte determinantă a sintagmei predicative şi, cel mai mult, „predicatul dirijează funcţia universaliilor"[9].

Cât priveşte sublinierea părţilor secundare ale propoziţiei, credem că ea trebuie să constituie o continuitate a simbolurilor de subliniere a părţilor principale. Bunăoară, complementul direct (CD), în raport cu subiectul, este de

asemenea un obiect, însă nu un obiect prim, agent, înfăptuitorul acțiunii, ci un obiect secund, „suferitor" al acțiunii verbului-predicat al propoziției. Sublinierea printr-o linie dreaptă şi întreruptă de spații libere, considerăm că semnifică anume aceasta: [– – – – –].

Complementul indirect (CI), spre deosebire de CD, nu este atât de „intim" legat gramatical de predicatul propoziției, deoarece el suferă în mod indirect acțiunea verbului predicat. Îndepărtându-se de predicat, CI se apropie de complementele circumstanțiale şi de aceea îl subliniem printr-o linie întreruptă, pentru a-i semnifica indiciul de obiect suferitor al acțiunii verbului-predicat, plus câte un punct printre spațiile libere, marcând, astfel, îndepărtarea de predicat şi apropierea de complementele circumstanțiale: [– · – · – · –].

Credem că insistăm pe bună dreptate ca să-şi aibă simbol aparte de subliniere şi aşa-numitele complemente necircumstanțiale (complementul sociativ, de agent, instrumental, opozițional, de excepție, cumulativ şi de relație), deoarece între ele şi celelalte complemente (CD, CI şi complementele circumstanțiale) apar deseori anumite ambiguități funcționale. Mai mult decât atât, unele abrevieri ale acestor complemente sunt omografe cu abrevierile celorlalte complemente. Complementele necircumstanțiale, numite şi variante ale CI, în clasamentul părților secundare ale propoziției ocupă o poziție intermediară între complementul indirect şi complementele circumstanțiale. Ele sunt mult mai îndepărtate decât CI de predicat, neavând mari tangențe cu complementele circumstanțiale. Ele sunt, de fapt, nişte variante sau subtipuri ale CI. Din aceste considerente şi propunem a le sublinia printr-o linie întreruptă, cu două puncte printre spațiile libere: [– ·· – ·· – ·· –].

Complementele circumstanțiale (CC) încheie ansamblul sintactico-funcțional şi structural-gramatical al părților de propoziție. De aceea, e şi firesc ca dintr-o linie dreaptă (cu care am început sublinierea părților de propoziție) să rămânem numai cu o linie punctată. Deci considerăm că e foarte logic a se sublinia cu o linie punctată numai complementele circumstanțiale: [..................].

În structura părților de propoziție, atributul (A) ocupă un loc deosebit, aparte. Atributul nu se înscrie în scara consecventă a structurii ierarhice a părților de propoziție, deoarece apare ca determinant al tuturor părților de propoziție, cu excepția predicatului. El formează în cadrul propoziției calificative ale unităților sintactice exprimate prin nume. După părerea noastră, sublinierea A printr-o linie văluroasă [~~~~~~] ar simboliza un fenomen în afecțiune. Linia văluroasă semnifică o linie afectată, un obiect afectat, ceea ce şi este de fapt.

Apoziția (Ap), întrucât constituie o varietate de atribut, necesită, după părerea noastră, acelaşi simbol de subliniere: [,~~~~~~,]. Ceea ce deosebeşte Ap de A este intonația (auditiv) şi despărțirea sa prin linie de pauză prin virgule din ambele părți (în scris).

Elementul predicativ suplimentar (EPS) (numit şi nume predicativ suplimentar – NPrS, atribut circumstanțial – AC, complement predicativ – CPr etc.) credem că ar fi bine să fie marcat la subliniere prin două linii paralele întrerupte: [= = = = =]. Acest simbol, atribuit EPS, ar semnifica, pe de o parte, valoarea lui de predicat „accidentat”, iar, pe de altă parte, rolul de determinant al verbului-predicat, ca parte a calificativului însuşirii subiectului în propoziție (agentul acțiunii verbului-predicat) sau al complementului direct şi indirect.

Nota 1. *Construcțiile nominale (construcțiile infinitivale,*

gerunziale şi participiale) trebuie subliniate în conformitate cu valoarea şi funcţia sintactică pe care o au în propoziţie.

Conţinutul semantic al vocativului (adresarea) este determinat de natura sa deictică. Prin vocativ, emiţătorul atrage în comunicare un interlocutor. Vocativele sunt foarte distincte în propoziţie, datorită terminaţiilor specifice, iar mărimea lor se semnifică prin despărţirea prin virgule din ambele părţi. Din aceste considerente, propunem ca vocativul să rămână nemarcat prin simbol de subliniere, rămânând doar cu virgule din ambele părţi [, ,].

„Grebla" [¬¬¬¬¬], ca model de subliniere a cuvintelor incidente, ar exprima suficient esenţa logico-semantică şi gramaticală a rolului şi locului lor în enunţ, deşi, la prima vedere, pare că avem de-a face cu un caz analog vocativului. Totuşi cuvintele incidente necesită simbol de subliniere, întrucât nu dispun de terminaţii specifice. „Grebla", ca simbol de subliniere a cuvintelor incidente, semnifică statutul lor funcţional, sintactic: parte de propoziţie prin care vorbitorul ori îşi exprimă atitudinea sa faţă de ceea ce vorbeşte, ori vrea să-şi facă vorbirea mai expresivă, mai colorată stilistic, mai fertilă (cu grebla se face săpătura mai fertilă).

În încheiere la cele relatate, atragem atenţia că, pledând pentru atare model de subliniere a părţilor de propoziţie, nu încercăm deloc să-l şi absolutizăm. Nouă ni se pare acest simbol expresiv şi consecvent în redarea realităţii imanente a structurii semantice şi gramaticale a enunţului. Simbolurile respective exprimă corelaţia logico-semantică şi funcţională a părţilor de propoziţie, căci studiul sintaxei funcţionale, după părerea noastră, nu poate fi întreprins fără semantică, dar nici fără logică, întrucât „semantică şi logica constituie substanţa actului comunicativ, care condiţionează procesele de selecţie şi distribuţie a unităţilor sintactice"[10].

*   *   *

Nota 2. *Se ştie deja că sublinierea prin simboluri a părților de propoziție se face, în primul rând, cu scopul de a simplifica munca elevului în clasă şi acasă. Totodată, dacă modul de a sublinia unitățile sintactice propoziționale este stabil, dar şi expresiv prin esența lui logico-semantică şi gramaticală, aceasta l-ar ajuta pe elev nu numai să se descurce la analiza sintactică, dar să şi descifreze alte propoziții analizate de colegi. Sublinierea prin simboluri poate fi utilizată şi la alcătuirea schemei propozițiilor, scutindu-l pe elev de necesitatea de a fixa titlul nominațional al părților de propoziție. E de dorit numai ca aceste semne convenționale (simboluri de marcare a părților de propoziție) să nu se schimbe în fiecare an sau de la o clasă la alta. În caz contrar, pot apărea dificultăți la analiză, care, drept urmare, îl fac pe elev să depună eforturi pentru însuşirea noilor simboluri, înainte de a îndeplini orice sarcină de acest gen. Totodată, desele schimbări ale modului de a sublinia ar duce şi la dereglări în ale răspunsului în scris, provocând, astfel, greşeli suplimentare.*

O unitate sintactică propozițională (parte de propoziție), de regulă, nu se suprapune unei unități morfologice (parte de vorbire), ci poate încadra două şi mai multe părți de vorbire. Anume din această cauză, la sublinierea părților de propoziție, e necesar să se marcheze şi mărimea lor. Aşadar, e foarte necesar ca, în caz dacă o singură parte de propoziție cuprinde două sau mai multe cuvinte, marcarea să se facă prin simbolul ei neîntrerupt de spațiile libere dintre cuvinte, şi nu cum ar fi, de exemplu, în cazul următor: „Unii studenți au citit nişte reviste foarte interesante”. Atare subliniere este incorectă, deoarece nu marchează mărimea părților de propoziție, ci pe

cea a părților de vorbire. Corect ar fi astfel: „Unii studenți au citit niște reviste foarte interesante”.

Nota 3. La întrebarea profesorilor, ce se poate întreprinde dacă manualele ne pun la dispoziție alte modele de subliniere, le putem răspunde că profesorul de limba română, în cazul dat, este liber în activitate. Atât doar că el își poate afișa în cabinet un tabel cu modelul preferat, pentru a-l avea în permanență, evitând, totodată, și lămuririle de rigoare de la o lecție la alta.

Referințe bibliografice

[1] Clara Georgeta Chiosa, *Baze lingvistice pentru teoria și practica predării limbii române*, București: Editura Științifică și Pedagogică, 1971, p. 85.

[2] *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa*, Chișinău: Știința, 1987, p. 438.

[3] L.M.L.C., *Ibidem*, p. 177.

[4] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași: Polirom, 1997, p. 330.

[5] Victor Banaru, *Ocerk po teorii predicativnosti*, Chișinău: Știința, 1973, p. 30.

[6] Anatol Ciobanu, *Probleme dificile de gramatică*, Chișinău: Știința, 1969, p. 2.

[7] A. M. Peșkovski, *Russkii sintaksis v naucinom osveșcenii*, Izd. 7-oe, Moscova: Ucipedghiz, 1966, p. 169.

[8] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași: Polirom, p. 369.

[9] Victor Banaru, *op. cit.*, p. 30.

[10] Stepanov, Iu. S., *Imena. Predikatî. Predlojeniia*, Moscova: Nauka, 1989, p. 3-4.

„Limba Română”, nr. 3, 1998

1.5. Subiectul simplu şi dezvoltat

În sintaxa limbii române contemporane subiectul prezintă un deosebit interes teoretic şi aplicativ, întrucât el este indisolubil legat de o serie de probleme fundamentale privind propoziția şi fraza. Justa concepere a acestei părți principale de propoziție va contribui la tratarea corectă a altor chestiuni de prim-ordin, cum ar fi delimitarea structurală şi semantică a părților principale şi secundare ale propoziției, clasificarea propoziției după conținut şi structură, stabilirea raporturilor gramaticale şi semantico-sintactice între constituenții îmbinărilor de cuvinte, determinarea indicilor predicativi din cadrul enunțului, etc.

Trebuie menționat însă că, deşi la ora actuală s-a acumulat o literatură ştiințifică bogată, referitoare la subiect ca parte principală de propoziție, totuşi rămân multe probleme neclarificate, controversate chiar. Aceste probleme țin, în primul rând, de tipologia subiectului, îndeosebi de componența structurală a tipurilor de subiecte din limba română. De aceea, când abordăm problema tipologiei subiectului, credem că este cu neputință a nu se aminti despre forma lui gramaticală, iar vorbind despre noțiunea de formă gramaticală a subiectului, nu putem să nu menționăm şi următorul fenomen paradoxal: în studiile de sintaxă a fost tratat subiectul, în general, dar, despre esența logico-semantică şi gramaticală a diferitor tipuri ale lui, s-a vorbit doar în treacăt. Mai mult decât atât, au devenit deja axiomatice definițiile unor tipuri de subiecte. De exemplu, noțiunea de subiect compus (care circulă în literatura de specialitate paralel cu noțiunea de subiect dezvoltat şi bloc sintactic al subiectului) este definită cam nebulos, ambiguu: "subiectul gramatical

compus" sau "blocul subiectului" este format din mai multe cuvinte, dar, care, din punct de vedere semantic, reprezintă un tot întreg"[1]; "O îmbinare din două sau mai multe cuvinte ce denumesc instituții, organizații obștești, evenimente ş.a.m.d."[2]; "Subiectul exprimat printr-o îmbinare de cuvinte nedezmembrabilă sau care constituie un tot întreg semantic pentru enunțul dat se numeşte subiect compus[3]. În aceste definiții nu se accentuează că, în primul rând, esența logico-semantică şi sintactico-funcțională determină, tipologic, subiectul dezvoltat şi apoi elementele lui constituente. Din această cauză, nu întotdeauna pot fi determinate granițele dintre îmbinările substantivale de cuvinte şi blocurile sintactice ale subiectului dezvoltat, încât, la predarea tipologiei subiectului în limba română, nu totdeauna poate fi definită noțiunea de subiect dezvoltat în raport cu subiectul simplu. Studenții pun întrebarea de ce, bunăoară, în fraza: *Păsări-Lăți-Lungilă* se ia după Harap-Alb şi se pornesc ei tusşase înainte." (I. Creangă) subiectul subliniat este simplu, deşi este exprimat prin mai multe cuvinte, iar, în fraza "Într-o zi, pe aproape de Sânt-Ilie, se îngrămădise, ca mai totdeauna, *o mulțime de trebi* pe capul mamei" (I. Creangă) subiectul, de asemenea evidențiat prin subliniere, este subiect dezvoltat. Desigur, cazurile acestea sunt destul de problematice, întrucât ambele unități sintactice subiectivale, alcătuite din mai multe cuvinte, fac parte din diferite variante tipologice de subiect.

Trebuie menționat că, pentru înțelegerea şi însuşirea corectă a acestei dileme, e necesar să se facă distincția criteriilor metodologice de delimitare a părților de propoziție. Însuşind, astfel, aceste principii, este destul de clar că vor fi corecte ambele variante şi ambele criterii de interpretare, atât cel structural-gramatical, cât şi cel logico-semantic şi

funcțional. Conform principiului structural-gramatical (în baza căruia orice unitate sintactică alcătuită din două sau mai multe cuvinte este dezvoltată), ambele unități sunt dezvoltate; în baza celui de-al doilea principiu (logico-semantic şi funcțional), va fi unitate sintactică dezvoltată (compusă) numai cea de-a doua (*o mulțime de trebi*), întrucât acest subiect (sau bloc sintactic al subiectului) este format dintr-o îmbinare liberă de cuvinte, care, eventual, este concepută ca un tot întreg semantic şi funcțional. Un asemenea subiect se stabileşte, în mod convențional, pe baza contextului şi a situației; din punct de vedere logico-semantic, primul subiect (Păsări-Lăți-Lungilă) este un subiect simplu, deoarece denumeşte o singură noțiune (în cazul dat o persoană). Componentele lui lexicale sunt nişte substantive desemantizate, de sens informativ, care formează un alt substantiv compus, prin care se denumeşte un singur obiect însuflețit, animat; se denumeşte o persoană cu numele de Păsări-Lăți-Lungilă. Constituenții lexicali ai acestui substantiv compus sunt lipsiți de valoare comunicativă proprie.

Prin urmare, dacă se ține cont de specificul acestor părți de propoziție, sub aspectul structurii, pare justificat să delimităm subiecte *simple* şi subiecte *dezvoltate.* Sub aspect logico-semantic şi funcțional, de asemenea, va fi tot atât de justificată împărțirea în subiecte simple şi dezvoltate. Din punct de vedere logico-semantic şi funcțional însă, pot fi subiecte simple nu numai acele formate dintr-un singur cuvânt, dar şi cele formate din două şi mai multe cuvinte chiar dacă, bineînțeles, exprimă un singur conținut comunicativ, sintactic. De exemplu, în fraza: "Cum n-oi mai fi pribeag, de-atunci înainte,/ M-or troieni cu drag *aduceri-aminte*" (M. Eminescu) subiectul subliniat constituie un subiect simplu, deoarece echivalează semantico-sintactic cu un

singur conținut comunicativ şi informativ – “amintirile”, şi componentele au capacitatea informativă proprie, pe când în fraza “*Mii de roiuri* de albine curg în râuri sclipitoare” (M. Eminescu) subiectul subliniat (“mii de roiuri”) formează un subiect dezvoltat. Dispersarea lui funcțională este inadmisibilă, deoarece va fi denaturat sensul integral al enunțului, se va obține un conținut informativ fals. Elementele constitutive ale acestui subiect dezvoltat, spre deosebire de cele ale substantivelor compuse, comportă semantica lor lexicală, care se contopeşte, “se dizolvă” în cadrul semantic general al respectivului subiect dezvoltat.

Din trăsăturile specifice ale blocurilor sintactice ale subiectului (dezvoltat) s-ar putea menționa următoarele: 1) de ordin structural – conțin două şi mai multe elemente componente; 2) de ordin intonațional – reprezintă o curbă intonațională relativ închisă; 3) de ordin informativ – conțin o doză de informație mai mare decât părțile de propoziție.

Aşadar, din punct de vedere logico-semantic şi funcțional, prin noțiunea de subiect dezvoltat înțelegem o îmbinare liberă de cuvinte care alcătuieşte un tot întreg inseparabil semantico-comunicativ, iar, prin noțiunea de îmbinare liberă de cuvinte cu valoare de bloc sintactic al subiectului (subiect compus, dezvoltat), urmează să înțelegem astfel de unități lexico-gramaticale şi constitutive, care, în anturaje concret individuale, ajung să exprime o noțiune, să redea un tot întreg logico-semantic, spre deosebire de îmbinările de cuvinte propriu-zise (obişnuite), care, tradițional, sunt înțelese ca unități binare, având un element determinat şi unul determinativ: *grădina şcolii, ordinul decanului* ş.a. Îmbinările de cuvinte ale subiectului dezvoltat însă dispun de o componență lexicală extrem de variată. Fuziunea elementelor lor componente este dictată de necesitatea plenitudinii

semantice şi informative, în situații comunicative particulare: "Sus, pe muchia dealului, / Merge-n voia calului / *Un bujor de căpitan* / Care poartă buzdugan" (V. Alecsandri). Subiectul "un bujor de căpitan" conține două substantive: primul substantiv ("bujor") este însoțit de articolul substantival "un", iar al doilea – de prepoziția "de". Funcția de subiect nu ar putea fi îndeplinită de aceste substantive în mod individual, deoarece ele conlucrează semantico-funcțional. Primul substantiv ("un bujor") este utilizat la figurat, iar sensul lui ar dispărea. Acest substantiv creează doar o metaforă, prin care căpitanul este comparat, printr-o contiguitate logică, cu un bujor (cu o floare), pentru frumusețea şi energia lui fizică.

Un criteriu peremptoriu de identificare a subiectelor dezvoltate (semantico-sintactic) rezidă în imposibilitatea eliminării măcar a unuia dintre elementele lui constitutive. La eliminarea unuia dintre elementele acestui tip de subiect dezvoltat, vor apărea denaturări de ordin semantic şi informativ. Astfel, din blocul subiectului *Casa fără femeie* (din enunțul "*Casa fără femeie* este pustie") nu poate fi omis nici un element constitutiv: nici prepoziția "fără", nici substantivul "femeie", nici substantivul "casa", pentru că am obține un conținut informativ alterat.

Totodată, este evident că o trăsătură specifică a subiectului dezvoltat, din punct de vedere logico-semantic şi funcțional, o constituie faptul că în componența lor întâlnim cuvinte folosite la figurat. În atare situații, lexemele din cadrul unității subiectivale, având sensul figurat, mai uşor se consolidează în imaginația noastră ca o unitate semantico-funcțională, prin care se exteriorizează o anumită activitate verbală a individului. Când Vasile Alecsandri ne spune "În poiana tăinuită, unde zbor luciri de lună, /*Floarea*

oaspeților luncii cu grăbire se adună”, noi înțelegem că nu e vorba de nici “o floare”, ci de vietăți (locatarii luncilor), ce formează o lume a lor aparte, dominând pajiştile şi bucurându-se de viață.

Faptul că subiectul dezvoltat se exprimă prin îmbinări libere de cuvinte cu sens figurat ne vorbeşte despre imensa lui posibilitate de realizare structural-gramaticală. Din aceste considerente, probabil, e şi greu să i se facă o tipologie, cât de cât, exhaustivă. Este imposibil să se stabilească măcar aproximativ tipurile eventuale de subiecte dezvoltate, întrucât posibilitățile îmbinatorii ale cuvintelor în limba noastră sunt inepuizabile. Anume de aceea e şi necesar să se ştie că, în procesul analizei sintactice, nu trebuie să dezmembrăm în mod forțat elementele constitutive ale subiectului compus (dar şi elementele constituente ale tuturor celorlalte tipuri de blocuri sintactice: ale predicatului, complementului, atributului etc.), căci prin aceasta vom morfologiza, în mod exagerat şi artificial, unitățile sintactice. Totodată, va fi denaturat şi conținutul comunicativ, sintactic al oricărui enunț[4].

În continuare, vom menționa doar câteva modele (tipuri) de subiecte dezvoltate (din punct de vedere logico-semantic şi funcțional) în limba română: 1) “Între aceştia din urmă erau *de-alde bătrânul Alecu Forăscu,* poreclit Tololoi” (I. Creangă); 2) *Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă”* a fost redeschisă în anul 1967; 3) *Femeia lui Ipate şi cu baba,* când se trezesc, nici tu copil, nici tu nimică” (I. Creangă); 4) “Oare *Grigore al lui Petre Lucăi* de la noi din sat pe la ce şcoală a învățat?” (I. Creangă); 5) *“Sute de vrăjmaşi* s-au pomenit la fundul apei” (V. Beşleagă); 6. “*A-ți sluji patria* este o datorie pe jumătate, a sluji omenirii e cealaltă jumătate a datoriei” (V. Hugo); 7) “*Numai luna*

cu o stea ştiau de dragostea mea" (Folc.); 8) "Soarele acum asfinţise şi *luna împreună cu stelele* se arătaseră pe cer" (V. Alecsandri); 9) "*Nică al lui Constantin al Cozmei* din Humuleşti se duse şi el cu talpele beşicate pe urma lui Oşlobanu" (I. Creangă).

În concluzie la cele relatate despre subiectul dezvoltat în limba română, menţionăm că atare tip de subiect trebuie tratat şi privit sub două aspecte: 1) *Subiect dezvoltat sub aspect structural-gramatical* (în conformitate cu acest principiu metodologic, fiecare subiect poate fi dezvoltat, dacă este alcătuit din două sau mai multe cuvinte). Subiectul dezvoltat (sub aspect structural) poate să se exprimă nu numai prin substantive compuse (ciuboţica-cucului, talpa-gâştii, Făt-Frumos, Statu-Palmă-Barbă-Cot etc.), dar şi prin substantive cu prepoziţii, îmbinări libere de cuvinte ş.a.m.d. Prin urmare, subiectul dezvoltat, din punct de vedere structural, este compatibil cu toate tipurile de subiecte, fiindcă pe prim-plan se pune cantitatea numerică a elementelor constitutive şi nu informaţia comunicativ-informativă şi 2) *Subiect dezvoltat sub aspect semantico-sintactic* (în conformitate cu acest principiu metodologic, subiect dezvoltat devine orice unitate exprimată printr-o îmbinare liberă de cuvinte, ce constituie un tot întreg inseparabil, din punct de vedere funcţional, sintactic). Elementele constitutive ale subiectului dezvoltat, din punct de vedere logico-semantic şi funcţional, apar cu valoare lexico-semantică proprie, adică îşi păstrează şi sensul lor lexical, devenind nişte calificative semantice, care-şi aduc contribuţia la realizarea funcţional-sintactică a blocului din care fac parte. De exemplu, în propoziţia: *"Tulpina pomului vieţii* lui Ion a fost întotdeauna rezistentă", elementele constitutive ale subiectului compus "tulpina pomului vie-

ții” comportă valoare sintactică numai împreună, în bloc şi nu separat, individual, formând o metaforă despre viața “lui Ion”. Acest bloc sintactic este indezmembrabil. Totodată, fiecare element constitutiv al acestui bloc conține, în particular (camuflat parcă), valoarea lui lexico-semantică. Constituenții unității date formează nişte calificative, nişte lexeme comparative, încadrate subtil printr-o contiguitate logică cu obiectele comparate.

Noțiunea de subiect dezvoltat, din punct de vedere logico-semantic, nu este compatibilă cu noțiunea de subiect dezvoltat, din punct de vedere structural, deoarece la delimitarea lui se ia în vedere caracterul informativ şi nu structural de realizare. Informația unui astfel de subiect dezvoltat este complexă, dezvoltată, prin ea însăşi, şi nu numai prin structura lui gramaticală. Fiecare constituent al subiectului compus, din punct de vedere semantico-sintactic, formează un calificativ înrudit *cu* şi *întru* realizarea conținutului comunicativ de bază al blocului sintactic subiectual.

Referințe bibliografice

[1] *Limba moldovenească literară contemporană*, *Sintaxa*, Sub red. prof. A. Ciobanu, Chişinău: Lumina, 1987, p. 86.

[2] Ion Ciornâi, *Limba română*, Chişinău: Lumina, 1991, p. 225.

[3] *Limba moldovenească literară contemporană* (*manual pentru facultățile pedagogice*), Chişinău: Lumina, 1987, p. 24.

[4] *Limba moldovenească literară contemporană, Sintaxa*, Sub red. prof. Anatol Ciobanu, Chişinău: Lumina, 1987, p. 92.

„Limba Română”, nr. 1-3, 2002

1.6. Subiectul angrenat: noțiuni generale

Problema tipurilor de subiecte şi clasificarea lor constituie un aspect important al doctrinei ştiințifice despre propoziția bimembră şi nucleul ei – predicatul. Înțelesul de “tip” presupune existența trăsăturilor general-esențiale, care apar atât în unități concrete, cât şi în structuri diferite. Sensul de “tip” (tot aşa ca şi “clasă”, “categorie” etc.) este relativ, deoarece el ne apare legat de distribuirea sau clasificarea unui anumit material[1]. Aşadar, un tip de subiect îl separă, îl determină şi îl delimitează pe altul, adică se opune altui tip.

Delimitarea ştiințifică a “tipurilor” întotdeauna porneşte de la materialul disponibil, care este omogen, ceea ce înseamnă că include în sine unități ce conțin anumite semne esențiale. Referitor la subiect, putem spune că pentru această parte principală de propoziție esențialul îl constituie raportul lui direct şi concret cu predicația, fenomen lingvistic ce a fost şi este luat în discuție de mulți lingvişti, indiferent de şcoala lingvistică de care țin. Profesorul bielorus P. A. Lekant, referindu-se la fenomenul predicației, acceptă o dată în plus afirmațiile de odinioară ale lui A. M. Peşkovskij şi V. V. Vinogradov, precum că “predicația ține de raportul conținutului propoziției față de realitate” şi că ea “apare în categoriile sintactice ale modului, timpului, numărului şi persoanei”[2]. Ideea ni se pare potrivită şi concludentă, întrucât ea vizează fenomenul predicației în propoziția bimembră completă, în care sunt prezente sau subînțelese ambele părți principale de propoziție: şi subiectul, şi predicatul.

Trebuie spus că în asemenea propoziții subiectul şi predicatul, întrucât conțin toți indicii predicaționali ai enunțului, formează baza predicativă a propoziției. Faptul acesta

demonstrează caracterul general şi complex al predicației. De aceea, la delimitarea tipurilor de subiecte, din punct de vedere logico-semantic şi funcțional, trebuie neapărat să ținem cont de următorii trei factori importanți: 1) sesizarea corectă a indicilor predicaționali şi a conținutului predicativ al unității sintactice; 2) înțelegerea corectă a exprimării categoriilor gramaticale ale predicatului (modul, timpul, persoana şi numărul); 3) identificarea justă a acordului gramatical al predicatului cu subiectul. Aceşti trei factori ne vor ajuta să determinăm marcherii identici şi neidentici nu numai ai structurilor predicative, dar şi ai celor cu valoare sintactică de subiect. Prin urmare, unitățile ce aparțin unui "tip" sunt identice în anumite relații, iar cele ce aparțin diferitor "tipuri" se opun. Iată de ce credem că baza oricărei clasificări constă, în primul rând, în înțelegerea unităților gramaticale în relațiile cărora se opun tipurile ei.

Pentru subiect, ca suport al clasificării, se ia semnificația (semantica) indicilor lui predicativi, iar tipurile subiectelor trebuie să se opună conform modului de exprimare a acestora (subiectul, în raport cu predicatul, conține numai doi indici predicativi: numărul şi persoana-agent al acțiunii verbului-predicat).

La delimitarea tipurilor de subiecte şi clasificarea lor s-a procedat diferit. La tema "subiectul în limba română" există o literatură extrem de bogată. Multe probleme legate de această parte principală de propoziție au fost deja rezolvate. Cu toate acestea, în plan teoretic şi aplicativ, mai rămân o serie de chestiuni neclarificate, contradictorii şi discutabile. De exemplu, nu s-a ajuns la un acord comun în ceea ce priveşte unificarea unor termeni prin care sunt denumite unele tipuri de subiecte, care comportă valori sintactice absolut identice. Astfel, termenul de subiect compus circulă paralel

cu termenul de subiect dezvoltat şi bloc sintactic al subiectului; termenul de subiect omogen este utilizat de rând cu cel de subiect multiplu; termenul de subiect reluat funcționează paralel cu cel de subiect pleonastic, încât toate aceste perechi tipologice, denumind, respectiv, aceleaşi fenomene lingvistice, au devenit sinonimice. Mai mult decât atât, unii termeni, deşi mulți la număr, par să nu exprime adecvat fenomenul sintactic pe care-l reprezintă.

Să ne referim în continuare la cel din urmă “tandem” noțional sinonimic: *subiect reluat – subiect pleonastic*. În literatura de specialitate, tipul dat nu dispune de o definiție. Atât doar că se menționează astfel: “simple trebuie considerate aşa-zisele subiectele pleonastice”[3]. Mai departe se specifică despre acest tip de subiect că el constă fie din reluarea unui pronume printr-un substantiv “Bate *el Ivan* în poartă cât bate...” (I. Creangă), fie din reluarea unui substantiv printr-un pronume: “*Harap-Alb* vedea *el* bine unde mergea treaba...” (I. Creangă). Acest subiect (pleonastic sau reluat) nu dispune de o definiție, cât de cât, nici în Gramatica Academiei, unde se menționează numai că “subiectul exprimat printr-un pronume personal poate relua uneori un subiect exprimat printr-un substantiv”[4]. O atare tratare a tipului dat de subiect, bineînțeles, este insuficientă, întrucât, în primul rând, nu se semnifică criteriul în baza căruia se face delimitarea, iar, în al doilea rând, nu se accentuează care element este pleonastic (reluat): primul, al doilea sau tot blocul (Harap-Alb, el). Pe baza comentariului efectuat reiese că avem două subiecte: unul propriu-zis (Harap-Alb) şi altul reluat/ pleonastic (el).

După părerea noastră, substantivul cu pronumele formează împreună un singur subiect. Îmbinarea lor funcțională corespunde totalmente criteriului logico-semantic (predi-

cațional) de delimitare a părților principale de propoziție. Ambele constituente ale îmbinărilor subiectuale (“el, Ivan” şi “Harap-Alb, el”) exprimă respectiv numai câte un singur agent al unei singure acțiuni. În acest unic agent se conțin singurii şi unicii indici predicativi ai subiectului (indiciul numărului şi al persoanei).

Un argument peremptoriu, că aceste expresii formează un singur subiect al propoziției, este că ambele constituente alcătuiesc împreună un tot întreg logico-semantic. Ele sunt foarte expresive şi sunt frecvente nu numai în stilul colocvial, popular, dar şi în literatura cultă: “*Virtutea* pentru dânşii *ea* nu există...” (M. Eminescu). Valoarea lor stilistică constă în a imprima unele nuanțe suplimentare de sens propozițiilor din care fac parte. Bunăoară, în propoziția (1) “Bate *el Ivan* în poartă cât bate...” (I. Creangă) prin reluarea pleonastică a pronumelui se anunță (cititorul) despre lipsa de sens a acțiunii verbului predicat: “Bate Ivan, dar nu mai are nici un sens, căci dracii au prins acum la minte”. În propoziția (2): “*Harap-Alb* vede *el* bine unde merge treaba...” (I. Creangă) prin reluarea pleonastică a substantivului se imprimă sensul unei constatări despre un adevăr cert: “Harap-Alb vede şi constată adevărul cert al unei situații fatale pentru dânsul”.

Totodată, aceste expresii pleonastice din limba română comportă pregnante valori afective, care rezidă nu numai din dublarea subiectului, dar şi din topica elementelor constitutive. Caracteristic este însă că întotdeauna accentul logic cade pe pronume.

După cum vedem, construcțiile date la toți parametrii constituie nişte unități sintactice inseparabile. Valoarea lor sintactică este de subiecte dezvoltate angrenate, deoarece conțin câte un singur indiciu predicativ al subiectului (am-

bele elemente constitutive sunt la acelaşi număr şi persoană şi reprezintă acelaşi agent al acțiunii, adică formează acelaşi subiect logic şi gramatical al propoziției), ele mai conțin un sens informativ în paralel.

Termenii de "subiect reluat" şi "subiect pleonastic" sunt incompatibili, după părerea noastră, cu valoarea lor semantico-sintactică. Aceste noțiuni ("reluat" şi "pleonastic") nu exprimă conținutul comunicativ, informativ al unui atare tip de subiect. Ele îl caracterizează numai în ceea ce priveşte modul lor de realizare structurală, mai cu seamă elementul al doilea, care, de fapt, numai el constituie o reluare sinonimică, pleonastică şi nu tot blocul: „Harap-Alb, el".

Pe baza acestui comentariu, venim cu propunerea de a denumi atare tip de subiecte drept *subiecte dezvoltate* sau blocuri ale subiectelor dezvoltate, deşi, din punct de vedere logico-semantic şi funcțional, ele exprimă indiciul predicațional al unui singur subiect. Din punctul de vedere al structurii gramaticale, prin care s-au realizat aceste subiecte dezvoltate, ele mai comportă o nuanță semantică suplimentară, ceea ce le asigură statutul de blocuri inseparabile la nivel sintactic sau blocuri sintactice cu funcție de subiecte angrenate.

Aceste blocuri ale subiectului dezvoltat îşi au un teren fertil mai ales în limba vorbită, populară, în stilul colocvial al limbii. De cele mai multe ori, prin asemenea unități se exprimă o nuanță de sens prin care cineva este amenințat. De exemplu, când copiii se joacă (frații mai ales), iar cineva dintre ei comite o greşeală, intenționat, conştient, ceilalți îl amenință prin astfel de expresii: "Vine <u>*el tata*</u> şi ai s-o pățeşti!".

Unitățile respective sunt utilizate însă şi în stilul beletristic: "Noi am făcut o greşeală, am crezut că *chiaburii* nu

îndrăznesc *ei* să ridice capul" (M. Preda), "Stai, măi porcane, că te căptuşeşte *ea Mărioara* acuş" (I. Creangă).

De remarcat că uneori pronumele personal din cadrul unui asemenea subiect dezvoltat pare să aibă valoare neutră, întrucât nu este la acelaşi gen şi număr cu substantivul, dar, odată ce nuanța semantică suplimentară se menține, înseamnă că ele realizează, de asemenea, o singură parte de propoziție cu valori de subiect, căruia noi îi zicem *bloc sintactic al subiectului angrenat*: "A veni *el vremea* noastră, s-a ridica *el* iar *neamul nevoii!*" (B. Istru).

Referințe bibliografice

[1] P. A. Lekant, *Tipî i formî skazuemogo v sovremennom russkom iazâke*, Moscova: Vâsşaia Şcola, 1976, p. 6.

[2] P. A. Lekant, ibidem, p. 8.

[3] *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa*, Sub red. prof. A. Ciobanu, Chişinău: Lumina, 1987, p. 82.

[4] *Gramatica Limbii Române*, vol. II, Bucureşti: Editura Academiei, 1963, p. 91.

„Limba Română", nr. 4-8, 2001

1.7. Predicatul angrenat în limba română

Considerând justă afirmația cercetătoarei I. A. Zolotova, precum că „sintaxa coordonează în mod nemijlocit cu procesul gândirii şi cel al comunicării”[1], numaidecât însă trebuie să pledăm pentru o corelație a sintaxei cu semantica şi logica. O interacțiune dintre aceste trei domenii nu poate fi percepută şi concepută decât doar în baza contextului şi în situații concrete. Sintaxa funcțională (numită şi consituativă)[2] se bazează pe principiul logico-semantic al metodei analizei integrale, despre care cercetătorul Sorin Stati afirmă că ea „caută ceea ce este pertinent, relevant şi distinctiv pentru realizarea funcției supreme a limbajului uman, adică a funcției comunicative”[3].

Se ştie deja că principiul logico-semantic şi funcțional vine în opoziție cu cel structural-formal al lingviştilor generativişti şi glosematicieni. Aceştia, de cele mai multe ori elimină criteriul semantic şi logic în favoarea celor pur „formale”, între care forma structural-gramaticală ocupă un loc de centru.

Punând la bază principiul logico-semantic şi funcțional, adică onomasiologic, care prevede studierea fenomenelor sintactice „de la conținut spre forma de expresie”, constatăm, împreună cu alți colegi de breaslă, că predicatul în limba română nu poate fi limitat la tipurile incluse în gramaticile obişnuite, el incluzând o serie de expresii cu verbe desemantizate, unele construcții infinitivale cu verbul *a avea,* pleonasme, tautologii, repetiții verbale etc. Aceste modalități de redare a verbalității alcătuiesc, la nivel sintactico-funcțional, predicatul angrenat (PA), care în viziunea noastră este <u>o unitate sintactică formată</u>

din două şi mai multe elemente ce constituie un tot întreg logico-semantic şi funcţional, comportând anumite semnificaţii suplimentare: de durată (limitată sau nelimitată a acţiunii), de intensitate, de insistenţă, de gradaţie etc.[4] Angrenate pot fi toate tipurile tradiţionale de predicate: PVS, PVC, PN, PVN, cum ar fi în exemplele ce urmează: 1) „Şi apucând spre răsărit, *s-a dus, s-a dus, s-a dus* trei zile şi trei nopţi...” (P. Ispirescu); 2) „Făt-Frumos *a luat şi s-a pornit* în lume.” (M. Eminescu); 3) „Îndată după plecarea Greuceanului, Faurul-pămîntului *se apucă şi făcu* chipul lui Greuceanu...” (P. Ispirescu); 4) „*De vorbit, nu poate vorbi*, că măselele şi dinţii i-au căzut mai bine de o mie de ani...” (I. Creangă); 5) „Împăratul *n-avu* nici el *ce* mai *zice şi îi dete fata*” (P. Ispirescu); 6) „*De milostiv milostiv eşti, de bun la inimă bun ai fost*, nu-i vorbă, dar de la o vreme încoace, ...te-ai făcut prea nu ştiu cum.” (I. Creangă).

Elementele subliniate în exemplele de mai sus intră în componenţa PA, deoarece exprimă un tot întreg logico-semantic şi au o singură funcţie sintactică. Ele mai conţin, pe lângă semnificaţia substanţial-gramaticală de bază, şi semnificaţii suplimentare: în exemplul 1 – de durată nelimitată a acţiunii, în 2 – o decizie promptă, în 3 – un aspect incoativ-terminativ, în 4 – o constatare a incapacităţii efectuării acţiunii, în 5 – obiectul acţiunii şi în 6 – o constatare de ordin calificativ.

Cele arătate ne permit să delimităm în cadrul fiecărui predicat forme de bază şi forme angrenate. Esenţa PA constă în faptul că, neschimbându-şi fondul structural al tipului respectiv, alături de semnificaţia substanţial-gramaticală de bază, mai exprimă semnificaţii suplimentare prin concursul elementelor angrenante.

Forma gramaticală a predicatului se constituie, în general, din unitatea semnificaţiilor general-gramaticale şi mijloacele ei structurale de exprimare. Aceleaşi semnificații gramaticale pot fi exteriorizate prin diverse mijloace. Astfel, paralel cu formele de bază ale PVS, PVC, PN, PVN, delimităm, respectiv, şi formele angrenate ale lor: PVS (angr.), PVC (angr.), PN (angr.) şi PVN (angr.).

PVS (angr.), din punct de vedere logico-semantic şi funcțional, exprimă ideea unei singure acțiuni a verbului de conjugat, redând şi o singură semnificație gramaticală şi substanțială. Repetiția verbală (RV), ca specie de PVS (angr.), prezintă sub aspect ştiințific, o mare varietate de nuanțe de sens.

În lingvistica românească, repetiția verbală a fost cercetată sub diferite aspecte, atât ca fenomen sintactic, determinabil sub raport structural, cât şi ca procedeu stilistic, caracteristic vorbirii populare, precum şi limbii literaturii artistice[5]. Majoritatea savanților care s-au ocupat de studiul acestui fenomen lingvistic au ajuns la concluzia că RV contribuie la reliefarea prin insistență a semnificației termenului repetat. Totodată, repetiția verbală serveşte pentru a exprima fie întărirea ideii conținute în verb, fie diferite raporturi între constituenții frazei[6]. Astfel, cu ajutorul repetiției se exprimă ideea de superlativ, de intensiv, durata şi chiar ideea de progresie, alternanță, succesiune, limitare, continuitate, excludere etc.[7]. În ceea ce ne priveşte, considerăm RV drept o modalitate specifică de exprimare a PVS (angr.). Tratarea repetiției cu sens de durată a unei acțiuni cu funcție de PVS nu a întâmpinat mari obiecții din partea specialiştilor. De exemplu, în fraza „*Am stat noi, am stat, am stat*..., când pe-aproape de ziuă, iaca auzim pârâind desişurile prin codru” (M. Sadoveanu) cuvintele subliniate

sunt o repetiție verbală cu funcție de PVS (angr.), în care se exprimă ideea acțiunii unui singur verb. Reluarea imprimă acțiunii o nuanță suplimentară de durată în timp[8].

Mult mai controversată e problema interpretării sintactice a unor tautologii verbale de tipul: *de citit citeşte; citeşte cât citeşte* ş.a.

Profesorul I. Diaconescu, referindu-se la aspectul sintactico-gramatical al tautologiilor, menționează că ele se prezintă ca „fenomen lingvistic integrat într-o structură pe baza unei relații de subordonare reciprocă şi cu o funcție față de baza repetată”[9].

Tautologia verbală ca unitate lingvistică ce se realizează structural-gramatical prin reluarea aceluiaşi verb la altă formă gramaticală, constituie, în interpretarea noastră, un singur predicat. Reluarea verbului, în cele mai multe cazuri, nu poate fi omisă. Omiterea unei unități ar atrage după sine fie o suprimare a plusului de informație, fie o schimbare a raporturilor semantice şi gramaticale din cadrul enunțului[10].

Tratându-le din punctul de vedere al structurii, observăm că tautologiile verbale sunt, în fond, modalități de exprimare a repetiției lexicale. Însă ceea ce le caracterizează, ca fenomene tautologice, este că, „pe lângă aspectul structural (identitatea cu baza determinată), au posibilitatea de a îndeplini în comun o singură funcție sintactică”. Anume aceasta ne şi permite a integra tautologiile verbale în cadrul predicatelor angrenate.

De exemplu, în fraza „Bătrânul le-*o fi spus ce le-o fi spus*, după care tătarii şi-au scos săbiile...” (I. Druță) cuvintele subliniate constituie un PVS (angr.), care exprimă ideea unei singure acțiuni redate prin verbul „a spune” (la modul potențial-prezumptiv, timpul trecut, numărul singular, persoana III), plus pronumele relativ *ce*. Tautologia verbală

o fi spus ce o fi spus conține şi o semnificație comunicativ-informativă suplimentară despre „ceva tainic”, „magic”, ascunzând în sine cuvintele (bătrânului), care au fost pline de adevăr. Dezmembrarea la nivel sintactic a acestei tautologii ar duce la pierderea acestei semnificații.

Sub aspect stilistic, aceste cuvinte au un efect emotiv foarte puternic. Ele creează poanta operei „Clopotnița” şi alcătuiesc, totodată, punctul culminant al discursului ținut în fața elevilor de profesorul Horia Holban. Prin această unitate predicativă eroul face replica de rigoare, dă lovitura de grație duşmanului, ocupantului. De aceea, e evident că dispersarea sintactico-funcțională a acestei îmbinări tautologice ar avea consecința denaturării chiar a mesajului literar-artistic.

Un alt tip de PVS (angr.) este cel format din verbul a *lua* + conjuncție *(şi)* + V_2(f)[11]. În fraza „Erau câteva foițe, dar soacra a acoperit nişte hladunețe, le-a făcut unsuroase şi măcar *ia şi plângi* – nici hârtie, nici toc.” (I. Druță) verbul *ia* (a lua) în asemenea trinomuri ne apare desemantizat. Datorită unei puternice suduri logico-semantice a elementelor componente, blocul citat, din punct de vedere funcțional, formează un PVS (angr.) cu un surplus de semnificație, cu un fel de „ataş”. Anume acest „ataş” creează toată „atmosfera” comunicativă, indicând spontaneitatea realizării unei acțiuni sau stări concrete, ce este semnalată de V_2 (f), adică de verbul „plenipotențiar” al trinomului dat.

Prezentăm în continuare şi alte structuri cu valoare sintactică de PVS (angr.):

1) „Şi tot *cădeau şi cădeau* din streşina clopotniței ciorchine de argint, şi tot *veneau şi veneau* prin întuneric la vale, spre acea zodie întunecată, unde aşteptându-i să cadă, băteau toaca cele două ciocane de lemn.” (I. Druță), 2) „*Şi*

merge Ivan, *şi merge*, *şi merge,* până când pe înserate ajunge la curţile cele.” (I. Creangă), 3) „*Stat-am stat* eu de mi-am zis, păzi-mi-voi cărările, lacăt gurii pune-mi-voi, pe cât va fi netrebnicul în faţa mea.” (I. Druţă), 4) „Îl *durea de durut*; dară răbda în piele ca un drac, până o vedea cum o s-o scoată la cale” (P. Ispirescu), 5) „*Trecurăm cum trecurăm* până aici, stăpâne; mai avem un hop: avem să dăm peste o primejdie mare.” (P. Ispirescu), 6) „Îşi *jeli* nevasta *cât* îşi *jeli*, dar văzu că nu foloseşte nimic cu jelirea.” (P. Ispirescu).

Referitor la formele angrenate ale predicatului verbal compus (PVC), menţionăm că ele, conţinând numai o singură semnificaţie gramaticală de tip modal-aspectual şi tot numai una singură de conţinut informativ-comunicativ de bază, mai exprimă, concomitent, şi valori semantico-funcţionale suplimentare. Aceasta înseamnă că în componenţa formelor gramaticale ale PVC (angr.), în afară de elementul substanţial al verbului de bază sau al celui semiauxiliar, mai pot interveni şi altele (angrenante), care schimbă caracterul comunicativ-informativ al respectivei structuri predicative.

Angrenarea PVC are loc aproximativ în baza aceloraşi fenomene lingvistice: repetiţie şi tautologie verbală. De exemplu, în fraza „Adunase copeici mărunte, coborâse nuci şi mere din pod, frământase aluat pentru colaci, dar *de copt n-a* mai *dovedit să*-i *coacă*.” (I. Druţă) tautologia verbală *de copt n-a dovedit să coacă*, pe lângă sensul comunicativ-informativ de bază (acţiunea de a coace) şi cea modală (exprimată prin verbul semiauxiliar „a dovedi”), mai exprimă şi o nuanţă informativă suplimentară: de constatare, de concesie (de copt n-a reuşit să coacă, deşi... frământase).

E important să se ştie că formele angrenate ale PVC (angr.) conţin semnificaţii suplimentare, comunicativ-informative de intensitate durativă, de progresie, de concesie,

de constatare, de insistență ş.a. Bunăoară, în fraza: „Însă, dacă *vrei şi vrei* numaidecât *să te duci*, eu nu te opresc.” (I. Creangă), verbul semiauxiliar reluat *vrei* (a vrea) imprimă unității sensul suplimentar de insistență (*vrei şi vrei*). În cazul dat nu e vorba de două nuanțe modale identice ale semiauxiliarului a vrea, ci numai de una singură, cu caracter insistent. Din aceste considerente, credem că blocul *vrei şi vrei să te duci* alcătuieşte o singură unitate sintactică cu funcție de PVC (angr.).

Prezentăm în continuare şi alte unități cu valoare de PVC (angr.): 1) „*De vorbit nu poate vorbi*, că măselele şi dinții i-au căzut mai bine de o mie de ani...” (I. Creangă), 2) „Boierule, *n-am ce zice*, omoară-mă, spânzură-mă, *n-am ce face*, dacă a dat păcatul peste mine.” (P. Ispirescu), 3) „În satul sărac popa nici spice *n-are de unde culege.*” (I. Slavici), 4) „Mama, atunci mă şi ia repede, repede la pornit, *fără să am când* îi *spune* de călugărie.” (I. Creangă), 5) „Tudorache plângea rezemat de poartă, căci slăbise fără şcoală, *iar la* liceu <u>*n-avea cum ajunge*</u>.” (I. Druță).

O altă unitate sintactică predicativă, cu anumite particularități specifice, este blocul V_1 (a se *apuca)* + conj. *(şi)* + V_2(*f*). În fraza „Îndată după plecarea Greuceanului, Farulpămîntului *se apucă şi făcu* chipul lui Greuceanu numai şi numai din fier.” (P. Ispirescu) structura subliniată pare, la prima vedere, că este absolut identică cu cea anterioară, dar în realitate situația e alta. În modelul dat, verbul <u>*a se apuca,*</u> deşi e coborât în rang sub aspect predicativ, îşi mai păstrează, în mare măsură, unul din sensurile de bază, şi anume cel de „a începe, a iniția o acțiune”. Dar şi acest sens în cazul nostru a evoluat. Căci una e când verbul *a se apuca* apare în funcție de semiauxiliar al predicatului verbal compus: a) *s-au apucat să citească;* şi cu totul alta e când în structura discutată el devine pur şi simplu un semn deictic: b) „**Se**

apucă şi-şi taie degetul cel mic, şi cum îl puse acolo se lipi.” (P. Ispirescu) În ambele exemple, a) şi b), semantica referențială a verbului *a se apuca* parcă e aceeaşi, incoativă, însă ne aflăm totuşi în fața unei diferențieri privind rangul şi funcția sintactică a verbului *a se apuca.* Astfel, în a) el s-a coborât la treapta de semiauxiliar aspectual, iar în b) coboară la treapta cea mai joasă – la cea de semn deictic, cu nuanță incoativă, el indicând pur şi simplu începutul acțiunii, care se conține în verbul al doilea al blocului predicativ. În PVS (angr.) se *apucă şi făcu* se conține ideea că subiectul (Faurul-pămîntului) a început şi a terminat acțiunea de „a face”. Aşadar, aspectul global aici e incoativ-terminativ.

Prin urmare, angrenarea PVC constă în exprimarea suplimentară a semnificației gramaticale (modal-aspectuale) şi substanțiale. Omiterea componentului agrenant are drept consecință pierderea semnificației suplimentare, nu însă şi a celei de bază. Elementul comun al tuturor formelor PVC propriu-zis şi PVC (angr.) îl alcătuieşte verbul de bază, care este purtătorul semnificației conținutale, şi verbul semiauxiliar, care imprimă PVC valori modal-aspectuale.

Din punct de vedere logico-semantic, predicatul nominal atribuie subiectului calificativul însuşirii, stării şi existenței. Structura gramaticală a predicatului nominal îl face să se caracterizeze prin exprimarea separată a semnificației gramaticale şi substanțiale: semnificația gramaticală se conține în verbul de relație, iar semnificația substanțială (conținutală) se află în cadrul numelui predicativ. Formele angrenate ale predicatului nominal se formează în baza formelor-tip ale predicatului respectiv şi se deosebesc de ele prin prezența elementelor ce exprimă semnificații suplimentare. Fiind plasate în semnificațiile de bază, ele nu denaturează prin nimic esența lor. De exemplu, în fraza:

„*De glumeț glumeț era* moş Nichifor, dar, de multe ce dăduse peste dânsul, se făcuse cam ursuz” (I. Creangă), cuvintele subliniate constituie o singură unitate cu funcție de predicat nominal, întrucât în această structură se conține calificativul logico-semantic al acestui predicat: caracteristica stării morale a subiectului *moş Nichifor.* Forma tautologico-pleonastică de realizare nu ştirbeşte prin nimic semnificația gramaticală şi substanțială a predicatului nominal, ba, dimpotrivă, îi mai adaugă o nuanță suplimentară de concesie. Calitatea morală a subiectului *moş Nichifor,* de „a fi glumeț”, cedează în fața altei calități, opozante, de „a fi ursuz”.

Semnificația suplimentară existentă în cadrul acestei structuri predicative asigură caracterul ei inseparabil. Îmbinările *de glumeț* şi *glumeț era* se complinesc în mod reciproc, pentru a putea exprima anume semnificația suplimentară de concesie. Mai mult decât atât, această nuanță adăugătoare cimentează, într-un fel, întregul conținut logico-semantic al frazei. Dacă dezmembrăm blocul predicativ *de glumeț glumeț era* în două unități sintactice cu funcții diferite, aceasta ar duce la abolirea de conținut adecvat a contextului, a tuturor unităților sintactice din fraza respectivă. Numai împreună aceste două îmbinări creează forma gramaticală a predicatului nominal angrenat. Probabil, mult mai corect ar fi să se spună că semnificația suplimentară a predicatului nominal angrenat se exprimă nemijlocit nu numai prin elementul angrenant *de glumeț*, dar şi prin întregul bloc tautologico-pleonastic *de glumeț glumeț era,* format în urma introducerii elementului angrenant. Logica naturală ne demonstrează că blocul predicativ *de glumeț glumeț era* conține de facto o singură semnificație gramaticală, exprimată prin verbul de relație *a fi* şi o singură semnificație

substanțială, exprimată prin adjectivul *glumeț.* Semnificația suplimentară ține de cea substanțială de bază şi reiese din structura gramaticală a tuturor componentelor blocului predicativ. Factorul principal în crearea nuanței suplimentare îl constituie elementul angrenant *de glumeț,* care, luat în afara contextului propriu-zis, nu comunică nimic. La o eventuală omitere a lui, verbul de relație, împreună cu numele predicativ *glumeț,* ar exprima numai semnificația conținutală de bază a predicatului nominal – „moş Nichifor era glumeț". Totodată, omiterea elementului angrenant ar duce şi la dispariția nuanțelor suplimentare de concesie, de opoziție, iar gândul emis nu ar mai cere nici frazei, nici textului complinire logico-semantică. Aceasta reiese, în primul rând, din caracterul gramatical al angrenării. A fost de ajuns să fie ataşat elementul angrenant *de glumeț*, ca propoziția *De glumei glumeț era moş Nichifor* să „ceară" lămuriri suplimentare. Mai mult decât atât, nuanțele adăugătoare create îşi au tangențe logico-semantice nu numai în conținutul general al frazei, dar şi în conținutul general al nuvelei „Moş Nichifor Coțcarul".

Din punct de vedere literar, enunțul *De glumeț glumeț era moş Nichifor* constituie un detaliu artistic al autorului, personajul moş Nichifor, fiind zugrăvit nu unilateral, ci contradictoriu. Prin opoziția *glumeț-ursuz* este individualizat chipul eroului literar moş Nichifor, iar, drept consecință, putem sesiza şi alte calități ale lui: cea de a fi echilibrat, cu tact, rezervat, mucalit etc. Subiectul *moş Nichifor* îşi manifestă calitatea sufletească de a fi glumeț numai periodic, întrucât a fost nevoit să-şi însuşească şi o altă calitate– de a fi ursuz. Motivul însuşirii acestei calități opuse este explicat chiar în propoziția cauzală din aceeaşi frază: „*...de multe ce dăduse peste dânsul*".

Din aceste considerente, blocul tautologico-pleonastic

de glumeț glumeț era constituie o singură unitate sintactică, cu funcție de predicat nominal angrenat.

Întrucât predicatul nominal angrenat poate fi realizat printr-o diversitate de forme gramaticale, care, la rândul lor, generează şi o diversitate de semnificații suplimentare, în continuare ne vom referi şi la alte structuri lingvistice cu atare funcție sintactică, modelându-le:

1. V(cop) + Adj + V(cop) + Adj. „Ce-*i frumos e frumos*, orice ai spune...” (I. Creangă). Blocul tautologico-pleonastic subliniat constituie un predicat nominal angrenat, în care se conține, pe de o parte, semnificația de bază, iar pe de altă parte, nuanțe suplimentare vizând caracterul constant şi veşnic al calificativului ce se atribuie subiectului. Crearea acestui bloc predicativ a favorizat exprimarea laconică şi unitară a tuturor semnificațiilor. De aceea, dispersarea lui din punct de vedere sintactico-funcțional este inaccesibilă, deoarece aceasta ar duce la destrămarea nuanțelor suplimentare, care, de fapt, interacționează cu conținutul frazei şi al textului în întregime;

2. V(cop) + Adj + Adv + V(cop) + Adj. „Eu *îs bun cât îs bun,* dar şi când m-a scoate cineva din răbdare...” (I. Creangă). Semnificația de bază a acestui bloc predicativ se conține în elementul de bază *îs bun.* Semnificația complinitoare se conține în elementul angrenant al P.N.A *(cât îs bun).* Prin unitatea predicativă *îs bun cât îs bun* este exprimată o nuanță privind caracterul limitativ al calificativului atribuit subiectului. Calitatea atribuită subiectului (Stan) poate fi vremelnică, pe măsură ce eventual intervine cu ceva rău cel căruia i se adresează (lui Chirică). De aceea, dezmembrarea acestui bloc predicativ ar duce la pierderea acestei semnificații foarte importante pentru întregul conținut al frazei şi al poveştii. Şi nu numai atât, disocierea componentelor

P.N.A. ar reduce totul la un raport unic temporal, ceea ce, de fapt, este insuficient pentru semnificația de avertizare conținută în blocul predicativ respectiv– semnificație ce este invocată şi de intonație. Unitatea sintactică *îs bun cât îs bun* rămâne a fi indispensabilă şi cu funcție de predicat nominal angrenat;

3. V(cop) + Adv + V(cop). „Pân-aici toate *au fost cum au fost,* da de-acum am prins eu la minte...” (I. Creangă). În unitatea sintactică subliniată, semnificația substanțială de bază se conține în elementul de legătură *au fost*, iar semnificația substanțială, cea de bază, cât şi cea suplimentară, se conține in elementul angrenant *cum au fost.* Blocul predicativ (toate) *au fost cum au fost* echivalează semantic cu (toate) *au fost altfel*, contrar voinței eroului (Dănilă Prepeleac). In semnificațiile adăugătoare se conțin nuanțe de avertizare, amenințare, nuanțe ale unei decizii prompte, ale unei schimbări radicale. Dezmembrarea acestei tautologii, din punct de vedere funcțional-sintactic, ar reduce totul la un predicat verbal simplu şi la o propoziție subordonată modală, ceea ce nu ar reda în mod adecvat intenția scriitorului. Aşadar, din punctul de vedere al funcției sintactice, tautologia *au fost cum au fost* necesită o tratare în bloc, ca predicat nominal angrenat. Şi sub aspect literar, blocul predicativ *au fost cum au fost* nu ne permite disocierea lui, întrucât are relații logico-semantice în întreaga operă „Dănilă Prepeleac”. Prin această unitate sintactică se realizează trecerea de la tabloul întâi al poveştii, unde toate s-au produs în detrimentul eroului Dănilă, la tabloul doi, unde totul se produce în favoarea lui. Dezmembrarea acestui bloc duce şi la denaturarea sensului integral al operei literare;

4. V(cop) + Subst(c.N) + Subst (c.G). „Tu *eşti floarea florilor,* / Te-oi iubi pân-am să mor...” (folc.). Blo-

cul tautologico-pleonastic *eşti floarea florilor* constituie o structură sintactică unitară, cu funcție de predicat nominal angrenat, prin care autorul anonim exprimă intensitatea calificativului *tu.* Prin elementul angrenant *florilor* nu s-a intenționat a se arăta posesia: *eşti floarea* a cui? – a florilor, ci numai aprecierea calităților fizice ale adresantei, aceasta fiind asemuită cu o floare, „cea mai frumoasă dintre toate florile". Dezmembrarea acestui bloc, din punct de vedere sintactic, ar duce, pe de o parte, la pierderea semnificației de bază şi suplimentare, iar, pe de altă parte, şi la ştergerea conținutului afectiv, metaforic. Propozițiile *Te-oi iubi* şi *pân-am să mor* vor apărea, în acest caz, fără sens, cerând comentariu contextual. Alogic şi incompatibil va fi şi raportul cauzal dintre propoziția subordonată *Tu eşti floarea florilor* şi propozițiile *te-oi iubi pân-am să mor.* Afirmația biblică *Pastele este sărbătoarea sărbătorilor* constituie un exemplu elocvent, care ne demonstrează în mod grăitor justețea afirmațiilor noastre în vederea inseparabilității unor atare structuri pleonastico-tautologice. *Paştele este sărbătoarea cea mai mare dintre toate sărbătorile creştine*, dar nu *o sărbătoare* a cui? – *a sărbătorilor* sau *pentru sărbători;*

5. V(cop) + Adj + Conj + Adj „Privirea îi *era tristă, dar curajoasă..."* (Ion Druță). Ambele calificative – *tristă, curajoasă* – alcătuiesc, din punct de vedere sintactic, nume predicative ale unuia şi aceluiaşi predicat nominal. Conform definiției, predicatul nominal este alcătuit dintr-un verb de relație şi din unul sau mai multe nume predicative. În cazul nostru, avem două nume predicative, însă, pentru a evidenția opoziția dintre ele, este utilizat elementul angrenant *dar* (conj). Din punct de vedere logico-semantic, avem un singur predicat nominal angrenat, întrucât conține

nuanța suplimentară de opoziție, pe lângă cea de bază a calificativelor propriu-zise;

6. V(cop.) + Adj + Conj + Adj (la gr. superl.) „...biata babuşca lui *era bucuroasă şi răzbucuroasă* în sufletul ei să-l vadă cum l-a vedea urnit de-acasă” (Ion Creangă). Blocul pleonastic *era bucuroasă şi răzbucuroasă* constituie un predicat nominal angrenat. Reluarea adjectivului, prin derivatul lui *răzbucuroasă,* ce conține „ideea” de superlativ, împreună cu conjuncția „şi”, este utilizată cu scopul de a marca gradul înalt de intensitate al calificativului atribuit subiectului. Inseparabilitatea acestui bloc predicativ este motivată şi de logica naturală a frazei şi a nuvelei: rămânerea „moşneagului” acasă constituie o povară pentru „babă”. Şi din punct de vedere morfologic, ataşarea prefixului **răz** nu schimbă conținutul gramatical şi lexical al adjectivului. Atâta doar că mai adaugă unele suplimente conținutului lexical propriu-zis;

7. V(semic.) + Adj + V(semic.). „Am izbutit, măiculiță, să facem şi acum pe cheful Spânului, *rămânere-aş păgubaş* de dânsul *să rămân”* (Ion Creangă). În general, imprecația constituie, de asemenea, o formă a repetiției verbal-tautologice[12], prin ea se exprimă variate doleanțe într-o formă afectivă. În cazul nostru, imprecația *rămânere-aş păgubaş... să rămân* constituie o vrere a vorbitorului la cel mai înalt grad. Anume forma gramaticală prin care este realizată imprecația îi şi atribuie această nuanță suplimentară de intensitate, de dorință insistentă. Calificativul doleanței supreme este motivat şi de logica naturală a întregii poveşti. Lui Făt-Frumos, după câte rele a tras de pe urma Spânului, nu-i rămâne decât să-i dorească o atare „despărțire”. Putem conchide deci că imprecația constituie şi ea o formă gramaticală de realizare a predicatului nominal angrenat. Iar, întrucât im-

precația verbală, ca fenomen lingvistic, poate fi realizată nu numai prin verbele de relație, dar şi prin cele predicative, putem deduce că şi fenomenul angrenării în baza imprecației poate avea loc, respectiv, la nivelul fiecărui tip de predicat din limba română: P.V.S.; P.V.C.; P.N.; P.V.N.

Din cele afirmate, rezultă că esența predicatului angrenat, în general, şi a celui nominal angrenat, în particular, constă în faptul că acest predicat, neschimbându-şi baza structurală a tipului respectiv, odată cu semnificația substanțial-gramaticală de bază, mai exprimă semnificații suplimentare cu ajutorul elementelor structurale angrenante. În înțelesul nostru, forma gramaticală a predicatului, în general, se constituie din unitatea semnificației general-gramaticale cu mijloacele ei structurale de exprimare. Aceleaşi semnificații gramaticale pot fi exprimate prin diferite mijloace şi procedee, ceea ce creează o varietate de forme gramaticale ale predicatului nominal. Astfel, concomitent cu formele de bază ale predicatului nominal din limba română, noi delimităm şi structuri ale predicatului nominal angrenat.

Predicatul verbal-nominal propriu-zis (PVN) constituie o varietate tipologică a predicatului în limba română literară contemporană. El este cel de-al patrulea tip de predicat în limba română, delimitat în baza principiului logico-semantic, şi urmează după seria tipologică a predicatelor, începând cu predicatul verbal simplu, respectiv, predicatul verbal compus şi predicatul nominal. Predicatul verbal-nominal urmează după predicatul nominal şi este cel mai mult înrudit cu acesta, nu numai, din punct de vedere semantic, dar şi, structural, deoarece se constituie din toate elementele predicatului nominal (verb copulativ + nume predicativ), plus unul sau mai multe verbe semiauxiliare, atât modale, cât şi aspectuale. Baza semantico-informativă, de aseme-

nea, îi aparține numelui predicativ, deoarece şi acest tip de predicat, deşi este denumit „verbal-nominal", nu exprimă o acțiune, ci un calificativ al însuşirii şi stării subiectului logic şi gramatical din propoziție[13].

Numele predicativ din cadrul predicatului verbal-nominal se exprimă prin aceleaşi părți de vorbire, ca şi predicatul nominal. Verbul copulativ însă poate sta numai la modul conjunctiv (*„Omul trebuie să **fie** frumos în toate: şi la chip, şi la-port, şi la suflet, şi la cuget".* (A. Cehov)) sau la infinitiv (*„Astăzi nu poți **rămâne** indiferent de politică".* (hebdomadar „Săptămâna", An. VII, nr. 4, 23.01.1998) Verbul semiauxiliar al predicatului verbal-nominal se află întotdeauna la unul din cele cinci moduri personale[14].

Predicatul verbal-nominal însă conține unele particularități distinctive, ceea ce, de fapt, îi şi asigură statutul sintactic de tip de predicat în limba română. Dintre acestea fac parte următoarele:

1. toate elementele constituente ale predicatului verbal-nominal se referă la aceeaşi persoană, care este subiect în propoziție. Ele formează, de fapt, determinativul însuşirii şi stării în propoziție (*Gheorghe **vroia să ajungă gospodar,** ca să nu mai vadă cum îşi contenesc pasul oamenii din Valea Răzeşilor...*) (I. Druță. ULT, 272);

2. elementele predicatului verbal-nominal constituie un tot întreg sub aspect semantic şi formează o unitate semantico-funcțională indestructibilă;

3. conținutul informativ al trinomului cu valoare de predicat verbal-nominal este realizat de numele predicativ, în timp ce verbul copulativ atribuie caracteristica subiectului, exprimată de numele predicativ, iar verbul semiauxiliar o completează din punct de vedere modal-aspectual şi mar-

chează (împreună cu verbul de relație, când acesta este la conjunctiv) indicii formal-gramaticali ai îmbinării[15].

Referitor la predicatul verbal-nominal angrenat (PVN (angr.)), putem spune că el comportă, de fapt, aceleaşi particularități morfo-sintactice, asemeni predicatului verbal-nominal de bază, atât doar că PVN (angr.) dispune de o semnificație suplimentară de sens, care este imprimată de elementul angrenant. De exemplu, în propoziția *„Acum, după vitregul şi întortocheatul nostru drum istoric, noi* ***vrem să fim şi iar să fim europeni*** *în Europa...*” (hebdomadar „Săptămâna”, An. VII, nr. 4, 23.01.1998) unitatea subliniată formează un singur predicat, pe care îl considerăm predicat verbal-nominal angrenat: *vrem să fim şi iar să fim europeni.* Elementul angrenant îl formează verbul „a fi” reluat, însoțit de conjuncția „şi”, plus adverbul „iar”: *să fim şi iar să fim.* Sensul suplimentar imprimat predicatului constă în caracterul cert al calificativului, statornic şi durabil „de a fi europeni”.

Predicatul verbal-nominal angrenat se realizează, din punct de vedere structural, prin aceleaşi mijloace lingvistice: repetiția, tautologia şi pleonasmul. Şi semnificațiile suplimentare ale PVN (angr.) aproape că sunt identice cu cele ale predicatelor din paragrafele anterioare. Ele sunt de insistență (*vrem şi vrem să fim europeni*); de calificativ la gradul superlativ (*vrem să fim europenii europenilor*), caracter cert al calificativului (*vrem să fim şi iar să fim europeni)* etc.

Toate elementele constituente ale PVN (angr.) se pretează fenomenului angrenării, adică toate pot fi angrenante prin repetiție, tautologie şi pleonasm: ***vrem şi vrem*** *să fim europeni, vrem să* ***fim*** *şi să* ***fim*** *europeni, vrem să fim* ***europenii europenilor*** *sau ...* ***europeni şi iar europeni,*** *sau ...* ***europeni ca toți europenii,*** *sau ...* ***europeni între, printre europeni.***

1. Part.(adj.)... + V_1(a avea, neg.) + Prep. + Adv. + V_2(cop.) *„**Proslăvit** însă numele celui de sus **nu avea** de **unde fi,** pentru că nici tu pluguri, nici cai, nici sămânță”.* (Druță. PBN, 239)

Unitatea respectivă este alcătuită dintr-un PVC (angr.) şi un element al predicatului nominal. După părerea noastră, asemenea structură lingvistică formează cu certitudine un predicat verbal-nominal angrenat, de vreme ce semantica informativă este prezentă în tot blocul predicativ: *proslăvit nu avea de unde fi.* Sensul suplimentar al acestei unități sintactice este imprimat de elementul angrenant *„de unde”*, care numai parțial şi-a pierdut sensul lexical, generând semnificația suplimentară de certitudine a calificativului negativ al subiectului: numele celui de sus *nu poate fi şi nu trebuie* proslăvit, pentru că n-a făcut să aibă ei, țăranii din Ocolina, cai, pluguri şi semințe.;

2. V_1(sam.) + V_2(cop.) + Pron.(rel.) aut Adv. + V_3(cop.) *S-o fi deprins cu cojocica cârpită pe care-o purta, s-o fi întovărăşit cu drumurile înghețate, i-o fi priit scârțiitul subțire al zăpezii călcate de picior omenesc, dar atunci, când a bătut primăvara la poartă, mătuşa n-a cunoscut-o şi **n-a** mai **vrut să fie ce să fie.*** (Druță. ULT, 18) In fraza respectivă blocul subliniat (*n-a vrut să fie ce să fie)* constituie un predicat verbal-nominal angrenat, având sensul suplimentar de capacitate de a fermeca aproape magic (capacitate pe care o posedă bătrâna Odochia, eroina nuvelei „Mătuşa Odochia” de Ion Druță).

În încheiere, menționăm că predicatul verbal-nominal angrenat aproape că nu circulă în stilurile limbii române literare scrise (beletristic, publicistic, ştiințific şi oficial-administrativ), ceea ce se întâmplă, probabil, din cauza structurii lui gramaticale prea complexă şi prea voluminoasă:

vrea să fie cântăreață şi numai cântăreață sau *vrea să fie cântăreața cântărețelor; a început să fie ascultător şi iar ascultător* sau *vrea să ajungă a fi ascultătorul ascultătorilor* ş.a.m.d. Însă e necesar să se ştie că, deşi PVN (angr.), spre deosebire de predicatul verbal-nominal de bază, are o frecvență aproape redusă în toate stilurile limbii române literare scrise, totuşi el există ca fenomen lingvistic. Cel mai mult predicatul respectiv funcționează în limba vorbită, în stilul colocvial al limbii române populare, dar şi literare, iar aceasta, credem noi, este suficient pentru a demonstra, şi justifica, statutul lui de fenomen real, cu valoare sintactică de predicat verbal-nominal angrenat.

Referințe bibliografice

[1] I. A. Zolotova, *Ocerk funcționalinogo sintaksisa russkogo iazâka*, Moscova: Nauka, 1973, p. 5.

[2] Anatol Ciobanu, *Sintaxa şi semantica*, Chişinău: Ştiința, 1987, p. 97-106.

[3] Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti: Editura Academiei, 1967, p. 150.

[4] Petru Butuc, *Predicatul angrenat în limba română*, Chişinău: Iulian, 2004.

[5] Jacques Byck, *Studii şi articole*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1967, p. 151-166.

[6] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1975.

[7] Ion Melniciuc, *Superlativul în limba moldovenească,* Chişinău: Ştiința, 1981.

[8] Jacques Byck, *Ibidem*, p. 158.

[9] Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1989, p. 185-187.

[10] În literatura de specialitate, atare tautologii verbale V_1 (sup.)+V_2 (f.), la nivel sintactico-funcțional, în unele izvoare sunt dezmembrate în două unități sintactice, primul element (supinul) fiind considerat complement de relație (vezi: GLR, vol. VI, B., 1963, p. 192-196; Vasile Şerban. *Sintaxa limbii române*. B., 1970, p. 274-278; Gh. Rusnac, *Tautologia echipolentă cu complement circumstanțial de relație în folclor*, LLM, nr. 4, 1975), iar elementul al doilea – verbul-predicat determinat.

[11] Nicolae Mătcaş, *Un tip de predicat verbal simplu* // Î.S., nr. 4, 1969, p. 57-61.

[12] *Gramatica Academiei*, vol. II, Bucureşti: Editura Academiei, 1963, p. 407-417.

[13] Vezi: *L.M.L.C., Ibidem*, p. 134.

[14] Vezi: *L.M.L.C., Ibidem*, p. 134-139.

[15] Vezi: *L.M.L.C.* Autori: N. Matcaş, Z. Tîrîța, N. Iavorschi, Chişinău: Ştiința, 1987, p. 273.

Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, 1999

1.8. „Elementul predicativ suplimentar”: reconsiderări

La delimitarea tipologică a unor părți de propoziție în limba română s-a procedat în mod diferit. Din această cauză, unele probleme au rămas încă neclarificate, discutabile sau chiar contradictorii. Bunăoară, *elementul predicativ suplimentar* (E.P.S. – parte secundară de propoziție dublu subordonată: unui verb şi unui nume)[1] nici după apariția ultimei ediții a Gramaticii Academiei (Bucureşti, 2005) nu a obținut un titlu sintactic pertinent, compatibil cu statutul şi definiția lui morfo-sintactică. Totodată, nu numai denumirea sa tradițională de *element predicativ suplimentar* îi contrazice statutul sintactic de unitate comunicativ-informativă, dar şi alte titluri care i se atribuie (se ştie că E.P.S. este abordat în cărțile de gramatică a limbii române sub mai multe denumiri: *element predicativ suplimentar*, *nume predicativ circumstanțial*, *predicat circumstanțial*, *predicativ suplimentar*, *atribut circumstanțial*, *atribut predicativ circumstanțial* ş.a.). Aceste titluri sintactice, credem, nu exprimă exact valoarea semantico-informativă a părții de propoziție în discuție. Drept urmare, în articolul de față încercăm să ne exprimăm şi noi, la rândul nostru, opinia vizavi de problema enunțată.

Se ştie că, formal-gramatical, E.P.S. răspunde la întrebarea *cum*?, ceea ce creează impresia că avem de-a face cu un complement circumstanțial de mod, însă existența vreunei nuanțe semantico-comunicative de circumstanță modală în această parte de propoziție nicidecum nu se face simțită, deoarece E.P.S., exprimându-se, de regulă, printr-un adjectiv, se acordă în gen, număr şi caz cu un nume din enunț, iar acest nume are funcția sintactică de subiect al propozi-

ției sau de complement direct, sau de complement indirect. Anume acest acord al E.P.S. cu subiectul, cu complementul direct şi cu complementul indirect formează „o dovadă evidentă a caracterului deosebit al acestei părți de propoziție”, deoarece „acord nu poate exista între un circumstanțial de mod şi un nume din propoziție”[2]. Totodată, în română, ca şi în alte limbi, E.P.S. se caracterizează printr-o dublă funcție sintactică: de determinant atât al unui substantiv, cât şi al unui verb. Această parte secundară de propoziție exprimă o stare, o însuşire pe care o are un obiect în paralel cu acțiunea verbului-predicat. În propoziția „Ea ridică *somnoroasă* lunga genelor maramă” (M. Eminescu), adjectivul *somnoroasă* cumulează expresia stării psihologice a subiectului *Ea* cu acțiunea pe care o îndeplineşte (*ridică*), exprimând funcția sintactică de E.P.S. Structura sintactică citată („Ea ridică somnoroasă lunga genelor maramă”), deoarece dispune de un E.P.S., poate uşor evolua în două propoziții: ea este somnoroasă, când ridică lunga genelor maramă. Rolul adjectivului *somnoroasă* este primordial în această propoziție, deoarece determină atât subiectul acțiunii (*Ea*), cât şi acțiunea propriu-zisă, exprimată prin verbul-predicat *ridică*.

În limba română, funcția sintactică de E.P.S. poate fi îndeplinită nu numai de un adjectiv („Fetiță mergea *veselă* înainte, iar din urma ei, cu o vărguță în mână, venea Trofimaş, gata fiind în orice clipă să-şi apere vecinica...”, Ion Druță), de un participiu cu valoare adjectivală („Acum mergeau *tăcuți* şi fiecare era frământat de grijile sale”, Mihai Sadoveanu) sau de un substantiv („Tu te duci *milităraş,* dar pe mine cui mă laşi”, folclor), dar şi printr-un verb la gerunziu („După ce le vedea *înflorind, crescând*, şi *pârguindu-se*, venea oarecine noaptea şi le fura tocmai când erau să se coacă”, Petre Ispirescu).

Dubla funcțiune a E.P.S. este marcată atât prin acordul lui cu substantivul căruia i se atribuie, cât şi prin locul lui, de regulă, după verbul-predicat al propoziției. Substantivul determinat de cuvântul cu valoare de E.P.S. poate avea mai multe valori sintactice – de subiect în propoziție („Atunci **tu** prin întuneric te apropii *surâzândă / Albă* ca zăpada iernii, *dulce* ca o zi de vară", Mihai Eminescu), de complement direct („Să **te** vezi pe tine însăți *visătoare surâzândă*", Mihai Eminescu) şi de complement indirect („..., căci poporul vede **în ei** <u>nişte</u> *apărători* meniți a restabili cumpăna dreptății", Alecu Russo).

Aceste particularități reprezintă caracteristicile morfosintactice de bază ale E.P.S., căruia, de fapt, îi revendică o denumire adecvată. Cu atât mai mult, nici sintagma nominativă *element predicativ suplimentar* nu este lipsită de inconveniente. În primul rând, cuvântul „element", conform dicționarului explicativ, exprimă „o parte componentă a unui tot întreg, a unui lucru"[3]. Partea de propoziție, numită E.P.S., constituie însă un tot întreg în componența oricărui enunț şi nicidecum „o parte" dintr-o altă parte de propoziție. Considerăm că nici cuvântul „suplimentar", din sintagma *element predicativ suplimentar,* nu este compatibil cu semantica sintactică a acestei părți de propoziție. Noțiunea de „suplimentar" se referă la „ceva ce se adaugă, ceva ce completează, întregeşte altceva, ceva ce serveşte ca supliment". Elementul predicativ suplimentar însă nu alcătuieşte un component suplimentar al unei propoziții incomplete, el nu alcătuieşte un fenomen subsidiar în cadrul propoziției. Statutul logico-semantic şi funcțional al acestei părți de propoziție reflectă faptul că E.P.S. este o unitate sintactică completă în toate structurile comunicativ-informative.

Profesorul ieşean Dumitru Irimia, de asemenea, susține

ideea că acestei părți de propoziție îi este impropriu titlul de *element predicativ suplimentar*, deoarece „sînt prea evidente dimensiunile lui funcționale complementare: 1) de complement semantic obligator, în anumite condiții lexicale, morfologice şi sintactice ale verbului-predicat regent şi 2) de asumare implicită a predicației printr-o perspectivă secundară de actualizare”[4]. Pe bună dreptate, orice E.P.S. este exprimat printr-un cuvânt ce presupune o circumstanță de mod, fapt ce ne obligă să atribuim acestei părți de propoziție, în primul rând, funcția sintactică de *complement*, aceasta constituind particularitatea lui distinctă ca parte de propoziție.

În instituțiile preuniversitare (şcoli, licee, gimnazii), E.P.S. este sesizat şi perceput strict numai cu valoare de complement, îndeosebi circumstanțial de mod. E.P.S. este înțeles ca un complement circumstanțial de mod chiar şi în situațiile sintactice când se află în prepoziție față de prim-regentul lui – verbul-predicat. Bunăoară, în enunțul „Noaptea, *potolit* şi *vânăt*, arde focul în cămin” (Mihai Eminescu) cuvintele *potolit* şi *vânăt* au certă valoare sintactică de E.P.S., deşi se află în imediata apropiere de substantivul determinat *focul*, cu care se acordă în gen, număr şi caz. E.P.S., în atare situație, pare să exprime mai întâi o circumstanță modală, ceea ce face ca adjectivele respective să se impună, în primul rând, ca nişte complemente şi nu ca „*atribute predicative circumstanțiale.*”[5] Aceasta nu e deloc întâmplător, deoarece atât vorbitorul, cât şi ascultătorul, datorită contextului şi intonației (marcată prin virgulă din ambele părți) înțelege destul de bine că aceste calificative, exprimate prin cuvintele *potolit* şi *vânăt*, nu se referă în primul rând la cuvântul *focul*, fapt pentru care ar putea fi luate drept atribute. Adjectivele *potolit* şi *vânăt* nu pot fi sesizate în funcție de calificative ale substantivului *focul*, deoarece

este foarte clar că ele nu se află în opoziție cu sintagmele „focul nepotolit şi nevânăt". Adjectivele *potolit* şi *vânăt* sunt percepute, de fapt, ca nişte complemente ce exprimă anume starea fizică a subiectului *focul,* simultan cu acțiunea verbului-predicat în propoziție.

Numai cuvântul „predicativ" al sintagmei *element predicativ suplimentar* este compatibil, după părerea noastră, cu morfo-sintaxa acestei părți de propoziție, deoarece prin acest cuvânt se relevă faptul că această parte de propoziție exprimă *o valoare predicativă*, formând, astfel, o structură lingvistică completă, cu statut sintactic deplin. Din aceste considerente, credem că unității sintactice în discuție îi este cel mai indicat titlul de *complement predicativ*[6], care exprimă valoarea intrinsecă, realitatea imanentă şi persuasivitatea acestei părți de propoziție.

Referințe bibliografice

[1] Mioara Avram, Silviu Berejan, *Gramatica uzuală a limbii române,* Chişinău: Editura Litera, 2001, p. 268.

[2] Maria Rădulescu, *Numele predicativ suplimentar* // *Studii de gramatică*, vol. al II-lea, Bucureşti: Editura Academiei, 1957, p. 121.

[3] *Noul dicționar universal al limbii române*, Bucureşti – Chişinău: Litera Internațional, 2006.

[4] Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi: Polirom, 1997, p. 486.

[5] *Limba moldovenească literară contemporană*. Sub red. prof. A. Ciobanu, Chişinău: Ştiința, 1987, p. 154.

[6] Dumitru Irimia, *Ibidem,* p. 486.

„Limba Română", nr. 7-8, 2008

1.9. Propoziția și fraza angrenată

În ierarhia nivelului sintactic, orice tip de propoziție apare atât ca rezultat al segmentării frazei, în calitate de constituent imediat al acesteia, cât şi ca rezultat al integrării unui lanț sintagmatic în prezența unui centru predicativ[1]. În acest şir de raporturi din cadrul propoziției, predicativitatea şi predicația constituie o condiție esențială, fără de care nu ar fi posibilă existența acestei unități. Predicativitatea (categorie gramaticală de bază a sintaxei propoziției) şi predicația (categorie logică) „totdeauna validează statutul de propoziție"[2]. Numai prin aceste categorii, un lanț sintagmatic (lanț de raporturi morfo-sintactice) se poate proiecta la nivel sintactic. În lipsa lor nu este posibilă realizarea unei propoziții, oricât ar fi de mare şirul ordonării sintagmatice, deoarece numai ele actualizează conținutul informativ în raport cu realitatea[3].

Calitățile respective le întrunesc, după părerea noastră, propozițiile subliniate din frază: *„Dealu-i deal*[1] */ şi valea-i vale*[2] */ Mândra-i mândră*[3] */ până moare*[4]*…"* (folcl). Aceste trei propoziții [(1) Dealu-i deal; (2) Valea-i vale; (3) Mândra-i mândră] sunt, din punct de vedere structural, oarecum deosebite, ieşind parcă din standardul structural tipologic tradițional. Ele sunt, de fapt, nişte tautologii substantivale cu funcție de subiect (dealul, valea, mândra), sunt şi cu funcție de nume predicative ale predicatului nominal (este *deal*, este *vale*, este *mândră*). Cu alte cuvinte, acelaşi subiect al propoziției este şi component al predicatului în propoziție, ceea ce nu este deloc întâmplător. Geniul poporului nostru a creat atare tip de propoziții pentru a imprima un sens informativ-comunicativ adăugător, în paralel cu cel de

bază. Astfel, de rând cu sensurile informative-comunicative despre calificativele stării şi însuşirii subiectelor (în propoziția (1) subiectul „dealul" deține calificativul „este deal"; în propoziția (2) subiectul „valea" – calificativul „este vale"; în propoziția (3) subiectul „mândra" – calificativul „este mândră"), se mai exprimă, în asemenea enunțuri, şi semantica informativ-comunicativă despre certitudinea statorniciei, invulnerabilității lor.

Aceste subiecte (1 dealul, 2 valea şi 3 mândra) au devenit, în acest tip de propoziții, mai mult decât obiecte propriu-zise, evoluând parcă în nişte fenomene statornice, constante şi invulnerabile în raport cu timpul şi spațiul aflărilor. Dacă am aplica analiza transformațională a frazei din care fac parte aceste propoziții, am obține o informație reală, firească, pe care atât vorbitorul, cât şi ascultătorul, indirect, o subînțeleg foarte uşor: „Aşa precum obiectul, fenomenul sau noțiunile de „deal" şi „vale" rămân în esența lor noțiuni certe, neschimbate, invulnerabile, constante, în raport cu timpul şi circumstanțele lui, tot aşa şi obiectul, fenomenul sau noțiunea „mândra" (fată frumoasă, adorată şi mult râvnită de toți flăcăii) rămâne, în definitiv, greu de cucerit, oricând şi oriunde".

Aceste trei unități frastice (dealu-i deal; valea-i vale; mândra-i mândră), deşi se caracterizează printr-o formă structurală specifică, corespund pe deplin condițiilor factologice de propoziții ca atare. În primul rând, ele dețin elementele constituente necesare şi specifice (indicii categoriei gramaticale a predicativității: modul, timpul, persoana, numărul), şi, în al doilea rând, sunt formate pe baza relațiilor sintagmatice actualizate de aceşti indici. Atât doar că aceste categorii structurale de propoziții trebuie denumite *propoziții angrenate*, deoarece ele, pe lângă sensul informativ de

bază, mai comportă şi un sens comunicativ suplimentar, datorită formei lor structural-gramaticale. În cazul dat, informaţia suplimentară reprezintă *certitudinea nestrămutării* şi *invariabilităţii noţiunii* de *deal, vale, mândră,* dintr-un anumit punct de vedere.

• Este ştiut faptul că fraza, ca unitate sintactică, este alcătuită din cel puţin două propoziţii, iar propoziţiile, în cadrul frazei, sunt foarte strâns legate logic şi semantic. Cercetătoarea V. A. Beloşapkova consideră că, drept frază, poate fi socotită „o îmbinare de cuvinte (pe baza relaţiilor sintactice), de unităţi predicative (sau de echivalente contextuale ale acestora), conform anumitor scheme structurale (forme ale frazei) şi destinată pentru a funcţiona în calitate de unitate de comunicare”[4]. Este evident că la baza definiţiei respective sunt puse două din cele mai importante aspecte ale sintaxei, şi anume: a) de a fi o unitate de comunicare şi b) de a avea la bază categoria gramaticală a predicativităţii, ca nucleu al propoziţiei.

Prof. E. A. Referovskaia, ocupându-se de problema frazei în limba franceză, menţionează că cei mai mulţi lingvişti sunt orientaţi spre următoarea definiţie: „fraza reprezintă nu o îmbinare de propoziţii separate, mai mult sau mai puţin independente, dar o exprimare de ansamblu a unei gândiri complexe unice, în care propoziţiile principale şi subordonate se află într-o interdependenţă, intercondiţionare şi interacţiune, fiind elemente componente indispensabile ale acestui tot întreg.”[5]

Aşadar, majoritatea lingviştilor pun accentul pe proprietatea frazei a) de a exprima o gândire complexă şi b) de a avea în componenţa sa mai multe unităţi (propoziţii), relativ independente, fiecare având la bază un predicat. Toate acestea ne fac să conchidem că fraza, ca unitate sintactică, nu poate fi concepută în afara prezenţei a cel puţin două

propoziții, iar faptul că propoziția apare, la nivel sintactic, drept rezultat al segmentării frazei în calitate de constituent al acesteia, ne vorbeşte despre o legătură bilaterală între propoziție şi frază, o interacțiune a lor.

În contextul discuției noastre, constatăm în baza acestor păreri că, deoarece propozițiile formează unitățile constituente determinatorii ale oricărui tip de frază, sensul informativ-comunicativ suplimentar al propozițiilor angrenate devin şi o particularitate a frazei din care fac ele parte. Astfel, caracterul angrenat al propozițiilor se răsfrânge şi asupra frazei. Aceasta ne face să remarcăm că propozițiile angrenate funcționează, de fapt, în paralel cu frazele angrenate, deoarece propoziția şi fraza angrenată, asemeni propoziției şi frazei ordinare, formează împreună un tot întreg semantic, logic şi intonațional.

Referințe bibliografice

[1] Ion Diaconescu, *Probleme de sintaxă a limbii române actuale*, Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989, p. 216.

[2] Ion Diaconescu, *Ibidem*, p. 212.

[3] A. M. Peşkovskij, *Russkii sintaxis v naucinom osveşcenii*, Moscova: Ucipedghiz, 1956, p. 167.

[4] V. A. Beloşapkova, *Sovremennâi russkii iazâk. Sintaxis*, Moscova: Nauka, 1977, p. 167.

[5] E. A. Referovskaia, *Sintacsis sovremennogo franțuzskogo iazâka. Slojnoe predlojenie*, Leningrad: Izd-vo L.G.U., 1969, p. 14.

[6] Anatol Ciobanu, *Sintaxa frazei în clasa a VIII-a*, Chişinău: Ştiința, 1984, p. 7.

„Limba Română”, nr. 10, 2006

1.10. Statutul morfologic şi sintactic al particulei în limba română

1.1. După părerea prof. moscovit R. A. Budagov, în domeniul gramaticii, lupta de idei începe chiar „de la formularea primelor definiții, de la apariția primelor teorii", astfel ca „din orice fapt de limbă să fie clar în ce constă acest fenomen, ce reprezintă în sine domeniul din care face parte şi care ar fi metodele lui de cercetare" [1, p. 189], observându-se că „problema principală, în toate timpurile, a fost cea a raportului dintre formă şi conținut" [1, p. 190], care se impune ca una a relației dintre forma şi funcția conținutului sau a legăturii, de exemplu, dintre forma structural-gramaticală (morfologică) a cuvântului şi funcția lui comunicativ-informativă (sintactică) în propoziție.

Diversele abordări ale acestui aspect al gramaticii (a raportului dintre formă şi conținut) au condus la concluzii diferite şi chiar contradictorii: unii cercetători susțin, în general, că, la analiza faptelor de limbă, forma structural-gramaticală a cuvântului în enunț este primordială, pledând, astfel, pentru formalism (de unde le vine şi numele de formalişti), iar alții consideră că aspectul conținutal şi funcția comunicativă a cuvântului în enunț sunt decisive (de unde le vine numele de funcționalişti). Discuțiile controversate dintre susținătorii formei gramaticale, ca bază a analizei gramaticale a faptelor de limbă, şi adepții concepției despre prioritatea funcției au menținut întotdeauna axa dezvoltării istorice a gramaticii. Aceste polemici dintre formalişti şi funcționalişti au condiționat manifestarea, respectiv, a două căi de bază în cercetările de gramatică: una care pleacă de la formă spre conținut şi alta, invers, porneşte de la conținut spre formă.

Formaliştii pornesc, deci, de la structura limbii, de la forma gramaticală spre semnificația ei, spre conținutul informativ, „făcând, astfel, abstracție de semantică în favoarea criteriilor pur „formale", între care forma gramaticală a cuvântului ocupă locul central în cadrul enunțului, şi nu sensul lui informativ-comunicativ" [2, p. 190]. Rezultatele aplicării unei atari metode duc, în ultimă instanță, „la o formalizare sau morfologizare a gramaticii, la contopirea morfologiei cu sintaxa" [3, p. 95]. Criticând lingviştii formalişti, acad. L. V. Şcerba afirma, pe bună dreptate, că ei „au suprimat esența lucrurilor, au suprimat însăşi limba ca mijloc de exprimare şi au formalizat-o într-atât, încât orice om, negândindu-se la mesajul propoziției, nepătrunzându-l, poate să indice locul atributului sau al complementului fără să greşească, ceea ce e uşor, dar fără noimă". Cine porneşte de la formă spre a ajunge la conținut şi funcție „greşeşte adesea, punând semnul egalității între unitățile morfologice şi cele sintactice. O asemenea abordare formal-structurală nu comportă absolut niciun obiectiv cognitiv" [3, p. 96].

1.2. Considerăm că unele lucrări de gramatică a limbii române actuale mai reprezintă manifestări inutile sau derutante ale descriptivismului-formalist. Un exemplu peremptoriu în acest sens este, credem, nesusținerea sau inacceptarea particulei, ca parte de vorbire distinctă, prin dizolvarea ei în categoria morfologică a adverbelor, considerând particulele drept subtip de adverbe, care „se disting prin trăsături sintactico-semantice şi aparțin clasei cliticelor, reprezentând subclasa cliticelor adverbiale sau a semiadverbelor" [4, p. 586]. Acest punct de vedere subliniază că particulele (numite impropriu semiadverbe) comportă funcțional un caracter de clitic, care „este dat de pierderea parțială a autonomiei şi de apariția în discurs (la nivel sintactic – *n.n.*)

numai în prezența unui suport fonetic şi lexical, cu care alcătuiesc o unitate accentuală şi sintactică (*numai iubirea, doar el, chiar frumoasă, tot vorbeşte, şi mâine*)” [4, p. 586]. Nu numai aceste argumente sunt nepertinente, practic lipsite de temei ştiințific, dar şi cele prin care se afirmă că particulele nu pot fi acceptate ca părți de vorbire separate, fiindcă „fac parte din categoria instrumentelor gramaticale” sau că „ele sunt părți de vorbire neflexibile şi nu îndeplinesc independent funcții sintactice în propoziție”, sau că „particulele se deosebesc de cuvintele semnificative (de părțile de vorbire de sine stătătoare) prin lipsa de sens lexical” [5, p. 447-449]. Cercetătorul Lodlovski, referindu-se însă la trecerea sau dizolvarea particulelor în categoria adverbelor, susține că adverbele nu sunt altceva decât „o ladă de gunoi unde sunt vărsate toate cuvintele respinse din alte părți de vorbire” [apud 6].

Din punctul nostru de vedere, acestea nu pot constitui motive pentru excluderea particulei din sistemul părților de vorbire cu statut morfologic aparte, fiindcă ele, toate sunt, de fapt şi într-adevăr, particularități în sine ale acestei părți de vorbire, care nu contrazic şi nu contravin statutului ei gramatical, ci, dimpotrivă, confirmă individualitatea particulei ca unitate morfologică. Aceste caracteristici fireşti mai mult consolidează poziția morfo-sintactică a particulei decât o diminuează. De aceea, considerăm că problema statutului morfologic al particulei trebuie să fie pusă altfel, nu de pe poziții descriptiviste, dar din perspectivele ontologică şi epistemologică a lingvisticii integrale, deci funcționaliste, în care se estimează că „lipsa sensului lexical al unui cuvânt nu ar trebui în niciun caz să-l transforme într-un cuvânt „gol”, deposedat de statut lexical şi morfologic, fiindcă funcția comunicativă (sintactică) a unor atari cuvinte în propoziție este extrem de importantă.” Din acest punct de

vedere, niciodată nu poate fi negat rolul prepozițiilor la realizarea raporturilor sintagmatice în orice enunț, ceea ce nu ne-ar permite nicicum să le calificăm drept cuvinte cu funcție nulă. Particulele, asemeni prepozițiilor, au valoare comunicativ-informativă (sintactică) împreună cu elementul determinat sau însoțit, deşi, în afara contextului sintagmatic al propoziției, sensul lor este „zero”. Dacă le-am dizolva în alte părți de vorbire semnificative, particulele şi celelalte părți de vorbire auxiliare (prepoziția, articolul, conjuncția şi interjecția), lipsite de sens lexical, ar reieşi că noi „căutăm categoriile semnificațiilor numai în sfera lexicului, lipsind, astfel, gramatica (morfologia şi sintaxa) de categoriile sale conținutale” [1, p. 190].

1.3. În sintaxă, dar şi în morfologie, ca parte componentă a gramaticii, cuvintele se comportă în funcție de categoriile lor conținutale, comunicativ-informative, tot aşa precum în lexicologie cuvintele sunt reprezentate de categoriile lor conținutale, lexico-semantice. Aceste două categorii conținutale (sintactice şi lexicologice) sunt doar corelative şi niciodată identice, fiindcă „sintaxa implică nu doar semantica unităților lexicale aparte, dar şi semnificația anumitor categorii gramaticale şi stilistice, mai mult sau mai puțin generale” [1, p. 190].

Pentru a înțelege corect raportul dintre sintaxă şi lexicologie, e necesar să delimităm două aspecte importante ale sintaxei: specificul şi autonomia ei. Este greşit să credem că recunoaşterea unui aspect neapărat ar cere şi recunoaşterea celui de-al doilea. Sintaxa are, bineînțeles, specificul ei, ceea ce nu înseamnă deloc că ea este şi autonomă, deoarece „sintaxa interacționează, pe de o parte, cu morfologia şi formarea cuvintelor, iar pe de altă parte, cu lexicul şi stilistica, păstrându-şi, în acelaşi timp, statutul propriu” [1, p. 190].

Sintaxa şi lexicul sunt compartimente diferite ale limbii, iar sintaxa şi morfologia alcătuiesc împreună gramatica, fundamentând, din acest punct de vedere, structura limbii. De aceea, e şi firesc ca realizarea funcțională a categoriilor morfologice să aibă loc la nivel sintactic, astfel, morfologia constituind structura cuvântului, forma lui gramaticală, iar sintaxa reprezentând conținutul informativ-comunicativ al acestei forme gramaticale. Părțile de vorbire se realizează numai la nivel sintactic, superior celui morfologic. Sintaxa nu se suprapune morfologiei, dar nici nu se separă de ultima. În această ordine de idei, profesorul Anatol Ciobanu menționează că „între părțile de vorbire şi părțile de propoziție s-ar putea întrevedea o anumită corelație, dar nu întotdeauna şi o identitate" [2, p. 190]. O asemenea înțelegere a esenței părților de vorbire se apropie de părerea lingvistului A. M. Peşkovskij, care susținea că „părțile de propoziție sunt părțile de vorbire în mişcare" [7, p. 169].

Privind lucrurile astfel, vom observa că analiza raportului dintre formă şi conținut în sintaxă presupune, de fapt, interpretarea unei triple corelații: *formă*, *conținut* şi *semnificație*. În sintaxă, semnificația informativă şi funcția tind, în permanență, spre apropiere, spre suprapunere, deoarece identificarea şi conştientizarea funcției provine din identificarea şi conştientizarea semnificației acestei funcții, ceea ce înseamnă că funcția tinde să se sprijine pe semnificație, iar semnificația tinde să umple de conținut funcția. Pin urmare, unitatea dintre formă şi conținut în sintaxă include toate aspectele: sens lexical, structură gramaticală (morfologică) şi funcție comunicativ-informativă (sintactică), care nu se suprapun, dar nici nu se separă, interacțiunea lor alcătuind factorul decisiv al actului comunicării.

Problema statutului morfologic al particulelor în limba

română (ca şi al articolelor, prepoziţiilor, conjuncţiilor şi interjecţiilor) are la bază, de asemenea, raportul dintre conţinut şi formă, doar că trebuie să se înţeleagă că lexicul formează conţinutul lexico-semantic al fiecărui cuvânt chiar în afara contextului, sintaxa alcătuieşte conţinutul comunicativ-informativ, în baza raportului morfo-sintactic dintre cuvinte în propoziţie, iar morfologia formează structura gramaticală a cuvintelor în enunţ. Interacţiunea dintre sintaxă şi morfologie este sistemică, sistematizată şi foarte importantă în cadrul oricărui enunţ, iar categoriile conţinutale ale lexicului pot fi identificate numai în procesul cercetării valorilor funcţionale ale categoriilor sintactice. Astfel, sintaxa, reprezentând limba sub aspect comunicativ-informativ, validează orice cuvânt, atât din punct de vedere morfologic, cât şi din punct de vedere lexical. În baza acestei interacţiuni dintre nivelurile limbii, vom considera că, odată ce un cuvânt comunică în propoziţie, acest cuvânt are valoare informativ-comunicativă, adică funcţie sintactică, devenind, de fapt, nu numai o unitate sintactică, dar, respectiv, şi o unitate morfologică, şi una lexicală.

Prin urmare, dacă particulele au valoare comunicativă în propoziţie (împreună cu un cuvânt însoţit), atunci ele sunt nu numai unităţi sintactice (părţi de propoziţie), dar şi unităţi morfologice (părţi de vorbire) şi unităţi lexicale (cuvinte), deoarece nicio unitate de limbă nu se poate realiza independent şi numai la un nivel al limbii. Având valoare comunicativă în propoziţie, particulele sunt şi părţi de propoziţie, şi părţi de vorbire, şi unităţi lexicale, chiar dacă în afara contextului propoziţiei au sens lexical „zero". Statutul morfologic al particulelor este determinat şi decis de comportamentul lor sintactic şi, deoarece situaţia morfo-sintactică a particulelor nu este identică cu cea a adverbelor,

ele nu pot fi dizolvate în adverbe şi nici nu pot fi denumite astfel (nici adverbe, nici semiadverbe şi nici particule-adverbe), dar numai *particule.* Noi susținem titlul morfologic de *particulă*, deoarece este, în primul rând, un termen tradițional în toate gramaticile. În al doilea rând, termenul respectiv este pertinent pentru statutul morfologic şi sintactic al acestei părți de vorbire, întrucât exprimă sensul de *element* sau *cuvânt auxiliar, invariabil*, care este ataşat unui alt cuvânt din propoziție, *pentru a-i imprima adăugător variate nuanțe de* sens [8].

Termenul *particulă* provine din limba latină (*particula*) şi a fost introdus la început în morfologie de gramaticile franceze (*particule*), în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

1.4. Particulele sunt părți de vorbire care servesc pentru a comunica o nuanță nouă de sens cuvântului însoțit sau propoziției în general. Acestea se caracterizează prin individualitate morfologică şi sintactică, tranşantă de cea a adverbelor. Conținutul lexical al particulelor depinde de contextul lexical în care se află, de tipul şi conținutul enunțului. Fiind părți de vorbire auxiliare, nesemnificative, valoarea lor comunicativ-informativă depinde de funcția sintactică a cuvântului pe care îl însoțesc în propoziție, producându-se simultan şi valoarea lor lexico-semantică: „*Doar* izvoarele suspină / Pe când codru negru tace...” (M. Eminescu); „Dar *parcă* toamna înseamnă *numai* frunze” (V. Romanciuc). Cuvintele subliniate (*doar, parcă, numai*) sunt particule şi îndeplinesc o funcție sintactică doar alături de cuvintele însoțite: de subiect (*doar izvoarele, parcă toamna*) şi de nume predicativ al predicatului nominal (*numai frunze*). Particulele *doar*, *parcă*, *numai* nu denaturează valoarea comunicativ-informativă de bază a cuvintelor pe care le însoțesc (de agent al acțiunii verbului-predicat şi de calificativ al însu-

şirii subiectului-agent), dar numai completează sensul lor comunicativ-informativ, adăugându-le un sens informativ nou, care se realizează simultan: valoare lexico-informativă limitativă (*doar izvoarele, numai frunze*) şi modal-comparativă (*parcă toamna).*

Spre deosebire de adverbe, particulele nu exprimă nici circumstanțe, nici noțiuni concrete, ci nuanțe de sens lexico-informativ suplimentar, care se manifestă concomitent cu sensul informativ de bază, în contextul enunțului.

Adverbele, spre deosebire de particule, determină verbul-predicat al propoziției şi au valoare lexico-semantică proprie, de sine stătătoare, exprimând o calitate sau o circumstanță a acțiunii. Adverbele au funcție sintactică de sine stătătoare, ceea ce este destul de evident în orice enunț: „Braț la braț merg *laolaltă...*" (M. Eminescu); „Pe lângă plopii fără soț / *Adesea* am trecut..." (M. Eminescu). Adverbele subliniate au funcție sintactică de sine stătătoare: de complement circumstanțial de mod (*laolaltă*) şi de complement circumstanțial de timp (*adesea*), ambele determinând verbul-predicat în propoziție (*merg, am trecut*).

Particulele au disponibilitatea de a însoți orice cuvânt în propoziție şi pot îndeplini variate funcții sintactice, necunoscînd limite de utilizare şi fiind, astfel, compatibile cu orice parte de vorbire şi parte de propoziție: „*Chiar Vasile* (subiect-substantiv) a vorbit azi la conferință"; „Vasile *chiar a vorbit* (predicat-verb) azi la conferință"; „Vasile a vorbit *chiar azi* (complem. circ. de timp-adverb) la conferință"; „Vasile a vorbit azi *chiar la conferință*" (complem. circ. de loc-substantiv).

Din punct de vedere gramatical, particulele sunt părți de vorbire neflexibile, adverbele însă sunt parțial flexibile, deoarece posedă categoria gramaticală a intensității: Ion mer-

ge *repede, mai repede, tot aşa de repede, mai puţin repede, cel mai repede, foarte repede, nespus de repede* şi *repede, repede, repede* etc.

Aşadar, adverbele au un comportament funcţional-sintactic distinct de cel al particulelor, ceea ce face să fie imposibilă convertirea sau dizolvarea particulelor în adverbe. Particulele au statut morfologic şi au dreptul la individualitate. Din punct de vedere istoric, acestea provin din limba latină, unele rămânând în limba noastră aproape neschimbate după conţinut şi formă: *chiar, oare, ba, nici, nu* ş.a., iar cele provenite de la alte părţi de vorbire păstrează spiritul latinesc de origine: a) de la verbe (*cică* – se zice că, *mătincă* – mă tem că, *parcă* – pare că); b) de la adverbe (*tot, numai, tocmai, totuşi*); c) de la substantive (*pesemne* – pe semne) ş.a.

În funcţie de nuanţele semantice pe care le imprimă cuvintelor în propoziţie, particulele sunt de mai multe tipuri: a) demonstrative (*iată, iaca, ia*); b) determinative (*chiar, numai, tocmai, anume, doar*); c) afirmative (*da, fireşte*); d) negative (*nu, ba, nici, ne-, ba nu*); e) interogative (*oare, au, parcă, ei, nu cumva)*; i) modale, care imprimă propoziţiei o anumită atitudine a vorbitorului faţă de cele enunţate: o presupunere, un dubiu, o îndoială (*cică, poate, probabil, pesemne, chipurile, cam, oricum* ş.a.).

Particulele propriu-zise se deosebesc de particulele ce intră în componenţa unor cuvinte semnificative ca elemente constitutive ale acestora, imprimând, asemeni morfemului, un sens nou acestui cuvânt: *fiecare, careva, cineva, oricine, acelaşi, neadmis, nespus, vreunul, vreo* ş.a. Elementele subliniate (*fie-, -va, ori-, -şi, ne-, vre-*) sunt particule ce fac parte din structura gramaticală a cuvintelor, ca morfeme.

Analiza dată a particulelor din limba română conduce, după părerea noastră, la următoarea definiţie: **Particulele**

sunt părți de vorbire auxiliare (nesemnificative), neflexibile, menite să imprime unui cuvânt în propoziție sau propoziției în întregime nuanțe noi de sens informativ-comunicativ. Particulele nu răspund la întrebări.

Dacă vom confrunta definiția adverbelor cu definiția particulelor, vom observa uşor că avem de-a face cu două părți de vorbire necoincidente, atât după statutul lor morfologic, cât şi după cel sintactic. Definiția adverbelor reprezintă un tipaj structural-gramatical aparte, deosebit. Adverbele au tangențe cu particulele doar în cazul conversiei părților de vorbire. Aşadar**, adverbele sunt părți de vorbire de sine stătătoare (semnificative), parțial flexibile, care determină un verb, exprimându-i diverse circumstanțe (de loc, de timp, de mod, de scop, cauzale ş.a.) Adverbele răspund la întrebările: unde?, când?, cum?, cu ce scop?, din ce cauză? ş.a.**

1.5. După părerea noastră, a dizolva particulele în adverbe şi a nu le accepta ca părți de vorbire cu statut morfologic aparte constituie o greşeală evidentă în gramatica limbii române actuale, este o abatere de la normele structuralismului saussurian în lingvistică, construindu-se o morfologie numai din părți de vorbire semnificative, una artificială. Nu există fenomene în limbă, care s-ar constitui exclusiv din componente principale (semnificative). Aceasta este chiar o legitate universală: toate fenomenele (materiale, sociale etc.) implică atât aspecte principale (semnificative), cât şi mai puțin semnificative (auxiliare), dar tot atât de importante, căci numai împreună pot forma un sistem integru funcțional.

Situația particulei este similară celei a semitonurilor în domeniul muzicii, care determină funcționarea deplină a tonurilor, alături de care apar invariabil în game. Tot aşa şi părțile de vorbire semnificative, de sine stătătoare (*substantivul, pronumele, adjectivul, numeralul, verbul, adverbul*)

nu pot fi percepute corect în limbă, la nivel comunicativ, dacă nu sunt susținute şi de părțile de vorbire auxiliare, ne-semnificative (*articolul, prepoziția, conjuncția, particula şi interjecția*), aflate cu primele într-o corelație interactivă, sistemică şi ordonată sintagmatic. Sistemul morfo-sintactic, gramatical al limbii române actuale, ca şi al oricărei limbi culte, este atât de corect şi firesc, încât face imposibilă, în mod categoric, orice separare şi orice suprapunere sau dizolvare a unor părți de vorbire în altele.

Referințe bibliografice

1. R. A. Budagov, *Iazâk i reci v crugozore celoveka*, Moscova: Crugosvet, 2000.

2. Anatol Ciobanu, *Despre principiile de delimitare a părților de propoziție* // *Probleme actuale de filologie*, Chişinău: Ştiința, 1985.

3. L. V. Şcerba, *Izbrannâie rabotî po iazâkoznaniiu i fonetike*, Leningrad: Gosuniversitet, 1958.

4. *Gramatica Limbii Române* (G.L.R.), vol. I, Cuvântul, Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005.

5. *Limba moldovenească literară contemporană* (L.M.L.C.), Chişinău: Ştiința, 1982.

6. Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iaşi: Polirom, 1988.

7. A. M. Peşkovskij, *Russkii sintaksis v naucinom osvescenie*, Moscova: Ucipedghiz, 1956.

8. *Noul Dicționar Universal al Limbii Române* (N.D.U.L.R.), Bucureşti – Chişinău: Litera Internațional, 2006.

„Limba Română”, nr. 9-10, 2011

1.11. Categoria gramaticală a cazului morfologic și sintactic

Se știe că flexiunea substantivelor din limba română constituie rezultatul evoluției flexiunii latine pe teren propriu, creând, ca și în celelalte limbi romanice, omonimii prin reducerea desinențelor latine și prin fenomenul de sincretism. Drept consecință, s-au minimalizat aspectele formale ale fiecărui caz, iar, prin aceasta, criteriul formei gramaticale a categoriei cazului nu este aplicabil în exclusivitate (1). Vorba e că la același caz dispunem de mai multe funcții sintactice și aceeași funcție sintactică este întâlnită la mai multe cazuri: funcțiile de subiect și de apoziție apar la toate cele cinci cazuri; funcția de nume predicativ – la patru cazuri, funcțiile de complement indirect, de complemente circumstanțiale și de atribut – la trei cazuri (A, D, G) (2). Așadar, prin aceasta se poate consemna, cert, caracterul extrem de eterogen sub raport semantico-gramatical, pe care îl are cazul gramatical în limba noastră. Faptul acesta impune fie considerarea lui, pe baze semantice, ca o arhicategorie gramaticală (formată din categorii gramaticale), fie, după cum propune prof. ieșean Petru Zugun, „divizarea lui în mai multe categorii gramaticale" (3), dar, „întrucât, deocamdată, școala nu poate renunța la caz și nu poate <u>încă</u> prelua, în schimb, viziunea semantică" (4) (adică să se facă abstracție de aspectul gramatical, limitându-se numai la funcțiile semantico-sintactice), s-ar cere, parcă, o altă propunere, pe care am vrea s-o lansăm în continuare.

Soluția noastră propusă este destul de rezonabilă, la nivel teoretic, ceea ce nu se poate spune din punct de vede-

re practic, căci, de fapt, la delimitarea cazurilor, lucrurile vor rămâne tot atât de contradictorii şi la acelaşi grad de ambiguitate. De aceea, în studiul ce urmează, trecând problema dată printr-o sinteză didactico-teoretică şi practică, încercăm să propunem şi noi nişte soluții care, credem, vor veni, cât de puțin, în ajutorul profesorului, atât la delimitarea tipologică a cazurilor, cât şi la predarea lor.

Se ştie că limba constituie „rezultatul unui lung proces de colaborare între diversele mijloace rudimentare de expresie ale omului, folosite pentru a-şi transmite informația, gândul" (5). Anume de aceea n-a fost şi nu este deloc întâmplător faptul că limba este studiata, încă din antichitatea greacă, în raport cu gândirea.

Cercetătoarea Iulia Marian menționează că „interdependența limbii şi gândirii a fost destul de evidentă cercetătorilor, dar complexitatea relațiilor dintre aceste două fenomene nu a putut fi întotdeauna sesizată, ceea ce, uneori, a dat naştere unor concluzii eronate" (6). Gândirea omului a evoluat continuu, de la concret la abstract, de la simplu la compus, antrenând în permanență funcția sa fundamentală de analiză şi sinteză. Limba, fiind o expresie a gândirii, aflată într-o relație de reversibilitate cu ea, a evoluat în aceleaşi direcții. Pe parcursul acestei evoluții comune, apariția categoriilor gramaticale a marcat un spor de subtilitate a gândirii, de expresivitate şi de concentrare a limbii. Aceasta s-a întâmplat, deoarece categoriile gramaticale constituie „expresia lingvistică a unor raporturi stabilite de mintea omului între noțiuni" (7), raporturi exprimate într-un mod concentrat în morfeme gramaticale. Astfel, prin analiza raporturilor dintre limbă şi gândire, care sunt de interdependență, se remarcă adesea deosebirea dintre caracterul universal al categoriilor gândirii şi

cel particular al categoriilor lingvistice, care caracterizează o limbă anume (8).

Faptul acesta ne face să conchidem că, la delimitarea tuturor categoriilor gramaticale, conduc cele două componente ale oricărui semn lingvistic – semnificatul şi semnificantul, fenomen foarte pregnant la categoria modului, timpului, persoanei şi numărului la verb şi la categoria genului, numărului şi cazului la substantive.

Bunăoară, când vorbim îndeosebi despre categoria gramaticală a cazului, este imposibil a nu se ține cont de corelația limbă-gândire sau, la mai concret, corelația dintre gramatică şi logică. Acest principiu trebuie să constituie, după părerea noastră, baza metodologică la tratarea tuturor problemelor legate de categoria gramaticală a cazului.

Întrucât categoria cazului deține problemele-cheie ale morfologiei şi sintaxei (raporturile gramaticale, semantice şi comunicativ-funcționale, adică sintactice), ea s-a aflat mereu în centrul atenției cercetătorilor. La tema dată s-a scris mult, dar rezultatele par să fie, deocamdată, mici. Astfel, cercetând problema respectivă, se observă că, deşi au fost scrise sute de lucrări, totuşi până în prezent rămâne a fi un domeniu discutabil. Numai „la câte subterfugii" au recurs cercetătorii, numai „câți termeni noi au fost introduşi, dar problema aceasta rămâne complicată în permanență" (9). Această problemă, pe cât este de complicată, pe atât este şi de simplă: complicată, deoarece nu pot fi definite şi determinate formele inițiale, de bază, şi simplă, numai dacă se susține opinia despre permanenta corelație dintre formă şi conținut" (10). Chiar renumitul profesor A. A. Potebnea a avut unele îndoieli referitor la categoria gramaticală a cazului, mai cu seamă la granițele dintre cazuri, deşi tot lui i-a revenit nobila sarcină de a demon-

stra foarte convingător grandioasa şi complicata corelaţie dintre sensul general al semnificaţiei cazului şi varietăţile lui funcţionale, în particular" (11). Pe baza acestor teze, prof. R. A. Budagov deduce ceea ce caracterizează *de facto* categoria gramaticală a cazului: „cazul este, din punct de vedere gramatical, o categorie morfologică, iar, din punct de vedere funcţional, este o categorie sintactică" (12). Drept consecinţă, conchidem despre categoria gramaticală a cazului că ea exprimă o relaţie între elemente ale realităţii extralingvistice şi, fiind „plasată la graniţa dintre morfologic şi sintactic" (13), se prezintă drept cea mai problematică dintre toate categoriile tradiţionale ale flexiunii.

Caracterul problematic al categoriei cazului în limba română se vede şi din multitudinea definiţiilor existente. Este ştiut că definiţiile cazului pot fi clasificate, după criteriul care stă la baza lor, în două grupe: definiţii ale raporturilor gramaticale (morfologice) şi definiţii funcţionale (sintactice). Toate definiţiile sunt corecte, întrucât şi unele şi altele vizează trăsătura lui distinctivă – morfo-sintactică „cazul e o categorie ce exprimă o relaţie între nume (şi pronume) şi celelalte părţi de propoziţie" (14). Deci, cazul este o categorie morfologică şi sintactică, deoarece se realizează numai la nivelul relaţiilor gramaticale dintre cuvinte în propoziţie, la nivel sintactic.

Situaţia dată a făcut ca unii lingvişti, la delimitarea cazurilor, să se bazeze, mai întâi, pe criteriul funcţiilor sintactice pe care le au numele în propoziţie (15), alţii să-şi ia drept principiu metodologic pe cel semantic. Întrucât nici unul din aceste două principii nu soluţionează îndeajuns problema definirii cazurilor, se pledează, pe bună dreptate, pentru o corelaţie dintre aceste două principii,

argumentându-se astfel: „Conținutul semantic al categoriei gramaticale a cazului este reprezentat de organizarea specifică a sensurilor sintactice pe care le realizează în structura enunțului” (16).

Nici forma gramaticală a cuvântului (semnificantul cazual), aflată în raport cazual, nu poate fi utilizată în exclusivitate, deoarece în limba română, pentru fiecare valoare a semnificatului cazual, nu dispunem de forme specifice, cum era, bunăoară, în limba latină, unde cazurile erau delimitate foarte uşor prin desinențe. în limba noastră s-au format omonimii prin reducerea desinențelor latine şi prin fenomenul de sincretism şi, drept consecință, specificul formal al fiecărui caz gramatical este diminuat. În concluzie, putem afirma că în limba română nici un principiu de delimitare a cazului „nu este utilizabil în exclusivitate, nici un criteriu nu elucidează singur, în totalitate, semnul lingvistic al cazului, deoarece la acelaşi caz apar mai multe funcții sintactice şi aceeaşi funcție sintactică este întâlnită la mai multe cazuri” (17), de unde se conturează pregnant marele adevăr că <u>între cazurile gramaticale ale limbii române nu există hotare, dar nici suprapuneri</u>. Anume aceasta constituie, după părerea noastră, în permanență, „mărul discordiei”, dar şi esența gramaticală, semanticofuncțională, logică, psihologică şi filozofică a categoriei cazului nu numai în limba română, dar în toate limbile. Tratând astfel categoria gramaticală a cazului, vom observa că definiția categoriei cazului ca o „formă gramaticală a cuvântului în raport cu alt cuvânt din propoziție” este una ce ilustrează numai parțial fenomenul. Corect ar fi să definim cazul drept **o categorie gramaticală morfo-sintactică prin care se realizează şi exprimă toate tipurile de raporturi dintre cuvinte în propoziție (gramaticale,**

semantice, logice, contextuale, situative, ale topicii, ale conexiunilor etc.).

Caracterul contradictoriu al categoriei cazurilor în limba română este cel mai bine observat la delimitarea lor pe baza exercițiilor practice, unde rezultatele obținute devin opozante, contrastante principiului atribuit, lansat inițial în cărțile de gramatică. De aceea, pentru a fi mai expliciți, vom analiza în continuare, in extenso, câteva exemple cu referire la fiecare caz gramatical.

Să vorbim mai întâi despre *cazul nominativ (N),* care este, înainte de toate, cazul subiectului, adică al acelei părți de propoziție despre care se spune ceva. In această calitate el reprezintă obiectul desemnat de substantiv ca autor al acțiunii exprimate de un verb, ca cel care o suferă şi ca posesor al unei însuşiri care îi este atribuită cu ajutorul unui verb copulativ. Potrivit legii sau regulii congruenței, subiectul se acordă cu predicatul. Când predicatul este un substantiv (sau alt cuvânt având valoare substantivală), acordul lui cu subiectul se face în gen, număr şi caz. Astfel, nominativul este şi cazul predicatului nominal (adică, mai exact supus, al numelui predicativ) (18).

Rezultă că nominativul este un „caz independent (sau „direct" = casus rectus), în sensul că prezența lui în propoziție nu depinde de prezența altui cuvânt" (19). Trebuie însă menționat că, deşi nominativul este corelat cu mai multe funcții sintactice, dar sensul lui fundamental reiese din funcția de subiect, motiv pentru care este numit cazul subiectului.

Semnificăm însă faptul că funcția de subiect şi nume predicativ a nominativului nu este deloc întâmplătoare, deoarece aceste funcții sunt susținute de predicația enunțului (predicația este „o categorie gramaticală de bază a sintaxei propoziției prin care se raportă conținutul propo-

ziției la realitate”) (20). Predicația stabileşte locul şi rolul fiecărei părți de propoziție în cadrul enunțului. Subiectul şi predicatul, constituind astfel mijloacele de bază ale realizării predicației (21), au devenit părți principale ale propoziției. Totodată, din punct de vedere semantico-sintactic, dar şi gramatical, părțile principale (subiectul şi predicatul) creează elementele funcționale ale predicației. Prin predicat, predicația actualizează conținutul comunicativ al propoziției, din care motive devin împreună actualizatori în enunț. Prin noțiunea de predicativitate se are în vedere, în lingvistica funcțională, un aspect al predicației (nivelul de predicat).

Prin urmare, cazul nominativ îl posedă numai acele unități sintactice propoziționale şi frastice (avem în vedere şi propozițiile nominative cu subiect, care, de asemenea, se află la cazul nominativ) ce se manifestă semantico-sintactic (funcțional) drept actualizatori ai unui conținut predicativ într-un enunț.

Dacă sensul fundamental al nominativului este acela de actualizator semantic şi funcțional, atunci se poate afirma că sensul dat este posibil de relevat nu numai prin subiect şi nume predicativ al predicatului nominal (PN), dar şi prin apoziție (A), întrucât apoziția, numită şi atribut la cazul nominativ, formează o relație asemănătoare.

Apoziția echivalează logico-semantic cu numele predicativ din propoziția atributivă pe care o concentrează. De exemplu, prin apoziția din enunțul „Moş Vasile, vărul tatei, venise la noi” subînțelegem „Moş Vasile, care este vărul tatei, venise la noi”. Unitatea subliniată constituie o propoziție subordonată atributivă, în care pronumele „care” îndeplineşte funcția de subiect, iar substantivele vărul şi tatei sunt nume predicative ale PN: este vărul tatei.

Observăm deci că nominativul funcționează, nu fără temei, şi prin apoziție, întrucât ea este un atribut substantival ce nu depinde gramatical de subiectul pe care-l determină, dar se găseşte față de el într-un anumit raport (semantic şi sintactic) de inerență. Conchidem, astfel, că, din punctul de vedere al raportului în care se înscrie față de celelalte cazuri, nominativul constituie în propoziție cazul actantului, care poate fi reluat prin funcțiile sintactice de subiect, apoziție şi nume predicativ, şi, de aceea, la baza delimitării lui punem, bineînțeles, principiul semantic şi sintactic (funcțional), ceea ce, de fapt, îl caracterizează. Principiul logico-semantic şi funcțional formează criteriul de bază al cazului nominativ în limba română.

Să observăm în continuare cum se manifestă principiul dat al nominativului în practică. De exemplu, în propozițiile: 1) „Pe un deal răsare luna ca o vatră de jăratic, ...” (M. Eminescu); 2) „Femeia lui Eminescu nu e niciodată soție...” (T. Arghezi); 3) „Nu avea răbdare gospodina casei, Limpiada” (I. Druță) substantivele subliniate sunt la cazul nominativ, întrucât, din punct de vedere semantic şi funcțional, îndeplinesc funcția de subiect (în propoziția nr. 1), de nume predicativ (în propoziția nr. 2) şi de apoziție (în propoziția nr. 3). În cadrul acestor trei propoziții, cazul nominativ, pentru aceste trei substantive subliniate, devine cert şi poate fi determinat foarte uşor. Rezultatele obținute nu sunt contradictorii principiului semantico-sintactic, pertinent cazului nominativ.

În exemplele ce urmează, nominativul se prezintă într-o ipostază însă cam nebuloasă: 1) „Ai casei se adună în jurul lui Onache şi-i dau sfaturi” (I. Druță); 2) „Călătorului îi şade bine cu drumul” (Proverb); 3) „El, cel al gospodăriei, a ştiut să răspundă răspicat” (I. Druță); 4) „Eu

cred că tot ce-i al mămucăi e şi al nostru” (I. Creangă). Substantivele subliniate dispun de forme gramaticale cazuale opozante valorilor sintactice pe care le comportă, întrucât pentru delimitarea cazului la substantivele date, tradițional, este denumit cazul formei gramaticale, şi nu cel al funcției sintactice, ceea ce este un paradox, după părerea noastră: în propoziția întâi substantivului „ai casei” i se atribuie tradițional cazul genitiv, deşi funcția sintactică de subiect ar cere nominativul; în propoziția a doua substantivului „călătorului” i se atribuie tradițional cazul dativ, având valoare sintactică de subiect, care necesită semantic şi sintactic cazul nominativ; în propoziția a treia substantivului „cel al gospodăriei” – cazul genitiv, în vreme ce dispune de funcția sintactică de apoziție, care, din punct de vedere logico-semantic, ar cere cazul nominativ; în propoziția a patra forma gramaticală a substantivului „al mămucăi” este la cazul genitiv, iar funcția sintactică de nume predicativ necesită, logico-semantic, cazul nominativ. După părerea noastră, la delimitarea unor atare fenomene cazuale se creează un paradox: nominativul doar se realizează semantico-sintactic numai prin funcțiile de subiect, nume predicativ şi apoziție, iar o dată ce substantivele „ai casei”, „călătorului”, „cel al gospodăriei”, „al mămucăi” îndeplinesc, din punct de vedere logico-semantic, funcțiile sintactice respective, ar trebui neapărat să fie la cazul nominativ, indiferent de forma gramaticală a cuvântului. Nominativul doar este mai mult un caz semantico-sintactic şi mai puțin unul gramatical.

Mult mai contradictoriu se prezintă situația când unitățile sintactice ale cazului nominativ (subiectul; numele predicativ şi apoziția) sunt exprimate prin structuri gramaticale compuse din două sau mai multe cuvinte, aflate

în raporturi gramaticale. Bunăoară, în enunțurile: 1) „Trece-n roche de mătasă / Ploaia peste glia mea, / Se iubesc sub streaşna casei / Rândunel cu rândunea” (Gr. Vieru): 2) „Şi se pomeneşte că Ciubuc era om de omenie” (I. Creangă); 3) „Iară verii, feciorii craiului şi fetele împăratului, nu se văzuse niciodată” (I. Creangă); 4) „Casa fără femeie e întotdeauna pustie” (Proverb) părțile de propoziție subliniate constituie blocuri sintactice formate din mai multe cuvinte, care sunt osificate logico-semantic. Elementele componente ale fiecărui bloc în parte numai împreună comportă valoarea comunicativă. Dispersarea lor la nivel sintactic duce la denaturarea sensului comunicativ integral al enunțului şi la contrazicerea gândului scontat. Blocurile respective, bineînțeles, având funcție sintactică de subiect (în propoziția nr. 1 şi 4), de nume predicativ (în propoziția nr. 2) şi de apoziție (în propoziția nr. 3) sunt cu valoarea de actualizator în enunțurile din care fac parte. Totodată, deoarece funcția sintactică este întreținută de toate elementele blocului, împreună şi nu separat sau numai de primul element, reiese că, din punct de vedere semantico-sintactic, toate substantivele blocurilor sintactice din care fac parte trebuie să fie la cazul nominativ, despre care se ştie că nu forma gramaticală îi asigură statutul de caz nominativ, dar sensul comunicativ, funcția sintactică în cadrul enunțului.

La delimitarea categoriei cazului pentru componentele substantivale ale blocurilor respective, este atribuit tradițional cazul nominativ numai primului component al blocului, celorlalte li se atribuie cazul în conformitate cu forma şi raportul gramatical susținut de aceste cuvinte cu celelalte constituente ale blocurilor (22). De exemplu, blocul subiectului din propoziția nr. 1, fiind alcătuit din

două substantive („rândunel cu rândunea”), numai primul substantiv („rândunel”) este la cazul nominativ, al doilea însă (cu rândunea) este la cazul acuzativ, deoarece dispune de o formă gramaticală specifică cazului dat, căpătată în urma raportului gramatical prin prepoziția „cu” față de primul element al îmbinării; în propoziția nr. 2, de asemenea, dispune de două substantive ale unui singur bloc sintactic, care au valoare funcțională de nume predicativ al predicatului nominal („este om de omenie”), în care numai primul component predicativ (substantivul „om”) este la cazul nominativ, iar al doilea („de omenie”), fiind un substantiv cu prepoziție, determinant al primului component al îmbinării, este la cazul acuzativ.

Blocul din propoziția a treia („feciorii craiului şi fetele împăratului”) este mult mai extins structural, mai desfăşurat, întrucât conține tocmai patru substantive. Paradoxul determinării cazului la aceste nume este cu mult mai contradictoriu, întrucât trebuie să atribuim cazul nominativ numai pentru primul substantiv (feciorii) şi al treilea (fetele), iar pentru al doilea (craiului) şi al patrulea (împăratului) – cazul genitiv.

Structura sintactică „casa fără femeie” din fraza a patra necesită un comentariu identic cu cel al unității (rândunel cu rândunea) din fraza întâi, întrucât constituie un bloc al subiectului, exprimat prin două substantive cu prepoziție, unde numai primul (casa) este la cazul nominativ, iar al doilea substantiv (femeie), fiind însoțit de prepoziția „fără”, este la cazul acuzativ.

Menționăm că o atare determinare a categoriei gramaticale a cazului este, tradițional, corectă, dar care nu respectă, după cum am văzut, o continuitate. De aceea, în scopul evitării acestor inconsecvențe, propunem la de-

limitarea cazurilor (nu numai a substantivelor) să se facă următoarea distincție, specificare: 1) caz morfologic, prin care să se semnifice forma gramaticală a numelui, obținută în urma raportului gramatical, şi 2) caz sintactic, prin care s-ar marca aspectul logico-semantic şi funcțional. După părerea noastră, exercițiul dat ar duce la înțelegerea şi însuşirea limbii în plenitudinea raporturilor existente în sistemul ei: structural-gramaticale şi semantico-funcționale. Totodată, înlăturându-se inconsecvențele criteriilor, s-ar crea un tablou cu adevărat reprezentativ al categoriei gramaticale a cazului în limba română. Exercițiul respectiv nu este deloc dificil şi complicat.

Să reluăm în continuare analiza cazuală a acestor fenomene „buclucaşe" (ai casei, călătorului, cel al gospodăriei, al mămucăi, rândunel cu rândunea, om de omenie, feciorii craiului şi fetele împăratului, casa fără femeie), supunându-le procedeului propus de noi; „ai casei" este la cazul nominativ (caz sintactic), întrucât îndeplineşte funcția de subiect şi la cazul genitiv (caz morfologic), conform formei gramaticale; „călătorului" este la cazul nominativ (caz sintactic), conform funcției de subiect, şi la cazul dativ (caz morfologic), întrucât dispune de o formă gramaticală adecvată acestui caz; „cel al gospodăriei" este la cazul nominativ (caz sintactic), conform funcției sintactice de nume predicativ, şi la cazul genitiv (caz morfologic), conform formei lui gramaticale; „rândunel cu rândunea" – substantivul „rândunel" este la cazul nominativ (caz sintactic şi morfologic), fiindcă forma gramaticală coincide cu funcția sintactică (de subiect), „cu rândunea" este la cazul nominativ (caz sintactic), deoarece este un component al blocului subiectivai, şi la cazul acuzativ (caz morfologic), conform formei gramaticale (substantiv cu pre-

poziție), specifice acestui caz; unitatea sintactică „om de omenie” la fel dispune de două substantive, unde primul („om”) este la cazul nominativ (caz sintactic şi morfologic), întrucât forma lui gramaticală coincide cu funcția de nume predicativ, iar substantivul cu prepoziție „de omenie” este la cazul nominativ (caz sintactic), deoarece face parte dintr-un bloc predicativ, şi este la cazul acuzativ (caz morfologic), după forma şi raportul gramatical față de cuvântul determinat al îmbinării din care face parte (om de omenie); unitatea sintactică „feciorii craiului şi fata împăratului” dispune de două substantive „feciorii” şi „fiicele” la cazul nominativ (caz sintactic şi morfologic), deoarece forma lor gramaticală coincide cu valoarea funcțională pe care o îndeplinesc în enunț (determinați ai îmbinărilor apoziționale); substantivele „craiului”, „împăratului” sunt la cazul nominativ (caz sintactic), întrucât fac parte din blocul sintactic al apoziției, şi la cazul genitiv (caz morfologic), după forma gramaticală şi raportul lor față de cuvintele determinate; structura sintactică „casa fără femeie” este exprimată prin două substantive cu prepoziție, unde primul substantiv „casa” este la cazul nominativ (caz sintactic şi morfologic), deoarece forma şi funcția coincid. Substantivul „fără femeie” este cazul nominativ (caz sintactic), deoarece face parte din blocul subiectului logic al enunțului, şi la cazul genitiv (caz morfologic), datorită formei şi raportului gramatical față de determinatul îmbinării din care face parte.

Atragem atenția că aceste procedee didactice de delimitare a cazurilor în limba română sunt binevenite nu numai pentru probele dificile, dar pentru toate raporturile cazuale ale numelui în limba noastră. Exercițiile propuse facilitează fenomenul distincției dintre relațiile gramati-

cale şi funcţionale din limbă. De exemplu, în propoziţia „Luna varsă peste toate voluptoasa ei văpaie." (M. Eminescu) pentru numele subliniate, deşi nu . creează mari dificultăţi la delimitarea cazului lor, propunem totuşi să se facă specificarea de caz morfologic şi caz sintactic, şi aceasta pentru a se clarifica, evidenţia raporturile gramaticale şi semantico-funcţionale: „luna" este un substantiv la cazul nominativ (caz sintactic şi morfologic); „peste toate" – pronume nehotărât la cazul acuzativ (caz morfologic şi sintactic); „ei" – pronume personal la cazul genitiv (caz morfologic şi sintactic); „văpaie" – substantiv la cazul acuzativ (caz morfologic şi sintactic).

Drept concluzie, privind nominativul (sintactic şi morfologic), mai putem adăuga următoarele: dacă unităţile sintactice sunt exprimate numai printr-un singur substantiv, delimitarea cazului se face foarte uşor; totodată, dacă substantivele comportă forme gramaticale (de caz) adecvate funcţiei sintactice, cazul morfologic se identifică cu cazul sintactic.

În continuare vom vorbi despre *cazul genitiv (G),* care, în planul discuţiei noastre, se prezintă nu mai puţin ambiguu şi contradictoriu decât nominativul. Spectrul lui funcţional-sintactic este mult mai larg şi aceasta în pofida faptului că genitivul, spre deosebire de celelalte cazuri oblice, dispune, cât de cât, de o formă gramaticală specifică: un articol posesiv plus substantivul însoţit de un articol substantival hotărât (al elevului, ai casei ş.a.).

Din punct de vedere semantic, genitivul este un caz oblic, ce arată posesorul obiectului denumit de substantivul determinat. Genitivul exprimă ideea de apartenenţă şi de aceea este considerat ca definitoriu cazul atributului.

La delimitarea cazului genitiv, la început pare să nu se creeze ambiguităţi, deoarece dispune de o formă gramati-

cală specifică, pe baza determinării unui nume, exprimând un raport de posesie: „caiet al elevului”, „cântecul cucului” ş.a. În asemenea îmbinări cazul morfologic şi sintactic al substantivelor (al elevului, cucului) coincid. Ele sunt la cazul genitiv atât din punct de vedere gramatical, cât şi din punct de vedere funcțional.

Mult mai dificil se prezintă cazul genitiv, când el se utilizează cu prepoziții formate din adverbe (*înaintea, împotriva, asupra*), sau locuțiuni prepoziționale (*în fața, în fruntea, în dreptul, în mijlocul, în susul* etc.) ce exprimă o circumstanță. Genitivele acestor substantive comportă valori sintactice diferite, numai nu cele ale atributului, ceea ce şi reprezintă genitivul drept caz contradictoriu la delimitare. Credem, astfel, că procedeul de specificare (caz morfologic – caz sintactic) ar fi o soluție binevenită nu numai la nivel didactic, dar şi teoretic. Aceasta ar duce la înțelegerea detaliată, din profunzime, a raportului genitival posesiv, de apartenență în limba română.

Vom analiza în continuare numai câteva fenomene mai reprezentative, contradictorii, ale genitivului, denumind tipurile de caz, fără a le argumenta desfăşurat cauza atribuirii lor. în frazele: 1) „Zmeul, sforăind, purta acest blestem pe deasupra oraşului...” (V. Alecsandri); 2) „În fața dreptății omul nu poate şi nici un e în stare să mai zică ceva,...” (Al. Marinat); 3) „În mijlocul ogrăzii stă un cocoş obraznic, cu creasta sângerând a bătaie proaspătă” (I. Druță). Substantivele subliniate (oraşului, dreptății, ogrăzii) sunt la cazul genitiv (caz morfologic), datorită formei gramaticale şi la cazul acuzativ (caz sintactic), deoarece îndeplinesc funcția sintactică de complemente circumstanțiale (în propozițiile nr. 1 şi 3) şi de complement de relație (în propoziția nr. 2).

Profesorul ieşean Petru Zugun, efectuând un studiu detaliat al funcţiilor sintactice ale genitivului, i-a determinat 18 funcţii sintactice, ceea ce îl plasează pe locul al doilea după acuzativ cu 27 de funcţii (23). Cel mai mult genitivul (caz morfologic) colaborează cu acuzativul (caz sintactic), întrucât majoritatea funcţiilor lui sintactice sunt de complemente circumstanţiale. Genitivul (caz morfologic) colaborează şi cu nominativul (caz sintactic), atunci când este în funcţie de subiect, apoziţie şi nume predicativ, fenomene despre care am vorbit deja.

Cazul dativ (D) este definit, după funcţia lui sintactică principală, drept cazul complementului indirect. Dativul constituie forma pe care o ia substantivul, pentru a arăta obiectul indirect al acţiunii, adică persoana ori obiectul în favoarea sau defavoarea căruia se face o acţiune oarecare sau căruia îi este adresată. Deşi poate exprima şi alte raporturi, dativul, în comparaţie cu alte cazuri oblice, în special cu acuzativul, într-adevăr are funcţii şi forme gramaticale cu mult mai conturate şi, de regulă, în propoziţie determină un verb. De exemplu, în propoziţia: „Din pristolul de la Roma să dau calului ovăs" (M. Eminescu) substantivul „calului" este la cazul dativ, întrucât determină un verb, arată o referire şi răspunde la întrebarea „cui"? „Ovăs dau" cui? – „calului".

Multiplele raporturi ale cazului dativ sunt realizate şi prin utilizarea lui cu diferite prepoziţii (aidoma, asemeni, graţie, conform, contrar, datorită ş.a.), ceea de asemenea, creează o inconsecvenţă de principii la delimitarea lui cazuală. De aceea, credem că aplicarea procedeului didactic de distincţie a cazului morfologic şi sintactic ar fi, cât de cât, de folos. Să supunem exerciţiului dat numai câteva exemple: 1) „Religia e asemenea unui licurici – ca

să lumineze, are nevoie de întuneric” (Schopenhauer); 2) „Neamul nostru, datorită trădărilor, a fost întotdeauna în calea răutăților” (rev. „Săptămâna”); 3) „Gratie talentului, Eminescu a scos din minereul secular al cuvântului energii muzicale nebănuite, focuri cosmice” (G. Meniuc). Substantivele din unitățile sintactice subliniate sunt la dativ (caz morfologic), datorită formei lor gramaticale, şi la cazuri diferite, grație funcției sintactice. Paradoxul acesta poate fi evitat, credem noi, numai prin aplicarea procedeului didactic propus de noi: substantivul „licurici” (din fraza nr. 1) este la cazul dativ (caz morfologic) şi la cazul nominativ (caz sintactic), deoarece îndeplineşte funcția sintactică de nume predicativ; în frazele nr. 2 şi 3 substantivele „trădătorilor” şi „talentului” sunt la cazul dativ (caz morfologic) şi la cazul acuzativ (caz sintactic), întrucât îndeplinesc funcția de complemente circumstanțiale cauzale.

Dintre cazurile oblice, *Acuzativul (Ac.)* se află pe primul loc numai în ceea ce priveşte sensurile ce le dezvoltă şi funcțiile sintactice îndeplinite. În lingvistică nu există o definiție atotcuprinzătoare a cazului acuzativ, dat fiind caracterul foarte variat al valorilor semantice exprimate. Acuzativul în limba română poate fi definit ca o formă gramaticală, pe care o ia substantivul, pentru a indica obiectul acțiunii sau diferite circumstanțe în care ea se realizează. Acuzativul lămureşte, de regulă, un verb tranzitiv sau intranzitiv, dar poate apărea şi în calitate de determinativ al unui substantiv. Din cauza acestor instabilități ale acuzativului, valențele semnificative lui sunt analizate aparte, conform semnificantului: acuzativul cu prepoziție şi acuzativul fără prepoziție.

Majoritatea lingviştilor sesizează că celor două tipuri de semnificant le corespund, pe lângă funcții comune, şi

unele diferite. Dar oricât de multe funcții ar îndeplini (cu sau fără prepoziție), se ştie cu certitudine ca acuzativul „este, înainte de toate, cazul obiectului gramatical direct" (24) sau, altfel spus, „acuzativul este, de obicei, cazul obiectului direct" (25). În această ordine de idei, prof. D. Irimia susține următoarele: „Impus de recțiunea unui verb tranzitiv cu tranzitivitate directă, Ac. este termenul opus direct N în dezvoltarea opoziției activ-pasiv; N este cazul activității, iar Ac. cazul pasivității" (26). De aici reiese că Ac., în cadrul enunțului, are rol de actat şi intră în relație de opoziție cu actantul (subiectul gramatical şi logic al propoziției). Aşadar, deoarece Ac., față de celelalte cazuri oblice, se caracterizează prin cea mai mare frecvență funcțional-sintactică şi printr-un caracter instabil față de determinat, e firesc să se manifeste la delimitare şi printr-o inconsecvență de principii.

Vorbind la concret, cel mai mult trezeşte nedumerire faptul când un substantiv cu prepoziție, având valoare sintactică de nume predicativ, este la căzui Ac. şi când acelaşi substantiv sau altul, în aceeaşi funcție sintactică, fiind fără prepoziție, este la cazul N. Demonstrăm: „Acolo, lângă zvoară, iarba <u>pare de omăt</u>" (M. Eminescu). „La început totul <u>părea glumă</u>" (A. Marinat). Ambele unități sintactice subliniate constituie predicate nominale, însă substantivele din cadrul lor („de omăt", „glumă"), deşi îndeplinesc acelaşi rol sintactic (de nume predicativ), sunt la cazuri diferite: „de omăt" este la cazul Ac., fiindcă este utilizat cu prepoziție, şi substantivul „glumă" este la cazul N, deoarece nu este utilizat cu prepoziție.

Credem că procedeul didactic (de a delimita în paralel cazul morfologic şi sintactic) propus de noi poate servi drept „catalizator" de delimitare a categoriei gramaticale

a cazului: substantivul „de omăt” este la cazul N (caz sintactic, datorită funcției de nume predicativ), şi la cazul Ac. (caz morfologic), întrucât forma gramaticală cu prepoziție este caracteristică acestui caz; „glumă” este la cazul N (caz morfologic şi sintactic), întrucât forma corespunde funcției.

Menționăm că într-o situație similară se prezintă şi subiectele, exprimate prin substantive cu prepoziție. De exemplu, în „Se adunase la lume în ograda şcolii” (I. C. Ciobanu) substantivul „la lume”, întrucât este utilizat cu prepoziție, deşi este cu valoare sintactică de subiect, se află totuşi la cazul Ac. tradițional. Prin aplicarea procedeului nostru, ar rămâne la cazul Ac. (caz morfologic), datorită formei gramaticale, şi la cazul N (caz sintactic), datorită funcției pe care o îndeplineşte în enunțul dat. Dacă omitem prepoziția, substantivul dat va fi numai la cazul N (caz morfologic şi sintactic).

Vocativul (V) pare să fie mai puțin pretabil procedeului propus de noi, fiindcă dispune de forme gramaticale fixe, stabile, asigurate prin terminațiile lui specifice: -e (prietene), -ule (omule), -o (Rusando), -ă (mamă) ş.a.

Vocativul constituie forma gramaticală a substantivului ce arată ființa ori lucrul către care ne adresăm. În funcție de raporturile ce se creează la realizarea V în enunț (dar se ştie că nici un cuvânt nu poate să apară în comunicare în afara vreunui raport), apar variate valori semantico-sintactice ale cazului dat, deşi, în aparență, pare să fie un caz total morfologic. Astfel, V apare în funcție de subiect, nume predicativ al PN, apoziție, complement direct şi indirect, complemente circumstanțiale etc. Delimitarea cazului vocativ din atare situații sintactice va fi destul de efectivă, dacă se va face în baza procedeului de distinc-

ție: caz morfologic – caz sintactic. Trebuie menționat că V (caz morfologic) rămâne neschimbat, în orice funcție sintactică. Demonstrăm pe baza următoarelor fraze: 1) „Artistule, pregătește-ți penelul” (Al. Russo); 2) „Cum nu vii tu, Țepeș doamne, ca punând mâna pe ei,...” (M. Eminescu). Substantivele subliniate sunt la cazul V (caz morfologic), datorită formei lor gramaticale specifice cazului dat, și la cazul N (caz sintactic), întrucât îndeplinesc funcția de subiect (în propoziția nr. 1 „artistule”), și de apoziție în propoziția a doua („Țepeș doamne”).

Fiind cu valoare sintactică de complement indirect, V poate avea și cazul dativ (caz sintactic). De exemplu: „Să-ți cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita” (M. Eminescu). Substantivul „iubito” este la cazul V (caz morfologic) și la cazul D (caz sintactic), în conformitate cu valoarea semantico-funcțională de complement indirect: „să cer un semn” cui? „ție”, „iubitei mele”.

Dacă vocativul cumulează valoarea sintactică de complement direct, el este, bineînțeles, la cazul Ac. (caz sintactic): „Acolo, mamă, te zăresc pe tine-ntr-o căscioară” (G. Coșbuc). Substantivul „mamă” este la cazul V (caz morfologic) și la cazul Ac. (caz sintactic), întrucât îndeplinește funcția de complement direct: „zăresc” pe cine? „pe tine”, „pe mamă”.

În încheiere, vrem să menționăm că tot la cazul Ac. (caz sintactic) se află, de regulă, și vocativele cu valoare sintactică de complemente circumstanțiale sau cu valoare de complemente din așa-zisa serie tipologică de complemente necircumstanțiale: sociative, de relație, cumulative, comparative, opoziționale, instrumentale etc.

Referințe bibliografice

1. Petru Zugun, *Cuvântul. Studiu gramatical*, Iaşi: Polirom, 1983, p. 115.

2. Petru Zugun, *Funcțiile sintactice ale numelui la cele cinci cazuri* // Limba Română, Chişinău, 1993, nr. 2-3, p. 42.

3. Petru Zugun, *Cuvântul. Studiu gramatical*, Bucureşti, p. 115.

4. Petru Zugun, *Funcțiile sintactice ale numelui la cele cinci cazuri* // Limba Română, Chişinău, 1993, p. 42.

5. Virgil Stancovici, *Logica limbajelor*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1972, p. 10.

6. Iulia Marian, *Limba şi gândirea* // Tratat de lingvistică generală, Bucureşti: Editura Academiei, 1978, p. 19-30.

7. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 238.

8. Emile Benveniste. *Problemes de Linguistique Generales,* Paris: Gollimard, 1966, p. 65.

9. Ruben Budagov, *Shodstvo i neshodstvo mejdu rodstvennâmi iazâkami*, Moscova: Nauka, 1985, p. 39.

10. Ruben Budagov, *Ibidem*, p. 39.

11. A. A. Potebnea, *Iz zapisok po russkoi grammatike*, vol. I, Moscova: Ucipedghiz, 1958, p. 160.

12. Ruben Budagov, *Ibidem*, p. 39.

13. Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Iaşi: Polirom, 1997, p. 17.

14. Sextil Puşcariu, *Limba română*,– Bucureşti: Minerva, 1976, p. 134.

15. Iorgu Iordan, *Ibidem*, p. 257.

16. Dumitru Irimia, *Ibidem*, p. 67.

17. Petru Zugun, *Funcțiile sintactice ale numelui la cele cinci cazuri*, p. 80.

18. Iorgu Iordan, *Ibidem*, p. 257.

19. Iorgu Iordan, *Ibidem*, p. 257.

20. A. M. Peşkovskij, *Russkij sintaksis v naucinom osveşenii*, Moscova: Ucipedghiz, 1956, p. 160.

21. Victor Banaru, *Ocerk po teorii predikativnosti*, Chişinău: Ştiința, 1973, p. 28.

22. *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa.* Sub red. prof. A. Ciobanu, Chişinău: Ştiința, 1987.

23. Petru Zugun, *Ibidem*, p. 30.

24. Iorgu Iordan, *Ibidem*, p. 295.

25. *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti: Editura Academiei, 1963, p. 77.

26. Dumitru Irimia, *Ibidem*, p. 69.

Analele ştiințifice ale Universității de Stat din Moldova,
Seria „Ştiințe filologice”, vol. II, Chişinău:
Editura U.S.M., 2001

1.12. Metafora ca expresie a redundanței sintactice

Unitatea de vocabular *redundanța*, răspândită în prezent aproape în toate limbile culte, provine din englezescul *redundance*. În limba română se pronunță cu "u" înaintea lui "n", sub influența limbii franceze – *redondance*. În știința limbii, termenul respectiv este utilizat, preponderent, în fonetică și lexicologie, mai puțin în morfologie și aproape defel în sintaxă, deoarece se crede că sintaxa nu poate fi încadrată în anumite rigori matematice, din cauza frecventelor manifestări polivalente ale unităților ei.

Cercetătorul Sorin Stati este printre primii în lingvistica română care definește redundanța sintactică. Totodată, dl prof. S. Stati afirmă, pe bună dreptate, că, "la nivel sintactic, unei diferențe din planul conținutului (al sensului) îi corespunde mai mult de o diferență în planul expresiei (al unității comunicative), și exprimarea este redundantă. Însă, dacă unei diferențe de conținut îi corespunde o singură diferență de expresie, exprimarea este economică"[1].

Pentru noi devine cert faptul că, în stilul științific, oficial-administrativ al limbii, avem, îndeosebi, o exprimare economică, iar, în textul artistic, o exprimare preponderent redundantă.

O exprimare redundantă se manifestă, după părerea noastră, prin unitățile sintactice cu sens figurat, mai ales prin metafore, deoarece, în particular, metafora constituie o figură de stil ce constă în denumirea "obiectului" (lucru, ființă, acțiune) cu un cuvânt impropriu și anume cu numele altui "obiect" asemănător, folosit nu ca noțiune

(sinonim), ci ca imagine care să evoce obiectul asemănat (comparat)[2]. La drept vorbind, se produce o corelație de asemănare, de comparare, în cele din urmă, de camuflare a acestei comparații. Astfel, drumul de la obiectul cu care se compară la cel comparat (subînțeles prin comparare) conține un surplus de informații, conştientizat de cititor. Anume acest surplus de informații creează exprimări redundante, la nivel sintactic. Să examinăm următorul vers eminescian: "O, tu nici visezi, bătrâne, câți în cale mi s-au pus! / Toată *floarea* cea vestită a întregului Apus, / Tot ce stă în *umbra crucii*, împărați şi regi s-adună / Să dea piept cu *uraganul* ridicat de semilună".

În versul respectiv cuvintele *floarea, umbra crucii* şi *uraganul* sunt metafore. Bunăoară, cuvântul *floarea*, însoțit de determinanții întregului vers, este utilizat cu semnificația de *cavaleri cruciați*. Acest cuvânt evocă numai imaginea unor însuşiri ale obiectului, cum ar fi tinerețea soldaților cruciați, viabilitatea lor, caracterul de elită al armatei creştine, arta ei militară etc.

Tot aşa se explică şi următoarele metafore (unități sintactice) *umbra crucii, uraganul*, care simbolizează caracterul impetuos şi pustiitor al războiului pornit de Baiazid.

Metaforele scoase în evidență, mai cu seamă primele două, sunt cvasiperfecte, deoarece semnificațiile simbolistice, sprijinindu-se pe context, întrețin relații logice nu numai cu versul respectiv, dar şi cu întreaga operă – **Scrisoarea III**. Despre perfectivitatea logico-semantică a acestor unități sintactice (metafore) ne vorbeşte şi imposibilitatea retroevoluării lor în comparații. Crearea şi identificarea lor se face în baza unei logici naturale.

Respectivele figuri de stil sunt o dovadă a persistenței

şi funcționării redundanței şi la nivel sintactic. Ele sunt părți de propoziție redundante. Fiecare dintre aceste metafore îndeplineşte de sine stătător funcții sintactice. Sensul lor figurat rezultă din mai multe raționamente aflate într-o unitate logică. Pentru ca cititorul să se pătrundă de ele şi să fie afectat emotiv, trebuie să poată sesiza virtual aceste semnificații comunicative, care, de fapt, persistă paralel cu semnificația sintactică de bază a acestor părți de propoziție. De exemplu, pentru a înțelege sensul unității sintactice *floarea,* cititorul trebuie să cunoască apriori țările de elită din Europa Apuseană de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul secolului al XV-lea, să ştie când a avut loc evenimentul istoric descris; trebuie să ştie prin ce s-au proslăvit aceste țări şi dacă într-adevăr au barat ele drumul expansionist al mahomedanilor sau nu. Toate semnificațiile suplimentare imprimă unității date rigoarea ei emoțională, afectivă. Pentru cel ce nu le cunoaşte, metafora rămâne absurdă, ireală.

Cititorul exercită procedura de interpretare a tuturor semnificațiilor coexistente într-o unitate sintactică metaforică şi la lectura celorlalte unități sintactice (*umbra crucii* şi *uraganul*), unde aceste semnificații, ce coexistă cu cea de bază a unităților sintactice, creează un surplus comunicativ, sintactic, prin care acestea din urmă îşi asigură, după părerea noastră, statutul de *unități sintactice redundante.*

Referințe bibliografice

[1] Sorin Stati, *Informație şi redundanță în limbă // Elemente de lingvistică structurală*, Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1967, p. 153.

[2] *Dicționar de termeni literari*, Bucureşti: Editura Academiei, 1966, p. 266.

„Limba Română”, nr. 6-12, 2000

CAPITOLUL II.

Probleme de istorie a limbii române literare

2.1. Noțiunile științifice de limbă literară și română literară

Cine vorbeşte într-un dialect sau grai, neştiind o limbă literară, acela, fireşte, se află la un nivel de cultură limitată şi provincială. O mare cultură poate fi tradusă numai într-o altă limbă de cultură a unei mari culturi, dar nicidecum într-un dialect sau grai.

Antonio Gramsci

Problema timpului în care au apărut primele monumente de limbă literară ale oricărei limbi nu poate fi tratată independent, deoarece aceasta nu este numai una strict istorică, dar şi tipologică, ceea ce ne face să credem, pe bună dreptate, că cercetarea *de facto* a oricărui aspect privind limba literară începe de la tratarea propriu-zisă a noțiunii teoretice de limbă literară. Aşadar, este arhicunoscut faptul că o limbă literară constituie forma îngrijită, normată şi cultivată a unei limbi naționale. Limba literară formează o supravariantă a limbii naționale, caracterizată printr-un sistem de norme fixate în scris, care îi asigură o anumită unitate şi stabilitate, precum şi caracterul ei cultivat. Limba literară are o sferă largă de funcționare, cuprinzând producțiile şi manifestările culturale în sensul larg al cuvântului. Limba literară este limba scrierilor științifice, filozofice, beletristice, este limba presei şi a vieții politice, precum şi limba folosită în diferite instituții: administrație, şcoală, teatru,

biserică etc. Această ramificare a limbii literare, în funcție de distribuția ei într-o anumită sferă de activitate socială, dă naştere aşa-numitor stiluri (ştiințific, literar-artistic, administrativ şi publicistic), obiect de studiu al stilisticii, disciplină consacrată a lingvisticii.

***Notă 1**. Contextul politic actual din Republica Moldova, din păcate, ne face să reexplicăm unele lucruri ce țin de teoria limbilor literare, ştiute şi răsştiute nu numai de lingvişti şi sociolingvişti, dar şi de întreaga lume modernă. Vorba e că la noi nu se vrea înțeles faptul că orice limbă de cultură a unui stat (numită limbă literară) funcționează în paralel cu graiurile ei înrudite şi cu limba populară vie, de care se deosebeşte mai mult sau mai puțin. Din această cauză se cere, fără niciun temei ştiințific, să se renunțe la glotonimul de* limbă literară română *(care reprezintă limba de cultură, limba istorică a poporului băştinaş), în favoarea sintagmei* limba moldovenească*, care exprimă o cauză politică a unor demnitari de partid şi de stat. Astfel, în Republica Moldova se face a nu se înțelege că limba populară este aceeaşi limbă, dar vorbită la voia întâmplării de fiecare vorbitor, după bunul său plac şi simț şi că acest grai popular nu poate fi identificat cu textele de limbă literară scrisă, cu textele documentelor de stat, cu textele literar-artistice şi publicistice. Pentru scrierea în domeniile respective, în Republica Moldova, ca în orice stat modern, civilizat, este utilizat un alt aspect al limbii, numit* limba literară*, iar numele acestei limbi este unul* ştiințific *şi* istoric – limba română – *şi nu unul împrumutat sau inventat. Numele de limbă română literară este legat de începutul ei istoric (aşa a fost numită din capul locului, în secolul al XVI-lea)[1]. Noțiunea de* limbă română literară *constituie expresia istorică a culturii noastre, a literaturii şi a credinței noastre creş-*

*tin-ortodoxe. De aceea, schimbarea numelui tradițional al limbii literare este cu neputință: aceasta ar însemna să renunțăm la trecutul nostru cultural, ar însemna o trădare în fața propriei noastre conştiințe (tot din aceste considerente nici austriecii nu se dezic de numele istoric al limbii lor literare (*limba germană*), nici cubanezii şi mexicanii nu se lasă de* limba spaniolă literară*, nici brazilienii – de* limba literară portugheză *etc.).*

Limba literară este o formă elaborată de existență a limbii comune naționale, ea constituie expresia ei cea mai desăvârşită, în sensul că reprezintă o sinteză a dezvoltării şi a posibilităților limbii întregului popor. Ca expresie a tradiției, ea este mai conservatoare decât limba populară, mai convențională, dar, pe de altă parte, se află, spre deosebire de aceasta, în continuă evoluție prin inovațiile impuse de dezvoltarea economiei, a ştiințelor şi a tehnicii. Limba literară este, totodată, un produs al vieții şi al evoluției culturale a unui popor, ale cărui manifestări culturale (spirituale) le exprimă în formele scrisului şi le transmite de la o generație la alta, din aceste considerente fiind numită şi „limbă comună”, „limbă de cultură” (*langue de civilisation*, *Kultursprache* în germană)[2].

Reprezentând aspectul cultural al unei limbi naționale, limba literară constituie, în raport cu graiurile şi dialectele, în raport cu graiul popular, obiectul de studiu a două ramuri ale lingvisticii, sau chiar a două lingvistici, având principii şi metode aparte. De aceea, orice studiu asupra unei limbi literare ne demonstrează că, din punct de vedere istoric, limba literară se dezvoltă în timp numai după apariția ei într-o epocă, prin lansarea şi impunerea unui dialect sau grai, datorită unor factori culturali, politici sau economici. Totodată, pe parcursul dezvoltării sale istorice, limba literară

traversează un proces continuu, neîntrerupt, interacționând atât cu dialectele şi graiurile înrudite de la baza originii ei, cât şi cu limba populară vie. Numai cel mai puternic dialect sau grai a putut să devină bază a unei limbi literare, iar aceasta deloc nu înseamnă că pot exista în realitate „graiuri şi dialecte literare” sau „limbi dialectale”[3]. Limbile literare pot avea numai la originea lor un dialect sau grai, care, învingând limitele locale, printr-un lung şi complex proces de evoluție, se transformă într-o limbă comună de cultură, într-o limbă literară.

Notă 2. *În Republica Moldova, unii politicieni insistă, fără temei ştiințific, asupra reformulării glotonimului* limba română literară*. Astfel, se vrea ca din graiul moldovenesc, din limba populară vorbită aici să se fabrice, mai întâi, glotonimul* limba moldovenească*, apoi, respectiv, şi noțiunea de* limba moldovenească literară*, ceea ce, în condițiile actuale, fenomenul acesta este iluzoriu şi chiar absurd. În sociolingvistica mondială se ştie deja foarte bine că procesul de formare a limbilor literare s-a încheiat încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea (în tot secolul al XX-lea a fost renăscută, revigorată, cu foarte mari cheltuieli, numai o singură limbă literară – limba ebraică). Cauzele imposibilității de a mai apărea noi limbi literare sunt obiective, deoarece țin de progresul tehnico-ştiințific actual, care generează anual sute şi mii de termeni specializați. Astăzi, terminologiile, metalimbajele terminologice profesionale alcătuiesc, în raport cu uzul general, cu fondul principal lexical, mai mult de jumătate din vocabularul oricărei limbi literare. De aceea, în actualele condiții de dezvoltare a ştiinței şi tehnicii, orice tărăgănare, în scopul reformării sau recreării unei limbi, ar putea fi mai mult decât fatală (anume aşa s-a întâmplat în țările ex-sovietice ale Asiei Centra-*

le, unde, din cauza tergiversării procesului de „plămădire” a limbilor literare, limba rusă s-a impus agresiv, îndeplinind astăzi, şi în aceste ţări, funcţia de limbă oficială, de limbă literară, de limbă de cultură). Prin urmare, trebuie să se ştie că metalimbajele terminologice speciale sunt, la momentul actual, atât de dezvoltate, încât fac imposibilă nu numai crearea sau recrearea unei limbi literare, dar şi reformarea ei. De aceea, în actualele condiţii, glotonimul limba moldovenească *este absurd şi fără sorţi de izbândă.*

Pentru a fixa cu exactitate perioada în care a apărut o limbă literară, e necesar să se ţină cont de mai mulţi factori. În primul rând, trebuie să se ştie când a apărut primul document de limbă scrisă, apoi să se determine dacă structura lingvistică a acestui text încadrează tipajele, formele-model corespunzătoare ale limbii literare şi numai după aceea se poate vorbi despre începutul dezvoltării propriu-zise a unei limbi literare (de la aceasta trebuie să înceapă şi cercetarea propriu-zisă a unei limbi literare, a unei limbi de cultură).

Cât despre fenomenul apariţiei sau lansării unei limbi literare, el se produce cu mult mai înainte de perioada conştientizării acestui fenomen, cu mult mai înaintea trezirii interesului special faţă de această limbă literară; acest fenomen are loc anterior scrierii operelor lingvistice, literare. Bineînţeles că primii autori ai textelor de limbă literară nu puteau să se gândească numai la ceea ce scriu, dar şi cum scriu, iar aceasta se întâmpla în pofida faptului că în epoca respectivă nu era scris niciun tratat individual de gramatică şi nicio lucrare consacrată limbii literare. În epocile istorice ale începuturilor de limbi literare, teoriile gramaticale privind studierea lor, de asemenea, se aflau într-o stare latentă. Din punct de vedere istoric, se creează o situaţie oarecum specifică: operele literare (primele documente de limbă li-

terară) sunt bine atestate cu trei, patru sau cinci secole înaintea preocupărilor propriu-zise de gramatica acestor texte[4].

***Notă 3**. Pentru a ne convinge de acest decalaj social-lingvistic şi cultural, în continuare vom relata unele dintre cele mai importante momente din istoria limbii române literare (cu referiri speciale la româna literară din Republica Moldova) şi din istoria altor limbi literare (franceza, italiana, spaniola). Invocăm cele mai specifice aspecte istorice ale acestor limbi de cultură, pentru a reţine şi conştientiza că limba română literară îndeplineşte, în acest sens, toţi parametrii istorici şi tipologici inerenţi procesului de apariţie şi dezvoltare a unei limbi literare moderne. Româna literară a apărut şi a evoluat istoric la fel ca franceza literară, italiana literară, spaniola literară şi alte limbi literare europene de mare cultură.*

Limba română literară îndeplineşte toate condiţiile teoretice şi aplicative ale unei limbi de cultură, parcurgând, de la origini şi până în prezent, aceeaşi cale istorică, aceleaşi etape (bineînţeles, cu diferenţe cronologice) şi fiind supusă aceloraşi rigori teoretice, asemeni tuturor limbilor de cultură din Europa şi din întreaga lume.

Cât despre româna literară dintre Prut şi Nistru, ea s-a format simultan cu româna literară din toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Trebuie să se ştie, *ab initio*, că româna literară, pe teritoriul Republicii Moldova, are, cu certitudine, o motivare istorică şi ştiinţifică bine determinată şi binemeritată. Apariţia şi dezvoltarea limbii române literare în spaţiul dintre Prut şi Nistru s-a produs simultan cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Drumul ei istoric este acelaşi, este unul lung, anevoios şi foarte complicat, caracterizat nu numai prin salturi semnificative, dar şi prin mici poticneli. De aceea, referitor la baza românei

literare, sunt exprimate mai multe teorii, susținute în perioade diferite[5]. Dar, indiferent de varietatea acestora, toate conțin o teză comună – despre baza muntenească a limbii române literare, pe care o are, evident, şi româna literară din Republica Moldova.

Această teorie este cea mai veche şi cea mai credibilă şi mai răspândită până acum. Ea a fost formulată în anul 1879, de către B. P. Hasdeu (1836-1907). Marele lingvist afirma, pe bună dreptate, că începuturile limbii noastre literare trebuie căutate în tipăriturile diaconului Coresi de la Braşov. Referindu-se la înfățişarea lingvistică a celei dintâi tipărituri coresiene (*Întrebare creştinească*, 1559), B. P. Hasdeu observă că, deşi „vechi de peste trei secoli, acest catehism este scris într-o limbă care se apropie foarte mult şi s-ar putea zice chiar că nu diferă de graiul actual al sătenilor din Țara Românească şi din regiunile învecinate ale Transilvaniei". B. P. Hasdeu mai remarca despre textele diaconului Coresi că ele „ne prezintă, fără comparațiune, mai puține dificultăți fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice față de limba literară, în comparație cu alte graiuri dacoromâne"[6].

Şi academicianul Ion Coteanu, pentru a demonstra că la baza limbii noastre literare stă demult şi a fost tot timpul graiul muntenesc, susține că e necesar numai să comparăm principalele trăsături ale structurii limbii literare (între care cele mai importante aparțin sistemului fonologic) cu elementele corespunzătoare din principalele subdialecte dacoromâne. Rezultatele acestei comparații sunt cele mai concludente, de vreme ce „limba literară are ca şi graiul muntean un sistem fonetic bine echilibrat, constituit din şapte vocale. Graiul din Muntenia şi sudul Transilvaniei, având o structură mai clară şi mai simplă, a dobândit încă din veacul al XVI-lea o situație privilegiată, întrucât pe el s-a înteme-

iat limba tipăriturilor coresiene, iar cu timpul, datorită unor împrejurări extralingvistice prielnice, s-a impus ca bază a limbii române literare moderne”[7].

Prin urmare, limba noastră de cultură (româna literară) a fost lansată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin tipăriturile diaconului Coresi de la Braşov. Prima carte coresiană (*Întrebare creştinească*, 1559, Braşov), care formează şi primul document de limbă română literară scrisă, are la bază graiul muntenesc, graiul popular dintre Târgovişte şi Braşov. Cele 11 cărți, tipărite de Coresi între anii 1559-1581, au jucat un rol primordial la fixarea normelor literare ale limbii noastre şi la dezvoltarea ei ulterioară, iar caracterul lor bisericesc, religios a făcut ca ele să fie răspândite în foarte scurt timp pretutindeni, unde se vorbea româneşte, în vechea Dacie.

Textele religioase ale diaconului Coresi, care sunt nişte traduceri biblice din slavonă şi greaca medievală, au fost răspândite şi pe teritoriul dintre Prut şi Nistru (teritoriul actual al Republicii Moldova), care în Epoca Medievală făcea parte din Principatele Române, ceea ce ne face să afirmăm, cu certitudine, că de cele unsprezece tipărituri, cărți bisericeşti, traduse, elaborate şi tipărite de diaconul Coresi, între anii 1559-1581, au beneficiat şi strămoşii actualului popor istoric din Republica Moldova. De atunci, din acel an al lansării limbii române literare (1559), între Prut şi Nistru sunt pronunțate intact rugăciunile în limba română literară, dar nicidecum în grai moldovenesc. Din acel moment istoric, în toate textele bisericeşti de la noi sunt respectate sută la sută (ortoepic şi ortografic) cele şapte vocale specifice limbii române literare, fenomen pe care nu-l avem şi nici nu l-am avut în graiul moldovenesc. Aceste şapte vocale, folosite în limba română literară de la Chişinău, constituie

o particularitate a graiului muntenesc, pe care Coresi, fiind vorbitor din Muntenia, l-a utilizat la scrierea cărților sale bisericeşti.

Mai târziu, graiul muntenesc, prin interacțiune cu celelalte graiuri, datorită colaborării bisericilor şi a cărturarilor din toate provinciile istorice române, a evoluat în limba literară română; de atunci şi până în prezent, româna literară din Republica Moldova parcurge, de rând cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi, acelaşi drum istoric al evoluției şi dezvoltării, căci cărturarii de mai târziu, începând cu vestitul mitropolit Varlaam de la Iaşi, s-au orientat, în activitatea lor, după aceste tipărituri. Moştenirea lăsată de Coresi este mai departe îmbogățită prin contribuții care vin din toate provinciile istorice româneşti. În aşa fel, în Epoca Medievală, alături de mitropoliții Moldovei (Varlaam şi Dosoftei), îşi aduc contribuția la răspândirea limbii române ca limbă de cultură şi Simion Ştefan, mitropolitul Ardealului, şi Radu Greceanu, unul dintre traducătorii *Bibliei de la Bucureşti*, 1688 (Biblia de la Bucureşti constituie cel mai mare document de limbă română scrisă din Epoca Medievală), şi Antim Ivireanul, autorul *Didahiilor*, 1708 (această carte îl consacră pe autor drept ctitorul limbii liturgice româneşti), şi episcopii de la Râmnic (Chesarie, Filaret şi Damaschin) cu traducerea *Mineielor*, 1776-1778 ş.a.

În Epoca Medievală, în paralel cu literatura religioasă în limba română, apare şi o serie de opere lingvistice cronicăreşti în toate provinciile. Astfel, în vreme ce în Moldova şi Muntenia se creează o literatură istorică şi juridică, în Ardeal se face prima traducere românească a *Alexandriei* (1620), iar traducerile efectuate în Transilvania în scurt timp se răspândesc în Moldova şi în Muntenia. Colaborarea culturală şi lingvistică de la sf. sec. al XVII-lea a făcut ca

limba cronicarilor munteni să conțină destule ardelenisme şi moldovenisme, ceea ce ne face să constatăm că, în acea perioadă, deşi existau nişte granițe între Principatele Românești, „cărțile în limba română treceau fără întrerupere şi fără oprelişte dintr-o parte şi alta a Carpaților, consolidând legăturile culturale şi de limbă”[8].

Dar factorul cel mai important, care a facilitat răspândirea limbii române literare în toate timpurile şi mai ales în secolul al XVIII-lea, a fost unitatea religioasă a vorbitorilor aceleiaşi limbi, adepți constanți ai cultului creştin-ortodox. Dogma creştină fiind aceeaşi, şi cărțile de ritual trebuiau să fie identice din punctul de vedere al conținutului. Mai mult decât atât, pentru noi factorul religios, biblic, a fost decisiv nu numai în faza răspândirii limbii noastre de cultură, dar şi în ceea ce priveşte unitatea limbii pentru toate regiunile vorbitoare de limbă română. Astfel, factorul religios a făcut ca vorbitorii dialectului dacoromân să aibă aceeaşi limbă literară, aceeaşi limbă de cultură – limba română.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea începe procesul deliberat al unificării variantelor literare româneşti, având la bază gramaticalizarea propriu-zisă a limbii române. Reprezentanților Şcolii Ardelene – Petru Maior (1760-1806), Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Şincai (1754-1816) şi Ion Budai-Deleanu (1759-1820) – le revine meritul de a fi cei dintâi care s-au gândit la alcătuirea de gramatici şi dicționare. Ei au fost foarte perseverenți în această direcție, stimulând cercetările filologice româneşti. Şcoala Ardeleană, prin activitatea sa foarte susținută, a trezit interesul pentru studiul gramaticii şi al lexicologiei limbii române literare, influențând, vreme de aproape o sută de ani, pe toți cei care s-au lăsat atraşi de aceste preocupări. Deschizătorul de drumuri în ale gramaticii limbii române literare este totuşi Samuil Micu, autorul

primei gramatici româneşti tipărite şi fondatorul ortografiei româneşti. Scrisă latineşte (*Elementa linquae daco-romanae sive valahicae*), gramatica lui Samuil Micu a fost publicată la Viena, în anul 1780, cu o prefață de Gheorghe Şincai şi a avut meritul de a fi scos în evidență originea latină a limbii noastre, origine contestată, pe atunci, de către o serie de istorici şi lingvişti străini. Prin gramatica lui Samuil Micu, limba română literară devine una normată, unitară şi stabilă, intrând în faza modernă de dezvoltare.

Inițiativa modernizării limbii române literare a fost continuată în tot veacul al XIX-lea, prin contribuția celor mai reprezentativi cărturari, dar, cel mai mult, datorită activității lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) şi Titu Maiorescu (1840-1917). Acestea au fost personalitățile care au influențat decisiv procesul de culturalizare şi modernizare a limbii române. Criteriile după care s-au călăuzit în selectarea normelor limbii române literare moderne au fost: latinitatea, gramaticalitatea, răspândirea geografică şi eufonia limbii române.

În secolul al XIX-lea, contribuția celorlalte graiuri româneşti la constituirea şi perfecționarea structurii gramaticale a limbii române literare a fost decisivă, deşi în tot acest zbuciumat secol aproape întreaga viață social-politică şi spirituală suferă o puternică influență occidentală, iar franceza devine limba de cultură cea mai cunoscută. Acum limba română literară intră pe deplin în faza optimă de modernizare, iar în anul 1881, odată cu apariția *Scrisorilor* lui Mihai Eminescu, a *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă şi a *Novelelor din popor* de Ioan Slavici, limba română literară atinge culmile înfloririi şi modernizării. Acest pisc, decisiv, a fost atins în mod firesc, întrucât normele unice ale exprimării şi scrierii culte în limba română s-au dovedit

a fi, în cea mai mare parte, rodul unei munci comune, atât a cărturarilor munteni, cât şi a celor ardeleni şi moldoveni. Acest efort s-a făcut prin contribuția nemijlocită a celor mai reprezentativi scriitori din toate provinciile româneşti: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Alexandru Vlăhuță, Ioan Slavici, Ioan Luca Caragiale, George Coşbuc, Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Asachi ş.a.

Limba franceză literară (face parte din familia de limbi romanice, grupul galo-romanic)

Prin aceleaşi faze de evoluție şi dezvoltare a trecut şi limba literară franceză. Pentru a ne convinge, invocăm pe scurt doar câteva momente decisive din istoricul acestei limbi de cultură din Europa. Limba franceză literară are la bază *dialectul francien*, din Île-de-France, vorbit în regiunea Parisului. Fiind cel mai important centru economic, politic şi cultural la începutul mileniului al II-lea, Parisul a făcut să crească şi autoritatea idiomului vorbit şi scris în această regiune, extinzându-se mai târziu şi asupra celorlalte provincii ale țării. Important e să menționăm că şi în Franța, ca şi peste tot, deşi operele lingvistice literare sunt bine cunoscute cu multe secole mai înainte (cele în limba franceză încă din secolul al XI-lea), totuşi teoria gramaticală a limbii franceze se alcătuieşte abia în secolul al XVI-lea, aproximativ cu cinci secole mai târziu, când cărturarul francez Jacques (Joachim) Du Bellay (1522-1560) publică în anul 1549 tratatul său de limbă *Despre protecția şi promovarea limbii franceze* (*Défense et illustrations de la langue française*).

Primul document de limbă franceză scrisă datează din anul 842 şi se intitulează *Jurământul din Strasburg* (*Les serments de Strasbourg*), unde fiii regelui Ludovic cel Bun

(778-840) au dat jurământul în fața armatei în mod neobişnuit, nu în limba latină, unul în limba germană şi altul în limba franceză, o limbă care mai târziu a devenit limba literară franceză, denumită la început *lingua romana*. Pe la sfârşitul secolului al XI-lea, au fost atestate şi alte texte de limbă franceză timpurie. Printre acestea se înscriu bine cunoscutele opere: *Cântecul lui Roland* (*La Chanson de Roland*) şi *Viața sfântului Alexei* (*La Vie de Saint-Alexis*).

Secolul al XVI-lea constituie pentru istoria limbii franceze literare, dar şi pentru istoria culturii franceze, o epocă foarte semnificativă, deoarece anume atunci începe adevărata ocrotire şi răspândire a limbii franceze. În secolul al XVI-lea se tipăresc primele cărți de gramatică a limbii literare franceze. Acum limba franceză literară intră în luptă deschisă cu limba latină, înlăturând-o din toate sferele ştiinței, culturii şi din domeniile economic şi oficial-administrativ. Ordonanța ministrului Villers-Cotterêts, emisă în anul 1539, declară limba franceză „unica limbă de stat pentru toată Franța". Gramaticienii de atunci (Louis Meigret şi Pierre de Ronsard ş.a.), elogiind limba maternă, tindeau spre îmbogățirea ei, voiau să-i sporească expresivitatea, astfel încât oamenii epocii să-şi poată exprima liber şi uşor varietatea de gânduri şi simțăminte. Secolul al XVI-lea a fost decisiv pentru fixarea normelor ortografice ale limbii franceze literare.

Nu încetează lupta pentru valorificarea limbii franceze literare nici în secolul al XVII-lea, când apar cu totul alte probleme ale francezei literare. Dacă în secolul al XVI-lea era pus accentul pe promovarea limbii franceze, ca limbă de cultură, în locul limbii latine, cărturarii, scriitorii, lexicografii din secolul al XVII-lea vorbesc şi îşi pun sarcina de ordonare gramaticală a limbii franceze, de normare a ei

(regler la langue). Acest deziderat este pe deplin susținut şi de Academia Franceză, fondată în anul 1635 (din inițiativa acestui for a fost elaborat, în anul 1694, *Dicționarul Academiei Franceze*). Numai după o lungă confruntare cu latina, aceasta din urmă cedează, iar limba franceză cultă este recunoscută drept limbă oficială, de stat, fiind, drept urmare, nu numai o limbă pentru comunicarea uzuală, dar şi o limbă a ştiinței, a literaturii, a documentelor oficiale, a actelor juridice etc. Astfel, după secolul al XVII-lea, problemele limbii franceze literare devin cele ale cercetărilor ei mai profunde, proces începând din secolul al XVIII-lea şi până în prezent. Limba franceză literară cuprinde trei epoci istorice de dezvoltare: 1) din secolul al IX-lea şi până în secolul al XIV-lea – franceza veche (ancien français), 2) din secolul al XIV-lea şi până în secolul al XVI-lea – franceza medie (moien français), 3) din secolul al XVIII-lea şi până în prezent – franceza modernă (cu perioada clasică şi postclasică).

Limba italiană literară (face parte din familia limbilor romanice, grupul italo-romanic)

Limba literară italiană înregistrează cel mai mare decalaj dintre practica şi teoria ei gramaticală. La sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul secolului al XIV-lea apar primele lucrări consacrate de limbă italiană, scrise de Dante Alighieri, Francesco Petrarca şi Giovanni Boccaccio, originari din Florența. Marii renascentişti italieni au scris în *dialectul florentin*, cântând viața şi cultura Florenței (specificul florentin al limbii literare italiene a fost cauza principală a controversei asupra aşa-zisei „probleme a limbii" (*questione della lingua*). Gloria acestui oraş se menține până la mijlocul secolului al XVI-lea, perioadă în care Florența este cel mai mare centru de cultură italiană. Pe urmele celor trei

mari renascentişti ai Italiei, cunoscători ai limbii dialectale florentine, în Florența vin mai târziu alți oameni de cultură, ca Machiavelli şi Guiceardini, pictorii Leonardo da Vinci, Michelangelo, Botticelli, Giotto, Vazori ş.a.

Primul document de italiană scrisă datează încă din anul 960 şi se numeşte *Testamentul din Capuana* (*Carta Capuana*).

Evoluția dialectului toscano-florentin i-a atribuit Florenței remarcabile calificative cultural-istorice. Până în secolul al XVI-lea oraşul concurează cultural şi politic cu Roma, Neapole, Genova, Palermo, ajungând să depăşească valoarea culturală a acestora din urmă. Dar, deoarece Florența în acea perioadă era numai centru de cultură, prestigiul ei se diminuează din secolul al XVI-lea. Florența nu a avut atâtea privilegii, în raport cu Parisul, care, veacuri de-a rândul, a fost nu numai centru cultural şi lingvistic, dar a deținut, pe deasupra, monopolul politic şi economic al țării. Devenind capitală încă din secolul al XIII-lea, nu şi-a împărțit nici până în prezent funcția de capitală cu alte oraşe ale Franței. În cazul Italiei, Florența, din păcate, n-a fost capitală politică, decât abia în secolul al XIX-lea, la trei ani după proclamarea Independenței Italiei, şi numai pe durata a şase ani (din 1864 până în 1870).

Faptul că Florența n-a avut statutul de centru politic şi economic a creat un impact negativ asupra întregului proces de evoluție şi dezvoltare a limbii literare italiene. Anume din această cauză preocupările de gramatică a limbii literare italiene se manifestă abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Un militant de seamă pentru o limbă comună de cultură şi comunicare în Italia a fost marele scriitor, poet, dramaturg şi lingvist, Alessandro Manzoni (1785-1873). Alessandro Manzoni publică în anul 1827 ro-

manul *Logodiții* (*I promessi spozi*), având ca idee de bază unificarea şi centralizarea lingvistică a Italiei. Deşi acțiunea are loc în secolul al XVII-lea, problemele îşi păstrează actualitatea şi în secolul al XIX-lea. Eroii principali sunt Renzo şi Lucia, ambii născuți în Lombardia, locul de naştere a autorului. Acest roman al lui Alessandro Manzoni reprezintă opțiunea autorului pentru dialectul lombardian ca bază a limbii literare italiene (în pofida faptului că dialectul florentin îndeplinea demult funcția de limbă literară). Puțin mai târziu, Alessandro Manzoni îşi dă seama de rătăcirile sale şi militează în continuare pentru dialectul florentin, dar cade într-o altă extremă şi anume cea a absolutizării acestui dialect, ignorând contribuția firească a celorlalte. În polemica sa cu Isaia Graziadia Ascoli (1829-1907), un mare lingvist din secolul al XIX-lea, Alessandro Manzoni susține mult timp numai rolul dialectului florentin la formarea limbii literare italiene. Abia pe la mijlocul anilor '70 ai sec. XIX a fost pus capăt polemicii care durase aproape 600 de ani: de la Dante până la Manzoni şi Ascoli. Astfel, încercarea de a confrunta drumul dezvoltării limbii literare italiene cu „modelul francez", în baza unui singur dialect (strict), a eşuat. Meritul primordial îi revine lui I. Ascoli, care a demonstrat cu lux de argumente că limba italiană literară s-a dezvoltat grație interacțiunii tuturor dialectelor. Acum, după definițiile lui I. Ascoli, se ştie bine că în procesul unei atari corelații, în diferite epoci s-au manifestat mai multe dialecte, printre care dialectului florentin i-a revenit primatul, acesta a constituit temelia originii limbii literare italiene, fiind „lansat" încă din prima jumătate a mileniului II, de la Dante, Boccaccio şi Petrarca.

Limba literară spaniolă (face parte din familia limbilor romanice, grupul ibero-romanic)

Fenomenul interacțiunii limbii literare spaniole cu dialectele ei s-a produs într-un alt mod. Limba literară spaniolă s-a format în perioada războaielor reunite sub genericul *Reconquista*, când spaniolii luptă câteva secole pentru recâştigarea teritoriilor din Peninsula Iberică, cotropite de arabi. Reconquista începe în secolul al X-lea şi se încheie definitiv în anul 1492, când a fost recăpătat ultimul bastion – Granada.

Simultan cu procesul coeziunii teritoriilor spaniole are loc şi fenomenul constituirii nu numai a dialectelor, dar şi a limbii spaniole ca atare. Nicăieri în Europa, ca în Spania, procesul consolidării lingvistice nu a fost atât de strâns legat de procesul consolidării teritoriale a statului, deoarece unificarea teritorială a Spaniei se produce în paralel cu înaintarea politică a Castiliei – regiune din centrul Spaniei – începând cu veacul al XI-lea.

Lansarea propriu-zisă a dialectului castilian (castellano), ca bază a viitoarei limbi literare spaniole, se aseamănă totuşi cu procesul înaintării dialectului francien, ca bază a limbii literare franceze (dialectul francien era vorbit în centrul Franței, în împrejurimile oraşului Paris, tot aşa cum şi dialectul castilian era vorbit în centrul Spaniei, în împrejurimile oraşului Madrid). În Spania însă procesul unificării lingvistice a decurs mult mai lent, în comparație cu Franța, deoarece Parisul devenise capitala statului mult mai devreme decât Madridul, iar monumentele lingvistice castiliene sunt popularizate mult mai târziu decât cele franciene. Primul monument de limbă franceză scrisă datează din anul 842 (*Les serments de Strasbourg*), iar primul document de limbă spaniolă scrisă datează cu trei secole mai târziu, din anul 1140, şi se intitulează *Cântarea Cidului* (*El Cantar de myo Cid*). Cert însă rămâne faptul că limba literară spaniolă

are la bază dialectul central, fenomen identic cu cel al limbii literare franceze, iar procesul constituirii ei este unul mult mai anevoios, pe fundalul unei lupte aprige. Bazele normelor lingvistice ale spaniolei literare se pun pe vremea regelui Alfons al X-lea, care încurajează, la curtea sa, activitățile literar-artistice. În această epocă dialectele aragonez şi leonez mai erau utilizate încă în scrierile literare, dar, de la sfârşitul sec. al XV-lea, dialectul castilian devine singurul instrument de scriere a operelor literar-artistice spaniole.

Limba literara spaniolă cuprinde trei perioade istorice de evoluție şi dezvoltare: 1) perioada preclasică (sec. X-XV); 2) perioada clasică (sec. XVI-XVII); 3) perioada modernă (din anul 1680 şi până în prezent).

În această sumară prezentare am invocat variate tipuri de corelații ale limbilor literare (română, franceză, italiană, spaniolă) cu dialectele şi graiurile lor, ceea ce ne face să constatăm că acest proces, în diferite limbi, s-a produs în mod diferit. Deosebirile au fost determinate de specificul politic, economic şi cultural al fiecărei țări în parte. Cert rămâne însă faptul că soarta fiecărei limbi literare este direct legată de istoria şi cultura poporului său, în toate epocile şi perioadele, de la apariție şi până în prezent.

Pe drumul istoric de formare a limbilor literare, deşi atestăm multe deosebiri, nepotriviri, totuşi au existat şi multe lucruri asemănătoare. În primul rând, toate limbile literare au la baza apariției lor un dialect sau grai, care, la un anumit moment istoric, s-a impus din punct de vedere cultural, politic sau economic, devenind formă comună de exprimare lingvistică a unui popor, iar celelalte graiuri sau dialecte, conformându-se acestuia, interacționează secole la rând întru desăvârşirea lui. În al doilea rând, toate limbile

literare dispun de vechimi seculare, de la apariția și până la lansarea lor, până a ajunge în faza optimă de modernizare. Astăzi, superdezvoltarea terminologiilor profesionale a făcut ca niciun dialect sau grai, din orice limbă, să nu-şi mai poată croi un drum istoric al evoluției lui într-o limbă literară. Acest destin fatal îl poate avea, cu siguranță, și glotonimul „limba moldovenească", care denumeşte un grai şi nu o limbă.

Toate limbile literare, indiferent de modul cum s-au format, mai devreme sau mai târziu, mai repede sau mai încet, întotdeauna au interacționat cu dialectele şi graiurile lor. Granițele interacțiunii limbilor literare cu dialectele şi graiurile lor nu sunt nicicând închise, ceea ce face ca problema corelației limbă literară – dialect sau grai să nu-şi piardă niciodată actualitatea, rămânând un aspect important al teoriei şi istoriei limbilor.

Fenomenul apariției sau lansării istorice a unei limbi literare se produce cu mult mai devreme decât timpul conştientizării ei, cu mult mai înaintea trezirii interesului special față de această limbă şi cu mult mai înainte de scrierea operelor lingvistice (literar-artistice) consacrate. Tot un decalaj constituie şi faptul că în ştiința limbii interesul față de norma literară a apărut relativ târziu, cu toate că în conştiința unor cărturari ai uneia sau a altei culturi naționale acest interes a apărut cu mult mai înainte de consolidarea națiunii. Altfel, înaintea sec. al XIX-lea, au vorbit şi au scris despre norma limbii literare Dante şi Boccaccio în Italia, Martin Luther în Germania, Cervantes şi Lope de Vega în Spania, Mihail Lomonosov în Rusia, Dimitrie Cantemir în Țările Române.

Deşi, din punct de vedere cronologic, drumurile limbilor literare diferă între ele, procedura „tehnică", mecanis-

mul propriu-zis de formare a limbilor literare este aproape identic şi constă, după părerea noastră, din următoarele realităţi: 1) toate limbile literare au avut la bază un dialect sau grai, care s-a impus în trecutul istoric; 2) toate dialectele sau graiurile lansate au trecut la început prin fazele promovării, popularizării şi răspândirii lor; 3) toate limbile literare şi-au început modernizarea prin procesul de gramaticalizare; 4) orice gramaticalizare a unei limbi literare constă din elaborarea şi scrierea cărţilor şi a tratatelor de gramatică; 5) faza optimă de modernizare a unei limbi literare este semnalată de apariţia celor mai consacrate opere literar-artistice ale celor mai distinşi scriitori naţionali şi de funcţionarea oficială a limbii literare în toate domeniile şi sferele vieţii sociale ale unei ţări.

Deşi limbile literare funcţionează de secole, noţiunea ştiinţifică (teoretică) de limbă literară a fost validată de ştiinţa limbii abia la începutul secolului al XX-lea. La baza acestei întârzieri au stat mai multe cauze obiective, provenite din mersul firesc al istoriei şi dezvoltării statelor naţionale şi din realitatea istorică a lingvisticii ca ştiinţă a limbii, ceea ce poate fi explicat în felul următor:

a) Se ştie că noţiunea de limbă literară constituie numai un aspect al noţiunii de limbă naţională (aspectul elevat, cult, normat, îngrijit etc.), iar aceasta, după părerea noastră, înseamnă că noţiunea teoretică de limbă literară n-a putut să apară înaintea noţiunii ştiinţifice de limbă naţională (din care provine limba literară), tot aşa cum nici noţiunea teoretică de limbă naţională n-a putut să preexiste noţiunii de stat naţional. Noţiunea ştiinţifică de stat naţional a fost ratificată social-politic şi istoric abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, deşi statele naţionale existau de mai bine de o mie de ani. Fenomenul validării, confirmării

statelor naționale a fost posibil numai după războaiele lui Napoleon al III-lea şi după Revoluția burgheză din Franța de la sfârşitul sec. al XVIII-lea. Anume aceste două evenimente, trezind cu adevărat interesul de stat național în Europa şi în întreaga lume, au generat, drept consecință, declararea oficială a statelor naționale. După aceste două evenimente de anvergură, apare, stringent, şi necesitatea unei culturi naționale, ceea ce este de neconceput fără o limbă națională de cultură, adică fără o limbă literară. Prin urmare, toate aceste noțiuni (stat național, limbă națională şi limbă literară) nu sunt nişte apariții anacronice, ci au fost generate, succesiv, de funcționarea unui sistem coerent şi consecvent: mai întâi noțiunea de stat național, apoi noțiunea de limbă națională şi numai după aceasta se confirmă şi noțiunea de limbă literară;

b) Nici din punct de vedere lingvistic (al ştiinței limbii) noțiunea teoretică de limbă literară n-a putut fi definită mai devreme de începutul sec. al XX-lea. Cauzele acestei întârzieri trebuie căutate în concepțiile care au dominat lingvistica veacului al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea. Este ştiut că lingvistica, ştiință a limbii, a apărut abia în prima jumătate a sec. al XIX-lea (anul 1816), având însă la început ca obiect studiul istoric şi comparativ al limbilor indo-europene, iar lingvistica din a doua jumătate a veacului al XIX-lea era influențată de principiile istoriste ale curentului neogramatist. Potrivit concepțiilor lingvistice ale neogramaticienilor, limba literară era considerată un aspect artificial în raport cu limba populară. De aceea, neogramatienii plasau limba literară în afara preocupărilor ştiinței limbii. Noțiunea ştiințifică de limbă literară intră în laboratorul cercetărilor lingvistice abia după apariția dihotomiilor lui Ferdinand de Saussure (1840-1913), mai

bine zis, după apariția renumitului *Cours de linguistique générale* (1916). Susținând două importante exigențe privind organizarea științei limbii (lingvistica trebuie să ajungă a-şi delimita obiectul cercetării şi să clarifice despre ce fel de entități vorbeşte), Ferdinand de Saussure a demonstrat autonomia epistemologică a lingvisticii în teoria cunoaşterii ştiinţifice, prin care a fost recunoscută în calitatea sa de ştiinţă a unui gen anumit de valori. Numai după această descoperire a marelui lingvist genevez noțiunea de limbă literară devine aspectul cel mai fortificat al lingvisticii.

Toate acestea ne fac să conchidem că nicio noțiune n-a putut să apară înainte de a i se crea o bază obiectivă reală şi motivată: noțiunea ştiinţifică de limbă literară n-a putut să apară înaintea lingvisticii ca ştiinţă a limbii, iar lingvistica a trebuit să parcurgă un anumit itinerar până când noțiunea de limbă literară a putut să intre în sfera preocupărilor sale.

Toate limbile şi-au decis statutul lor de limbi literare, de limbi de cultură nu numai prin interacțiunea lor cu dialectele şi graiurile înrudite, dar şi printr-o aprigă luptă cu o altă limbă precursoare, considerată, în Epoca Medievală, limbă de cultură şi chiar limbă sfântă. Astfel, limba română, pentru a-şi asigura dreptul firesc, a trebuit să lupte împotriva slavonei, tot aşa cum franceza, germana ş.a. au luptat împotriva latinei etc. Aceasta ne face să conchidem faptul că funcționarea a două limbi de cultură, oficial, într-un stat național, este imposibilă încă din epoca premodernă, darămite în condițiile actuale. Astăzi, într-un stat național, suveran şi independent, nu pot funcționa în paralel, simultan, două limbi literare, două limbi de cultură. În ultimii '60-'70 de ani progresul tehnico-ştiinţific a devenit atât de performant, încât orice limbă literară (în cazul

în care într-un stat s-ar cere funcționarea oficială a două limbi) poate deveni avantajoasă, prioritară şi profitabilă, dacă, bineînțeles, deține supremație în mecanismul comunicativ-informațional al statului. În ultimele sferturi de secol nu câştigă întâietate limba literară care antrenează, numeric, majoritatea vorbitorilor, dar limba care dispune de o bază materială mult mai mare şi care monopolizează presa şi sistemul audiovizualului.

Dacă într-un stat național, suveran şi independent, ar fi decretate două limbi oficiale, statul respectiv ar fi pus în dificultatea de a promova două politici naționale de stat, ceea ce este ireal, absurd chiar: aceasta ar însemna două culturi naționale într-un singur stat național, fenomen ce ar submina verticalitatea statală şi centralizarea democratică a țării. Din aceste motive, considerăm că este mai mult decât periculos a se decreta limba rusă a doua limbă oficială în Republica Moldova. Astăzi, deşi cu referire la limba rusă există doar un amendament în Legislația lingvistică a țării noastre, aceasta funcționează, din păcate, la parametri mult mai largi decât limba oficială, limba română, care reprezintă limba poporului istoric, băştinaş, limba poporului-întemeietor al acestui stat. Limba rusă a acaparat astăzi aproape optzeci la sută din presa, radioul şi televiziunea Republicii Moldova, ceea ce contravine normelor internaționale, şi demonstrează că avem un stat subminat, nu numai lingvistic, dar şi cultural, şi politic, şi economic.

Referințe bibliografice

[1] *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Coordonator: Ion Gheție, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997, p. 78.

[2] Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 17.

[3] R. A. Budagov, *Literaturnâe iazâki i iazâkovâe stili*, Moscova: Vâsşaia Şkola, 1967, p. 375.

[4] R. A. Budagov, *Ibidem*, p. 375.

[5] Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Ibidem*, p. 31.

[6] B. P. Hasdeu, Apud: Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Ibidem*, p. 31.

[7] Ion Coteanu, *Româna literară şi problemele ei actuale*, Bucureşti: Editura Academiei, 1961, p. 49.

[8] Gavriil Istrati, *Limba română literară*, Bucureşti: Editura Academiei, 1970, p. 44.

[9] Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii, Mica enciclopedie*, Chişinău: Ştiința, 1994.

[10] Marius Sala..., *Ibidem*.

[11] Marius Sala..., *Ibidem*.

[12] *Istoria Europei*, Coordonatori: Jean Carpentir, Fr. Lebrun ş.a. (traducere din limba franceză), Bucureşt: Editura Academiei, 1997.

[13] *Istoriia lingvisticeskih ucenii*, Moscova: Nauka, 1975, p. 35.

[14] Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, ediția a III-a, Bucureşti: BIC ALL, 2001, p. 62.

„Limba Română", nr. 7-8, 2009

2.2. Româna literară la Est de Prut

Stimați delegați ai Congresului I al Filologilor din Republica Moldova, stimați oaspeți, colegi, considerăm că glotonimul "limba română" trebuie să-şi aibă, în cele din urmă, numai o singură explicație, cea strict ştiințifică şi deloc sentimentală, politică, deoarece sentimentalismul sau "motivul sentimental nu-şi are rostul în cercetarea ştiințifică a problemelor de limbă"[1].

Avem certitudinea că până în prezent nu se acceptă sau nu se vrea acceptată sintagma "limba română", deoarece nu se vrea înțeleasă noțiunea de *limbă literară* în raportul ei cu graiul. De aceea, propunem în continuare să determinăm statutul teoretic şi practic al noțiunii de limbă literară, în general, şi, în particular, statutul originii şi continuității istorice a românei literare în Republica Moldova.

Potrivit definiției academice, limba literară formează aspectul normat şi cultivat al unei limbi naționale. Altfel spus, limba literară este acea variantă a limbii naționale, caracterizată printr-un sistem de norme, fixate în scris, care îi asigură o anumită unitate şi stabilitate, precum şi prin caracterul ei prelucrat, îngrijit. Limba literară dispune de o sferă largă de întrebuințare, deoarece cuprinde producțiile şi manifestările culturale în sensul larg al cuvântului. Limba literară este limba scrierilor ştiințifice, filosofice, beletristice. Limba literară este limba presei, limba vieții politice, precum şi limba folosită în administrație, şcoală, teatru, biserică etc. Limba literară este, totodată, un produs al vieții culturale, economice, politice şi istorice a unui popor, ale cărui manifestări le exprimă în scris şi le transmite din generație în generație[2]. Această limbă la noi, în Republica

Moldova, este **Româna**. De aceea, dacă mai există unele deosebiri de limbă în vorbirea unor oameni de la noi, acestea constituie doar nişte particularităţi ale graiului moldovenesc, dar nicidecum o altă limbă.

Atare particularităţi dialectale există în toate limbile naţionale din lume. Bunăoară, dacă în regiunea Smolensk se vorbeşte altfel de cum se vorbeşte în regiunea Vladimir, aceasta nu înseamnă că se vorbesc două limbi: una smolenscheană şi alta vladimireană. Ambele aceste graiuri sunt părţi constituente ale aceleiaşi limbi ruse naţionale, iar ceea ce le apropie, le explică şi le uneşte este *rusa literară*. La noi limba cultă şi comună tuturor graiurilor – moldovenesc, muntenesc şi maramureşean – este *româna literară*.

Româna literară din Republica Moldova, la toţi parametrii doriţi şi posibili, strict şi impecabil, se suprapune cu româna literară de peste Prut şi de pretutindeni, fiindcă ea, atât în forma scrisă, cât şi în cea vorbită, constituie o creaţie comună, colectivă, rezultată din contopirea vechilor cuvinte vorbite şi scrise de oameni culţi ai celor trei Principate Române (Moldova, Muntenia şi Transilvania), începând cu secolul al XVI-lea, de când tipăriturile diaconului Coresi de la Braşov au început să înlocuiască textele slavone din bisericile noastre naţionale.

la baza formării românei literare a stat textul biblic, tradus din slava veche sau din greaca medievală. Aceste traduceri constituie creaţii colective, la care participau grupuri întregi de tălmăcitori din diferite regiuni, ceea ce a făcut ca primele traduceri ale celor mai importante capitole din cărţile sfinte (Evanghelia, Apostolul, Psalmii) să nu reflecte doar limba din ţinut, deosebită de graiurile vorbite în alte regiuni. Copiştii, de asemenea, vroiau ca aceste cărţi să pătrundă peste tot, nivelându-se, astfel, deosebirile dialectale.

Drept urmare, prin contribuția tuturor graiurilor, s-a format limba noastră literară, româna, fixată la început în cărțile sfinte; şi tot această limbă, care a pătruns din biserică în graiul comun, a contribuit la păstrarea unității limbii române în toate provinciile, chiar şi în cele despărțite politiceşte veacuri de-a rândul.

"Până în secolul al XVI-lea, fiecare dintre cele trei provincii istorice (Moldova, Muntenia şi Transilvania) avea un grai, sau un grup de graiuri, propriu, mai mult sau mai puțin deosebit de la una la alta, dar nici unul dintre textele vechi nu reprezintă vorbirea dintr-o singură arie geografică, ci toate se caracterizează printr-o limbă amestecată"[3]. Aşadar, este uşor de înțeles astăzi că româna literară din Republica Moldova a apărut ca o sinteză a graiurilor româneşti şi de aceea a fost şi este înțeleasă în toate regiunile locuite de români.

Nu numai acum, dar întotdeauna, în toate perioadele istoriei limbii române literare, identitatea limbii române literare de pe toate teritoriile s-a expus peremptoriu. Această suprapunere, la toate nivelurile, a fost demonstrată, nu de puține ori, cu lux de argumente, de mari somități ale lingvisticii româneşti din diferite timpuri. În această ordine de idei se impun mai cu seamă afirmațiile lui B. P. Hasdeu, Ov. Densusianu, Em. Procopovici, S. Pop, Gh. Ivănescu, E. Coşeriu, R. A. Budagov, R. Piotrovskij, V. V. Vinogradov ş.a. Astăzi, pentru oricare vorbitor de limba română, chiar fără ştiință de carte, dar şi fără ambiții politice, este clar că în Republica Moldova se vorbeşte şi se scrie într-o română literară identică cu cea de peste Prut.

Limba română literară din Republica Moldova nu este o limbă născocită de politicienii anilor '89-'90, după cum cred unii, nu este o limbă importată, ci este o limbă literară

născută şi crescută aici, este o expresie colectivă a tuturor graiurilor, încadrată în normativele ei de cărturari din întreg arealul lingvistic românesc. În această privință, scriitorul C. Hogaş face următoarea remarcă, foarte ingenioasă: "mai întâi limba literară românească nu e o limbă din Muntenia, asta cred că n-o poate crede decât numai un sergent major. La noi nu s-a întâmplat, ca în Italia, de pildă, ca un dialect, grație unor împrejurări culturale, să ajungă limbă literară. Limba noastră literară s-a format în toate părțile laolaltă şi e, întâi de toate, limba cărților bisericeşti"[4]. Prin urmare, româna literară din Republica Moldova nu poate fi legată, strict, de o anumită zonă. La fundamentarea ei au contribuit toate graiurile, ceea ce nu ne dă nici un drept şi nici un temei să o numim altfel, decât numai *română*.

Textul biblic nu numai că a stat la baza formării românei literare, dar a menținut-o pe verticală în procesul evoluției ei istorice, a menținut-o în normativele ei în toate regiunile, chiar şi în cele despărțite politic. Bunăoară, în Basarabia anilor 1812-1918 numai româna literară din biserică a susținut beneficul proces de continuitate lingvistică, dar şi culturală, fiindcă ea, româna literară biblică, a rămas intactă, consecventă, şi aceasta s-a realizat grație distinsului Mitropolit al Basarabiei şi Hotinului, Gavriil Bănulescu Bodoni, şi din marele patriotism creştin-ortodox al "Societății biblice ruse" de la Sankt-Petersburg. De exemplu, renumita **Liturghie de la 1815**, editată la tipografia eparhială din Chişinău, a fost elaborată în spiritul **Bibliei de la Bucureşti (1688)** şi al **Bibliei de la 1795**. A fost un început de bun augur, deoarece toate tipăriturile biblice, care au urmat în Basarabia până la 1918, au urmat cu strictețe normativele lingvistice lansate de această faimoasă **Liturghie**.

O dovadă în plus că în Republica Moldova româna lite-

rară s-a vorbit şi s-a scris neîntrerupt, într-o continuitate de netăgăduit, ne poate servi nu numai textul biblic din cărți, dar şi cel din gura credincioşilor de aici. Cert este faptul că unii credincioşi, chiar neştiutori de carte, reproduc textele biblice într-o română literară perfectă. Toate rugăciunile, ştiute de ei pe de rost, sunt pronunțate cu mândrie într-o română literară corectă. La noi unanim se rosteşte "În numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh, Amin!" şi nici prin minte să-i treacă cuiva să rostească în grai moldovenesc: "În numili lu Tat-so ş-a lu Fişior-so ş-a lu Duhu Sfânt, Amin!", căci aceasta ar constitui o profanare a "Cuvântului lui Dumnezeu", ar fi un mare păcat.

Din cele expuse până aici, putem trage următoarele concluzii:

1) Româna literară din republica Moldova n-a luat naştere la o dată fixă, ci s-a format şi s-a consolidat în cursul unei perioade îndelungate, de câteva secole, concomitent şi în colaborare cu româna literară din toate provinciile.

2) Perioada lungă, în care se fundamentează şi se definitivează româna literară la noi, facilitează desfăşurarea unei neîntrerupte activități colective, începute încă în secolul al XVI-lea. Această colaborare strânsă între moldoveni, munteni şi ardeleni a pregătit drumul spre unificarea limbii.

3) Diferențele de limbă pe care le observăm în stilul colocvial nu ne dau dreptul să vorbim de existența unui "dialect literar moldovenesc", deoarece deosebirile respective nu sunt de adâncime, iar drumul parcurs de româna literară din Republica Moldova este unul ascendent.

4) Studierea atentă a limbii literare române, de la nobilele traduceri biblice din secolul al XVI-lea şi până la marii clasici, în frunte cu M. Eminescu, I. Creangă, V. Alecsandri, mai apoi până la scriitorii M. Sadoveanu, L. Rebreanu,

I. Druță, Gr. Vieru, D. Matcovschi, ne întăreşte convingerea că româna literară din Republica Moldova s-a închegat din contribuția eforturilor permanente ale tuturor cărturarilor.

5) La ora actuală, româna literară, la noi în Republica Moldova, de asemenea constituie haina tuturor producțiilor culturale, indiferent de domeniu: biserică, ideologie, literatură, ştiință, politică, administrație etc., căci româna literară este singura expresie a continuității cu adevărat.

Referințe bibliografice

[1] Gavriil Istrate, *Originea limbii române literare*, Iaşi: Editura Junimea, 1981, p. 22.

[2] Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 17.

[3] Iorgu Iordan, *Limba literară (privire generală)* // Limba română, III, nr. 6, Bucureşti, 1954, p. 58.

[4] Calistrat Hogaş, *Pe drumuri de munte*, Volumul al II-lea, Bucureşti, 1947, p. 198.

„Limba Română”, nr. 9-12, 2001

2.3. Gramaticalizarea, etapă decisivă în procesul istoric de modernizare

1. În Republica Moldova, după felul cum discută unii (la radio, în ziare şi la televiziune) despre noţiunea de limbă literară (limbă oficială), poţi crede, contrar adevărului ştiinţific, că o limbă oficială într-un stat naţional nu este altceva decât un produs de-a gata, convenţional, la care te poţi referi oricum şi în orice context. Din păcate, situaţia este de altă natură, or, limba literară este expresia istorică a vieţii şi culturii unui popor, alcătuind aspectul normat, îngrijit şi unic al limbii naţionale. Limbă scrisă nu reflectă doar un moment istoric, ci este o operă de veacuri a unui popor, iar calificativul de limbă literară şi-l dobândeşte abia întrunind o serie de trăsături lingvistice, care au la bază particularităţi generale şi specifice ale comunităţii de vorbitori ce utilizează această limbă. Existenţa şi funcţionarea unei limbi literare (a unei limbi de cultură) într-un stat este o problemă ce ţine de demnitatea poporului care vorbeşte această limbă şi nimeni nu are dreptul să atenteze la statutul ei sfânt, la adevărul ei ştiinţific.

Cu certitudine, particularităţile noţiunii de limbă literară le întruneşte şi limba română, care nu a apărut spontan în Republica Moldova, după 1989, şi nici nu este o creaţie proprie a basarabenilor, ci constituie o lucrare comună, expresie a unui efort colectiv al cărturarilor din toate cele trei provincii ale Daciei (Muntenia, Moldova şi Transilvania), efort care s-a produs, bineînţeles, nu într-un singur moment istoric anumit, ci într-un răstimp de câteva secole. Actuala limbă oficială de la Chişinău s-a format, aşadar, prin contribuţia tuturor graiurilor dacoromâne şi „desăvârşirea ei se va face tot pe această cale”[1].

Limba noastră, limba română literară, aşa cum bine se ştie, a fost fixată la început prin cărţile sfinte ale diaconului Coresi de la Braşov, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (între anii 1559-1582); mai târziu, aceeaşi limbă biblică, pătrunzând prin biserică în graiul comun din toate regiunile vorbitoare ale românei, a înregistrat una dintre premisele esenţiale pentru crearea şi păstrarea unităţii ei, chiar şi în acele teritorii care au fost despărţite politiceşte în vremuri de restrişte. De aceea, recunoscând în tipăriturile diaconului Coresi punctul de plecare al procesului de cristalizare a românei literare, nu putem să ne facem o imagine clară a formării ei complete, decât urmărind-o de-a lungul timpului, etapă cu etapă[2]. Dintre toate epocile istorice de evoluţie şi dezvoltare a limbii literare, gramaticalizarea, se ştie, a fost cea mai dificilă, cea mai importantă şi cea mai complexă, fapt pe care vom încerca să-l demonstrăm, cel puţin în parte, în continuarea acestui articol.

2. Din punctul de vedere al istoriei unei limbi literare, gramaticalizarea nu reprezintă un aspect structural în sine, strict, prin care s-ar avea în vedere numai tratarea morfologică şi sintactică a faptelor de limbă. Gramaticalizarea marchează o perioadă istorică decisivă, întrucât stabilirea normelor lingvistice caracteristice are loc pe baza sistemului propriu-zis al unei limbi naţionale.

Despre gramaticalizarea limbii române literare, susţinem că a constituit un moment de anvergură în evoluţia limbii române literare, fiindcă astfel s-a impus unificarea românei scrise în raport cu structura graiurilor dacoromâne. Prin gramaticalizare s-a realizat unificarea limbii noastre de cultură, stabilindu-se un bloc comun de norme, care, de altfel, reprezentau şi subdialectele, deosebite în vorbire. Etapa gramati-

calizării limbii române literare se suprapune Epocii Moderne (1780-1881), decisivă pentru destinul istoric nu numai al limbii, dar şi al culturii noastre naţionale. În plus, acest proces a fost şi rămâne a fi semnificativ şi pentru faptul că a marcat în sine modernizarea propriu-zisă a limbii noastre, înregistrând un nivel de cizelare notabil în anul 1881.

Cele mai mari dificultăţi s-au înregistrat în perioada de tranziţie (1780-1840) a Epocii Moderne, când primii grămătişti şi lexicografi ai limbii române literare erau nevoiţi să trudească în condiţii extrem de complicate, elaborând primele cărţi de gramatică şi cele dintâi dicţionare ale limbii materne înaintea apariţiei literaturii artistice româneşti originale. Drept rezultat, o parte dintre aceste gramatici şi dicţionare, în scurt timp, şi-au pierdut valoarea iniţială. Unele totuşi, foarte importante pe atunci, şi-au păstrat actualitatea şi până în prezent. Dintre aceste scrieri normative de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, care s-au impus cu deosebire, am putea numi trei. Prima, în acest sens, este cartea lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (*Elemente ale limbii dacoromanice sau valahice*), care a apărut în anul 1780, la Viena, fiind cea dintâi gramatică românească tipărită. Scrisă în limba latină, lucrarea invocă şi exemple din limba română (anterior acestei cărţi de gramatică au mai fost elaborate încă două, care au rămas în manuscris: una de D. E. Braşoveanul şi alta de călugărul Macarie).

În prefaţă, autorul Gh. Şincai menţionează că „unicul scop al acestei lucrări este perfecţionarea limbii materne”[4]. Lucrarea cuprinde patru capitole (I. Ortografia, II. Etimologia, III. Sintaxa, IV. Formarea cuvintelor), iar la sfârşit este prezentat şi un mic glosar român-latin. Această

gramatică, deşi era destinată învăţării limbii române, se afla sub influenţa structurilor latineşti, autorii Gh. Şincai şi Samuil Micu propunând un sistem eminamente latinesc limbii noastre.

Totuşi această carte de gramatică a fost foarte semnificativă, întrucât conţinea formulări, pentru prima dată în mod sistematic, ale celor mai importante legi fonetice proprii limbii române. Utilizând terminologia şi clasificările gramaticilor latineşti, mai potrivite structurii limbii române, cei doi autori au făcut un însemnat pas înainte faţă de predecesorii lor, care folosiseră o terminologie slavonă dificilă.

Lucrarea respectivă marchează începuturile terminologiei gramaticale româneşti. Cartea face şi dovada argumentului că ar fi ireală gramaticalizarea limbii române literare în afara factorilor limbii de origine – limba latină.

Cea de-a doua lucrare normativă de mare valoare constituie, de fapt, şi prima carte de gramatică românească, tipărită şi scrisă în limba română. Ea a fost elaborată de către boierul muntean Ienăchiţă Văcărescu şi se intitulează *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulilor şi orânduielilor gramaticii româneşti*. Lucrarea a fost tipărită la Râmnic şi la Viena, fiind destinată în special şcolilor din Muntenia. Cărturarul Ienăchiţă Văcărescu a înţeles corect rolul primordial pe care îl au lucrările de gramatică în viaţa limbilor de cultură, îndeosebi în realizarea unităţii şi stabilităţii lor. În această lucrare se constată şi importanţa textelor literar-artistice scrise în limba română, pentru fixarea normelor literare. Autorul este obiectiv în aprecierea faptelor de limbă şi conştient de importanţa gramaticii sale în procesul de formare a limbii române literare. Boierul Ienăchiţă Văcărescu a fost nevoit să-şi inventeze singur terminologia

gramaticală, fiindcă predecesorii săi au utilizat nişte termeni calchiați după slavonă, greacă şi latină[5]. Dar, din păcate, şi termenii gramaticali propuşi de I. Văcărescu aproape din start s-au dovedit a fi artificiali şi impracticabili.

În pofida neajunsurilor, cartea îşi revendică importanța pentru scrierea normativă românească, întrucât grămăticul I. Văcărescu a lansat primul ideea scrierii cărților de gramatică în limba română, realizând, astfel, opera de pionierat în acest sens, pentru care nu exista nicio tradiție la noi în secolul al XVIII-lea. Prin studiul lui Ienăchiță Văcărescu, „s-a deschis seria gramaticilor scrise şi tipărite în limba română, ceea ce a exercitat o importantă influență asupra învățaților,care au realizat astfel de scrieri mai târziu”[6].

Cea de-a treia lucrare normativă, de cea mai mare importanță pentru gramaticalizarea limbii române literare, apare în anul 1828, la Sibiu, şi este elaborată de Ion Heliade Rădulescu, având un titlu simplu şi expresiv: *Gramatica românească*. Această lucrare devine, la scurt timp după publicare, cea mai cunoscută şi cea mai izbutită lucrare normativă a exprimării culte româneşti din perioada de tranziție a Epocii Moderne, demonstrându-se caracterul distinct al normelor româneşti de cele latineşti. *Gramatica românească* de la 1828 este apreciată şi citată în special pentru ideile expuse în „Prefață”, referitoare la ortografie şi la căile principale de modernizare a lexicului. Fiind structurată după modelul unei gramatici franceze a lui Charles Constant Le Tellier şi înaripată de ideile înaintate de predecesorul său Paul Iorgovici[7], lucrarea lui I. H. Rădulescu se distinge, față de scrierile similare apărute până atunci, printr-o structură mai elegantă şi mai adecvată descrierii sistemului gramatical românesc, printr-o terminologie surprinzător de modernă şi, mai cu seamă, prin clarita-

tea şi concizia cu care sunt formulate normele gramaticale. Această carte a contribuit la impunerea bazei munteneşti a limbii române literare.

În *Gramatica românească* a lui I. H. Rădulescu se subliniază şi rolul scriitorilor în procesul de gramaticalizare a limbii române, susținându-se că scriitorii nu trebuie numai să selecteze lexeme din uzul general, dar să-şi alcătuiască cuvinte noi, îmbogățind astfel resursele orale şi scrise.

Autorul acestei gramatici face distincție dintre consoana fricativă „j" şi africata „gi", „ge", recomandându-se numai rostirile africate pentru cuvintele: *privilegiu*, *logică*, *registru* ş.a. Pentru a distinge în rostire „gi", „ge" de „ghi", „ghe" şi „ci", „ce" de „chi", „che", autorul a insistat pentru introducerea lui „h" mut[8].

În această carte, pentru prima dată, se optează pentru o stabilizare a terminologiei lingvistice româneşti, încetățenind încă din acea perioadă unii termeni gramaticali, care au rămas a fi actuali şi până în prezent: *articol*, *verb*, *a conjuga*, *conjugare*, *prezent*, *infinitiv*, *vocale*, *consoane*, *singular*, *plural* şi altele.

Gramatica românească de la 1828 a contribuit şi la îmbogățirea lexicului românesc cu neologisme adaptate la tendințele de dezvoltare a limbii române, eclipsând terminologia lingvistică învechită. Totodată, prin această lucrare, autorul a fundamentat şi regulile de ortografiere, bazate pe principiile eufonice, insistând „a scri după cum vorbim" şi reducând alfabetul, în circulație pe atunci, de la 43 la 30 de grafeme: s-a argumentat că "ortografia bazată pe principii etimologiste este lipsită de logică"[10].

O mare atenție se acordă punctuației, pe care autorul o încadrează la capitolul „Ortografiei", menționând că „cel mai delicat şi cu gândire lucru în ortografie şi care face cin-

ste duhului omenesc este punctuaţia...", căci ea „ne face şi să înţelegem şi să fim înţeleşi în scrierile noastre"[11].

În *Gramatica românească* a lui I. H. Rădulescu, ideile de modernizare şi unificare a limbii române prezintă o importanţă deosebită, ele fiind preluate, dezvoltate şi aplicate, mai târziu, după 1840, de reprezentanţii direcţiei naţionale şi istorice. Această carte rămâne a fi una dintre cele mai consistente lucrări normative în procesul de gramaticalizare a limbii române literare din prima jumătate a sec. al XIX-lea, deoarece a creat premisele nu numai pentru confirmarea principiilor de selecţie a normelor literare, dar şi pentru demonstrarea eficienţei lor. Ideea călăuzitoare a *Gramaticii româneşti* de Ion Heliade Rădulescu a fost „de a preface limba română literară, comună pentru toţi, într-un mijloc comunicativ capabil de a reda concepţiile moderne ale ştiinţei, tehnicii, culturii, literaturii, în formă de artă expresivă superioară, la nivelul contemporaneităţii"[12]. Lucrarea exprimă înaltul deziderat privind desăvârşirea limbii noastre prin gramaticalizare, împlinit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

3. Trebuie să se ştie că limba oficială din Republica Moldova este aceeaşi, ca şi limba oficială de peste Prut, deoarece au parcurs acelaşi drum istoric, trecând prin aceleaşi etape de evoluţie şi dezvoltare: la început această limbă comună a fost fixată prin cele 11 tipărituri coresiene, având, astfel, drept temelie graiul muntenesc dintre Târgovişte şi Braşov (diaconul Coresi era vorbitor de grai muntenesc), ulterior graiul muntenesc, în interacţiune cu celelalte, datorită influenţei bisericilor şi a cărturarilor din toate regiunile, a evoluat într-o singură limbă literară – limba română, care este astăzi limba presei, radioului, televiziunii, ştiinţei, atât la noi, cât şi peste Prut.

Faptul că limba română a avut la început drept bază o limbă bisericească a fost unul benefic, fiindcă tot această limbă biblică a facilitat, în permanență, răspândirea formei ei normate. Unitatea religioasă a vorbitorilor aceleiaşi limbi, adepți constanți ai cultului creştin-ortodox, a fost decisivă în toate timpurile istorice. Religia noastră creştină a făcut ca vorbitorii dialectului dacoromân să aibă aceeaşi limbă scrisă – limba română.

Limba literară de la Chişinău a străbătut, de rând cu româna literară din toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi, etape istorice similare de evoluție şi dezvoltare: fixarea, răspândirea sau promovarea şi gramaticalizarea, întru unificare şi modernizare.

În acest articol am răsfoit doar câteva file din istoria gramaticalizării limbii noastre literare, dar ne putem da seama destul de uşor cât de mult s-a muncit la acest capitol, cât de mult şi cu câtă migală au trudit cărturarii noştri pentru fiecare literă şi silabă, pentru fiecare cuvânt şi propoziție. De aceea, considerăm că este un delict din partea celor care neagă acest adevăr istoric şi ştiințific, adevărul unei munci titanice. A denumi o limbă altfel de cum îi este numele ei adevărat, pentru a-i asigura un alt statut decât cel care i se cuvine, conform dreptului istoric şi internațional, este un mare păcat, dacă nu chiar o crimă. Oare cât vor mai fi actuale spusele clasicului nostru Costache Negruzzi: „Noi am fost zis... că sunt mulți care schinjiuiesc frumoasa noastră limbă şi în loc de creatori se fac croitori, şi croitori răi...”[13].

Referințe bibliografice

1. Gavriil Istrati, *Originea limbii române literare*, Iaşi: Editura Junimea, 1981, p. 197.

2. Jacques Byck, *Studii şi articole*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1967, p. 258.

3. Ruben Budagov, *Literaturnîie iazîki i iazîkovîie stili*, Moscova: Vâsşaia Şcola, 1967, p. 322.

4. Gavriil Istrati, *Şcoala ardeleană şi unitatea limbii române literare*, Bucureşti: Editura Minerva, 1970, p. 75.

5. P. V. Haneş, *Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu* // Studii de istorie literară, Bucureşti: Editura Minerva, 1970, p. 149-171.

6. Ştefan Munteanu, Vasile Țâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 113.

7. Lucrarea cărturarului bănățean Paul Iorgovici *Observații de limbă românească* (Buda, 1799) este înalt apreciată de I. H. Rădulescu pentru ideea adaptării neologismelor la sistemul limbii noastre şi pentru că P. Iorgovici este primul învățat care combate părerea despre preluarea brută a termenilor din limba latină, propunând soluții judicioase de îmbogățire a lexicului românesc prin mijloace interne, pe care le ilustrează prin exemple. Tot el este cel dintâi cărturar care a lansat ideea scrierii fonetice în limba română. Drept recunoştință, I. H. Rădulescu, în anul 1838, îi reeditează cartea.

8. Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*. Ediție, Studiu introductiv, note şi bibliografie de Ion Popescu Sireteanu, Bucureşti, 1973, p .94-95.

9. I. H. Rădulescu, *Ibidem*, p. 55.

10. I. H. Rădulescu, *Ibidem*, p. 52.

11. I. H. Rădulescu, *Ibidem*, p. 52.

12. Nicolae Corlăteanu, *Testament* (selecţie, coordonare şi prefaţă de Alexandru Bantoş, redactor-şef al revistei „Limba Română”), Chişinău, 2010, p. 140.

13. *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti: Editura Academiei, 1954, p. 187.

„Limba Română”, nr. 3-6, 2011

2.4. Caracterul nociv al bilingvismului scris în Republica Moldova

În ce măsură legislația lingvistică, adoptată acum cincisprezece ani, a satisfăcut necesitatea de redresare a situației limbii din Republica Moldova (R.M.), mai rămâne de văzut, căci viziunea populației alolingve, vizavi de limba română şi rolul ei în stat, cunoaşte o metamorfoză controversată, în funcție de realitățile politice, de interese, de starea socială şi de vârstă. La început, rusofonii, deşi cu anumite rezerve explicabile, manifestau dorința de a înțelege necesitatea acceptării noilor realități lingvistice şi se încadrau activ în procesul de învățare a limbii de stat, aşa precum cere legea. Mai târziu însă legislația lingvistică a fost folosită drept pretext pentru a declanşa o luptă acerbă în scopul reinstaurării situației lingvistice de până la '89. În prezent, o mare parte din populația alolingvă, mai cu seamă tineretul, manifestă interes față de învățarea limbii române, ceea ce credem că e şi firesc. Se simte o evoluție pozitivă în acest sens, căci se întâlnesc şi alolingvi care învață de bună voie limba română. Mulți nevorbitori ai limbii noastre îşi dau copiii în instituțiile de instruire şi educație în limba română, atât în Moldova, cât şi în România.

Acest proces ar fi salutabil, dacă actuala conducere de stat nu ar fi indiferentă față de limba română literară – **limba oficială, limba de stat în R.M.** Se vede că i-a cam pus în stare de alertă pe unii demnitari de stat faptul că la Chişinău numărul şcolilor cu predare în limba română, la ora actuală, prevalează. Îi sperie faptul că în prezent, ca niciodată în cei patruzeci şi cinci de ani de putere sovietică, pe străzile Chişinăului se vorbeşte mai mult în limba română

decât în limba rusă. Probabil că din aceste considerente s-a trecut la o nouă strategie, de altfel mult mai subtilă, prin care se încearcă a repune limba rusă în statutul ei funcțional de odinioară, astfel încât limba română să rămână din nou umilită şi înjosită. Astăzi, pe ascuns, li se cere rusofonilor să lase impresia că nu înțeleg nimic în limba română şi să insiste asupra explicațiilor şi traducerii în limba rusă. În acest exercițiu de reinstaurare morală a limbii ruse sunt antrenați mai mulți factori de decizie: televiziune, radio, presă, cinematografie etc. Aproape la toate pauzele publicitare, de la radio şi televiziune, se difuzează informație, de regulă, numai în limba rusă. În microbuzele orăşeneşti se află în emisie permanentă numai un singur program radiofonic, cel al radioului rus, numit „Русское радио” (Russkoe radio).

Toate acestea, bineînțeles, comportă, pe de o parte, un caracter social-politic antinațional, iar pe de altă parte – un caracter nociv pentru limba română literară: ea este defavorizată, lezându-i-se dreptul de a funcționa ca **limbă de stat**. Însă cea mai diabolică manevră, întreprinsă la ora actuală, este, după părerea noastră, procedura bilingvismului scris, când, alături de inscripțiile româneşti, apar şi inscripții în limba rusă. Uneori inscripțiile în limba română lipsesc, în general, figurând numai cele ruseşti.

Credem că acest bilingvism scris este acum mai mult decât reacționar, deoarece, în primul rând, limba română nu-şi poate exercita pe deplin funcția de limbă oficială, iar, în al doilea rând, limba română iarăşi începe a fi poluată abundent de rusisme. Acest val al bilingvismului din ultimii doi-trei ani nu permite vorbitorilor de limba română să se debaraseze definitiv de rusismele însuşite forțat pe vremea regimului totalitarist. Acum din nou se fac auzite cuvinte-

le de odinioară: *отопление, кислород, хозмаг, заправкэ, аптекэ, скидкэ, распродажэ, химчисткэ, прачечная* etc.

Pentru a se dezice de aceste cuvinte, vorbitorul de limba română trebuie să nu fie „ispitit” de ele, să nu le mai vadă în inscripții, căci prezentarea lor grafică le imprimă psihologic, parcă, o rigoare oficială, de supremație. Acesta trebuie să fie tentat și obsedat de o singură limbă curată, ca să poată, în sfârșit, învăța echivalentele românești: *sistem de încălzire*, *oxigen, magazin pentru mărfuri de uz casnic sau fierărie, farmacie, reduceri, curățătorie chimică, spălătorie* etc. Este necesar să fie prezente în inscripții numai cuvintele românești, deoarece rusismele, din categoria celor menționate, mai continuă să rămână în uzul multora, căci ei le-au însușit, mai întâi, în rusește, neștiindu-le pe atunci traducerea în limba română. Aceste rusisme sunt mult mai rezistente, mai expresive, parcă, în raport cu traducerile, întrucât ele au format primele în conștiința omului ceea ce numea Ferdinand de Saussure „tipar lingvistic”[1]. Din punct de vedere psihologic, pentru mulți vorbitori rusismele „atmosferizează” lingvistic situațiile mult mai eficient, în raport cu traducerile lor auzite și asimilate ulterior.

Pentru a fi mai expliciți, vom încerca în continuare să exemplificăm. La Chișinău, în cel mai industrial sector, există o întreprindere care produce mașini agricole și, respectiv, piese și utilaj agricol. Această uzină a fost fondată prin anii ’60, afișându-i-se la poartă, cu niște litere mari, numai în limba rusă, denumirea ei: „Плодсельхозмаш” (Plodsel’hozmaș), denumire care a circulat, ca rusism, în uzul vorbitorilor de limba română până în anul 1990, când inscripția dată a fost înlocuită cu echivalentul ei în limba română: „Agromașina”. Deoarece până în prezent figurează numai acest termen, toți vorbitorii l-au însușit și îl utilizea-

ză strict numai pe acesta, dând uitării pe cel vechi, rusesc. Dacă, Doamne fereşte, va fi repus în circulație termenul rusesc de cândva, denumirea „Agromaşina" îşi va reduce radical funcționalitatea.

Suntem convinşi că aşa va fi, deoarece anume astfel s-a întâmplat, *de facto*, cu denumirea străzii „Uzinelor", care a fost deschisă în perioada sovietică şi care a fost denumită numai în limba rusă – улица Заводская (ulița Zavodskaia). Toți vorbitorii de limba română utilizau pe atunci numai acest rusism. În anul 1990 a fost redenumită strada prin termenul tradus în limba română, strada „Uzinelor". În foarte scurt timp denumirea străzii „Uzinelor" s-a încetățenit pe deplin, în româneşte. Însă, odată cu lansarea „bilingvismului armonios", au început să reapară şi inscripțiile în limba rusă. Drept consecință, reapar şi vorbitori de limba română, care pronunță denumirea străzii date în limba rusă: „Zavodskaia".

Tot în acest context se înscrie, după părerea noastră, şi denumirea instituției medicale „Policlinica nr. 9". Până la 1990 aproape toată lumea denumea instituția dată prin sintagma „Девятая поликлиника" (deveataia policlinica) sau, prescurtat, „La Deveataia". Când în anul 1990 a fost înlocuită firma rusă cu cea în limba română, în foarte scurt timp a fost pus în circulație numai termenul „Policlinica numărul nouă" sau „La nouă". De vreo doi ani însă a fost reafişată şi inscripția în limba rusă, după care, respectiv, apar şi vorbitori care utilizează deja sintagma „La deveataia".

E necesar să se ştie că vorbitorii respectivi sunt dintre cei care au mai utilizat termenii respectivi până la 1990. Pentru ei aceasta înseamnă, de fapt, reîntoarcerea la cuvintele inițial însuşite, pe care le pronunță cu mai multă abilitate decât pe cele în limba română. Într-o discuție cu unul

dintre aceşti vorbitori, am aflat că, pentru el, reîntoarcerea la rusismele de cândva înseamnă un fel de revelație, fiindcă „asta-i adevărata lui limbă moldovenească”...

În concluzie la cele menționate până acum, subliniem că există vorbitori care vor să se debaraseze de rusisme, dar nu pot şi sunt foarte indignați de „manevrele bilingvistice”, prin care se încearcă a reinstaura, fără temei, atmosfera şi obsesiile lingvistice de până la 1989-1990. Bilingvismul scris, de orice gen, ne poluează limba cu rusisme şi-i reduce acesteia sfera de funcționare. De aceea, credem că numai un *monolingvism scris al limbii de stat*, sub toate aspectele lui funcționale, ar redresa cu adevărat situația lingvistică din R. Moldova. Aceasta ar însemna nu numai o favoare făcută limbii române de la noi, dar şi o salvare a ei, de vreme ce se ştie că factorul psihologic în limbă este, de cele mai multe ori, dominant şi mult mai puternic în raport cu factorul social-politic sau național-patriotic. Să nu uităm de o altă teză saussuriană, potrivit căreia „semnul lingvistic, adică cuvântul, este, în primul rând, o entitate de natură psihică”[2].

Referințe bibliografice

[1] Ferdinand de Saussure. Apud Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, Ediția a 3-a, Bucureşti: BIC ALL, 2001, p. 72.

[2] Ferdinand de Saussure, *Ibidem*, p. 72.

„Limba Română”, nr. 11-12, 2003

2.5. Reformă ortografică din 17.02.1993: cîteva precizări

*Problema raţiunii de a fi a noii ortografii nu mai e deloc nouă, toate argumentele pro şi contra fiind expuse în numeroase materiale publicate la diverse întruniri ştiinţifice din ţară şi de peste hotare. Evident, continuarea discuţiilor a devenit inutilă. Ambiguitatea situaţiei însă pune mari probleme în faţa cadrelor didactice universitare atunci cînd se confruntă în probleme de ortografie cu studenţii sau viitorii studenţi, căci mulţi ştiu despre schimbările ortografice preconizate de Academia Română (e vorba de ortografierea lui **î** şi a celor 3 forme cu **u** în loc de **î** ale verbului a fi: **sunt, suntem** şi **sunteţi**).*

Acest fapt, precum şi numeroase solicitări din partea multor profesori de limba română, l-au şi determinat pe autor, profesor la Universitatea Pedagogică „Ion Creangă", să ne propună spre publicare un articol la rubrica destinată şcolii, în care să dea unele explicaţii privind starea de lucruri în această chestiune.

Hotărârea din 17 februarie 1993 a Prezidiului Academiei Române, privind reforma ortografică, a produs o mare nedumerire şi la noi în Republica Moldova, întrucît necesitatea de a modifica actuala ortografie nu pare îndeajuns de argumentată ştiinţific şi motivată social. Cu toate acestea, schimbările au demarat nu numai în România, ci şi în Republica Moldova. Pentru a pune stavilă haosului ce începe să se instaureze, e nevoie să se ştie adevărul despre apariţia şi discutarea acestei probleme. De aceea, prezentăm aici un succint istoric al ei.

Aşadar, la 31 ianuarie 1991 Academia Română a lansat o propunere de „îndreptare” a ortografiei limbii române, care prevedea îndeosebi revenirea la *î* din a *(â)* în interiorul cuvintelor şi păstrarea lui *î* din *i* numai la începutul şi sfîrşitul cuvintelor, precum şi la înlocuirea logoformelor *sînt, sîntem, sînteți* prin *sunt, suntem, sunteți.* Se preconiza ca discuțiile pe această temă să aibă loc „pe parcursul întregului an, urmînd ca propunerile ce vor fi reținute să fie supuse spre aprobare sesiunii Adunării Generale a Academiei Române pînă la sfîrşitul anului 1991”. La 5 octombrie (acelaşi an), Academia Română recomandă deja opiniei publice şi scrierea cu *î* din *a (â)* în interiorul cuvintelor, acceptînd ca formă corectă şi varianta *sunt* pe lîngă *sînt.* Cîteva zile mai tîrziu s-a comunicat că rămîne în vigoare vechea ortografie „cu unele amendamente”, dar discuțiile pe această temă vor continua şi în cursul anului 1992.

La 7 şi 8 noiembrie 1991, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din laşi a organizat o masă rotundă cu tema: „Ortografia limbii române – trecut, prezent, viitor”, în cadrul căreia specialişti din laşi, Bucureşti, Chişinău şi Cernăuți au discutat problemele ortografiei limbii române. Cu acea ocazie a fost înaintată Academiei Române o moțiune, prin care se solicita renunțarea la propunerile de modificare a ortografiei actuale, argumentîndu-se ştiințific această cerere. Au urmat în tot cursul anului 1992 o serie de articole de protest ale colectivelor de lingvişti şi ale unor lingvişti aparte din țară, Obiecțiile specialiştilor au fost însă ignorate. In consecință, la şedința sa din 17 februarie 1993, Prezidiul Academiei Române a aprobat amendamentele ortografice propuse anterior.

În dezbaterile de atunci ale Academiei Române au atras

atenția două lucruri. Primul: din cei doi lingviști membri as Academiei, unul (Ion Coteanu) a votat contra, iar altul (Emanuel Vasiliu) s-a abținut. Şi al doilea: argumentele invocate în sprijinul schimbărilor ortografice au fost mai degrabă de ordin ideologic şi politic decît ştiințific. Academia îşi vedea meritul principal în a anula o reformă ortografică făcută (în 1953) într-o conjunctură politică de esență comunistă, cînd se îndepărtau elementele de origine latină din limbă, ceea ce, după părerea noastră, este o profanare a adevărului ştiințific.

Se ştie că ortografia oficială cu litere latine datează de mai bine de o sută treizeci de ani (din 1860). Istoria anterioară a scrisului românesc ne demonstrează că au existat texte cu litere latine şi mai înainte, încă de prin sec. al XVI-lea, dar nu erau sisteme ortografice specifice limbii române, ci adaptări ale ortografiei altor limbi.

După Unirea Principatelor, scrierea cu litere latine a fost oficializată şi de atunci a început şi discuția largă în legătură cu sistemul care trebuie preferat: cel etimologic sau cel fonetic. De atunci s-a declanşat bine cunoscuta luptă între etimologism şi fonetism.

Diversele reglementări oficiale ale ortografiei noastre au mers în tot acest timp spre progresul treptat al principiului fonetic, reducîndu-se pe parcurs cîte ceva din etimologismul inițial. Prima reformă ortografică a fost cea din 1881. S-a făcut o reformă în 1904, apoi alta în 1932, după care a urmat cea din 1953, care reprezintă scrierea actuală, normele în vigoare cu amendamentul din 1965 (privind cuvîntul *român* şi derivatele lui).

De fapt, reformele din 1881 şi 1904, precum şi cea din 1932, nu rezolvaseră problema ortografiei limbii române, tributară etimologismului, nu se reuşise să se unifice scrie-

rea românească, deoarece unii învățați, care urmăreau adecvarea scrisului la limba reală, foloseau numai *î* din *i* şi *sînt.* Printre aceştia merită a fi amintiți M. Sadoveanu, G. Topîrceanu, L. Rebreanu şi alții.

În 1953, ortografia a fost parțial modificată, în plin regim comunist, însă ceea ce s-a modificat atunci nu s-a făcut sub influența regimului. Poate doar unele detalii, cum ar fi scrierea cu literă mică, şi nu cu majusculă, a unor termeni biblici: *Dumnezeu, Crăciun, Paşti* ş.a.

Astăzi, toți specialiştii consideră, pe bună dreptate, că din cele două semne grafice, *î* din *i (î)* şi *î* din *a (â),* are mai multă îndreptățire, din punct de vedere ştiințific, *î* din *i (î).* Argumentul cel mai convingător dintre toate este că scrierea numai cu *î* din *i*, cu excepția ortogramei *român,* se află în strînsă legătură cu exigențele simplității ortografiei şi reducerii distanței dintre realitatea fonetică şi cea grafică. Litera *î* este mai în măsură să evoce o anume apropiere care există în realitate între sunetul-tip *î* şi sunetul-tip *i,* în cadrul flexiunii şi al familiilor de cuvinte (*cuvînt – cuvinte, sfînt – sfințenie* ş.a.).

Din punct de vedere morfologic şi derivativ, adică din perspectiva caracterului sistemic al limbii şi al reprezentării acesteia în scris, litera *î* asigură corespondența perfectă dintre unitatea sonoră şi cea grafică în spațiul gramatical. De exemplu, sunetul *î* final de la infinitivul prezent al verbelor de conjugarea a IV-a (tradițională), care au acest morfem gramatical (*a coborî, a hotărî, a urî, a pîrî ş.*a.), este prezent şi în morfemul *-înd* de la gerunziul lor (c*oborînd, hotărînd, urînd, pîrînd*); -ît de la participiu *(coborît, hotărît, urît, pîrît);* în morfemele flexionare de la prezentul acestor verbe (*coborîm, coborîți; hotărîm, hotărîți; urîm, urîți; pîrîm, pîrîți*) şi de la mai mult ca perfect (*coborîsem, coborîsei,*

coborîse, coborîsem, coborîseți, coborîse; hotărîsem etc.; *urîsem* etc., *pîrîsem* etc.).

Totodată, scrierea cu *î* din *i (î)* păstrează mai bine legătura cu morfemul de bază acolo unde intervine alternanța fonetică (*tînăr – tineri – tinerețe; (a) vinde – (eu) vînd, vînzător, vînzare* ş.a.).

Un plus ar mai fi şi faptul că scrierea cu *î* din *i (î)* (păstrează similitudinea fonetică a lui *î* din limba populară a unor regiuni cu *i* din limba literară (a *strica* – a *strîca, a ghici* – a *gîci, a mînji – a mînjî, a se cuminți – a se cuminți, singur – sîngur* ş.a.).

Scrierea cu *î* din *a (â)* reprezintă o inconsecvență grafematică, în primul rînd la formarea cuvintelor prin derivare (a *urî, dar urâțenie, urât; a hotărî,* dar *hotărâre; a izvorî,* dar *izvorâre,* ş.a.). Această inconsecvență este deosebit de evidentă la perfectul simplu al aceloraşi verbe de conjugarea a IV-a (*coborâi, coborâşi*, dar a *coborî*).

Întrebuințarea literei *î* din *a (â)* reflectă în foarte puține cazuri înrudirea grafematică, cum ar fi, bunăoară, *Vrancea – vrâncean* (aici existînd, de fapt, intermediarul *vrăncean*).

Dacă, bazîndu-ne pe criterii etimologice, am putea motiva scrierea cu *î* din *a (â)* în cuvintele de origine latină, în a căror rădăcina a existat sunetul *a* (*manus > mână, panis > pâine; cantare > cânta* ş.a.), se prezintă ca absolut nejustificată situația cuvintelor în care sunetul *î* provine din alte vocale latine (*ripa > rîpă, rideo > rîde, rivus > rîu, ventum > vînt, fontana > fîntînă, obsungia > osînză* ş.a.). Conform principiului etimologic, lexemele acestea ar trebui să fie scrise respectiv cu vocalele *i, e, o, u* şi, în consecință, să recăpătăm norma ortografică pe care o preconizau latiniştii cu mai bine de un veac şi jumătate în urmă. Evident

că scrierea cu *î* din a *(â)* complică pe cît de mult, pe atît de inutil ortografia. S-ar crea o situație cînd cel care va dori să-şi însuşească scrierea corectă va trebui mai întîi să învețe latina. Unde mai pui că avem şi o mulțime de cazuri de scriere cu *î* în împrumuturi – destul de numeroase – din alte limbi ce aveau în limba de origine alte vocale decît *a*. Numai notarea sunetului *î* printr-o singură literă – şi aceasta nu poate fi alta decît *î* din *i* – elimină inconsecvența scrierii după criterii etimologice.

Cît despre o eventuală adoptare a formelor *sunt, suntem, sunteți,* în loc de/sau alături de *sînt, sîntem, sînteți,* aceasta presupune, de asemenea, cunoaşterea unor date din morfologia istorică a limbii române şi din istoria limbii noastre literare. Din formele clasice de indicativ prezent *sum, es, est, sumus, estis, sunt* limba română a moştenit numai: *su (-s, îs)* < *sum* şi *e (-i îi)* < *est.* Formele de plural s-au pierdut, dar ele au fost înlocuite prin formele unui indicativ prezent preluate de la conjunctivul latinesc tîrziu, din care au rezultat: *semu, seți, sîntu,* forme atestate în textele noastre din secolul al XVI-lea şi în graiuri. *Sîntem, sînteți* s-au format mai tîrziu, sub influența lui *sînt.* Prin analogie cu verbe ca *(eu) citesc – (ei) citesc* s-a creat şi forma de singular, pers. I: *(eu) sînt,* identică cu persoana a III-a plural *(ei) sînt.* Cît priveşte variantele *sunt, suntem, sunteți,* ele au fost create abia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea de Şcoala Ardeleană. Forma *sunt* a izvorît şi din dificultatea de a găsi pentru sunetul / un semn corespunzător. De aceea Timotei Cipariu, un reputat latinist de la mijlocul secolului al XIX-lea, scria *sunt,* dar atrăgea atenta că se citeşte *sînt.*

Trebuie să subliniem că amendamentul Hotărîrii din 17 februarie 1993 (de a accepta ca variantă literară forma *sunt* alături de *sînt*) nu ține de istoria limbii, deci prin el nu se

face nicidecum o reparație, o corectare în conformitate cu istoria limbii române.

După părerea noastră, la reforma ortografică trebuia să se procedeze cu o mult mai mare seriozitate, şi nu numai sub aspect ştiințific, dar şi sub aspectul consecințelor aplicării ei în practică. Astăzi, la ora marilor schimbări sociale şi politice, credem că patriotismul exagerat nu este recomandabil în această privință. Sîntem convinşi că nu scrierea într-un fel sau altul, cu *â* sau *î,* constituie neapărat dovada că sîntem patrioți. Mult mai importantă ni se pare preocuparea pentru o scriere corectă, pe care s-o poată însuşi toți cei care ştiu, vorbesc şi trebuie să scrie româneşte.

Să notăm în încheiere ce spun despre reforma ortografică din 17 februarie 1993 mari personalități lingvistice pe plan național şi mondial (citatele sînt selectate din comunicările prezentate la Colocviul Internațional de Romanistică ce a avut loc între 29 martie şi 2 aprilie 1993 la Tützing, lîngă München, Germania).

Prof. dr. Eugen Coşeriu (Universitatea din Tübingen): „Eu voi continua să scriu cu *î* din *i*!”.

Prof. dr. Valeria Guțu Romalo (Universitatea din Bucureşti): „...nu pot să mă alătur nici ca parte – rațională – a națiunii „votului academic””.

Prof. dr. Mioara Avram (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Bucureşti): „Prin hotărîrea din 17-II-’93 se neagă dreptul lingviştilor de a se pronunța în materie de ortografie”.

Prof. dr. Stelian Dumistrăcel (Institutul de Filologie Română „Al. Philippide”, Iaşi): „...nici o decizie oficială nu poate infirma un adevăr din domeniul ştiințific şi nici nu poate anula dreptul specialiştilor de a-l susține”.

Prof. dr. Giuseppe Piccillo (Universitatea din Catalo-

nia): „După părerea mea, introducerea noului semn â (din a) este, mai ales, politică iraţională. Eu am studiat toate argumentele prezentate de diferitele părţi în cauză şi sper ca, foarte repede, Academia Română să revină asupra hotărîrii luate”.

Prof. dr. Klaus Heitmann (Universitatea din Heidelberg): „caracterul latin al limbii române e aşa de evident, încît nu trebuie subliniat printr-o reformă a ortografiei actuale”.

Prof. dr. Hans-Martin Gauger (Universitatea din Freiburg): „Alfabetul cu caractere latine a fost introdus în Germania în timpul lui Hitler, dar în 1945, deşi ar fi existat toate motivele să se ia distanţele necesare faţă de acţiunile acestuia, nimeni nu a cerut revenirea la scrierea cu caractere gotice”.

„Limba Română”, nr. 2, 1996

CAPITOLUL III.

Profiluri de cercetători în lingvistică

3.1. Prof. Anatol Ciobanu, exponent al Şcolii de Lingvistică Funcțională de la Praga

Termenii *funcție* şi *funcțional* sunt foarte des întâlniți în lucrările de lingvistică, conferindu-li-se sensuri diferite şi semnificații noi, în dependență, bineînțeles, de concepția susținută. În anii '70 însă cuvintele respective (*funcție* şi *funcțional*) au dat denumirea curentului lingvistic care cercetează particularitățile structurale ale limbii în procesul realizării verbale, comunicative şi din care se trage şcoala de lingvistică funcțională. Astfel, în iunie 1976, la cel de-al III-lea Colocviu Internațional al lingviştilor funționalişti, a fost luată decizia de a fonda Societatea Internațională de Lingvistică Funcțională (S.I.L.F.), cu centrul la Praga, desemnându-l ca Preşedinte pe renumitul profesor de la Sorbona André Martinet. Organul de presă al acestei Societăți este revista „La linguistique", al cărei redactor este şi până în prezent Morteza Mahmoudian, profesor la Universitatea „Lausanne" din Elveția. Printre membrii titulari ai acestei Şcoli de Lingvistică sunt aşa somități ca: G. Mounin (Franța), E. Buissans (Belgia), G. Mulder şi S. J. J. Hervey (Anglia), P. Léon şi C. Germain, G. Chorran (Canada), Vladimir Gak, Iu. S. Stepanov, G. A. Zolotova, R. A. Budagov (Rusia) ş.a.

Dl profesor Anatol Ciobanu este elevul şi susținătorul fidel al acestei şcoli de lingvistică funcțională, la care a aderat chiar de la început. El a asimilat şi a aplicat în cercetările sale teorii şi metode elaborate de funcționaliştii franco-pra-

ghezi, reuşind, totodată, să dezvolte şi să completeze numeroase idei ale acestora, să propună termeni şi viziuni noi, în special în sintaxa funcțională. Datorită acestei şcoli de lingvistică, principiile şi metodele aplicate de prof. Anatol Ciobanu sunt marcate, în raport cu cele ale structuraliştilor generativişti, prin mai mult realism şi mai puțin formalism sau apriorism. În studiile sale se pune accentul pe funcție, în primul rând, şi abia apoi – pe structurile prin care se realizează unitățile sintactice. Astfel, tratatele de gramatică ale dlui prof. A. Ciobanu conțin, în afara sincroniei, şi preocupări diacronice, fără ca aceste două puncte de vedere să fie suprapuse vreodată (Anatol Ciobanu, **Sintaxa practică având elemente de analiză transformațională**, Chişinău, 1991).

Cercetările lingvistului basarabean Anatol Ciobanu reprezintă, la drept vorbind, fenomenul evoluției progresive a ideilor şcolii pragheze. Cercetările sale de lingvistică funcțională alcătuiesc, de fapt, o ramură originală a funcționalismului de la Praga, un ecou de bun augur al acestei şcoli în lingvistica de la Chişinău. Monografiile, studiile şi articolele dlui prof. A. Ciobanu reprezintă nu numai o expresie a discuțiilor din lingvistica generală a ultimilor 50-60 de ani, dar şi o reflectare a realizărilor altor ştiințe, cum ar fi logica, semantica, teoria informației ş.a. Din investigațiile lui cititorul interesat poate să se documenteze atât în probleme de sintaxă funcțională şi lingvistică generală, cât şi în cele de sociolingvistică, cultivarea limbii, punctuație, sintaxă transformațională şi contrastivă (a se vedea monografiile: **Părțile principale de propoziție** (1969); **Probleme dificile de gramatică** (1969); **Sintaxa propoziției** (1977); **Sintaxa frazei** (1984); **Sintaxa practică având elemente de analiză transformațională** (1991)).

E necesar să se ştie că polemica lui cu actualele teorii din domeniul lingvisticii comportă o ținută academică profesională. Opinia sa este în permanență reală, de vreme ce concepe orice limbă naturală ca un sistem de semne bazate pe substanță şi ordonate de un mecanism formal-relațional (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 35-50). În viziunea sa, sintaxa unei limbi naturale este totdeauna conținutală, iar unitățile ei structurale se află într-o indestructibilă legătură cu semantica. Corelația dintre formă şi conținut, dintre extensional şi intensional, dintre gramatică şi semantică, dintre sintaxă şi logica naturală formează un *vera principia* în tratarea tuturor problemelor de lingvistică.

De cele mai multe ori materialul exemplificativ, folosit de prof. Anatol Ciobanu întru susținerea tezelor teoretice, este selectat nu numai din limba română, dar şi din alte limbi, îndeosebi din franceză şi rusă.

În lucrările sale este dezvoltată ideea supremației materiei (substanței) în limbă şi predomină aspectul mentalist, onomasiologic, în raport cu cel formalist şi semasiologic. În permanență se pune accentul pe principiile logico-semantic, conținutal şi funcțional-transformațional, pornindu-se, astfel, la analiza faptelor de limbă de la substanță (funcție) spre forma gramaticală, conform formulei [S(f) › F] (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 96). Profesorul Anatol Ciobanu a demonstrat că examinarea materialului în plan ocurențial, distribuțional, denotativ-referențial conduce la o mai profundă înțelegere a materiei de limbă, la atenuarea sincretismului propozițional şi frastic (**Încercare de analiză semantico-distributivă**, Chişinău, 1973).

În viziunea funcționaliştilor franco-praghezi fenomenele unei limbi alcătuiesc un sistem închis, care trebuie să fie examinat ca atare, fără păreri părtinitoare. Profesorul

Anatol Ciobanu respectă strict aceste postulate, deoarece concepe studiul relațiilor sintactice ca factor extrem de necesar, primordial chiar, în cercetările de gramatică; cu condiția respectării a două aspecte, de importanță majoră: 1) morfologizarea exagerată a raporturilor sintactice conduce la denaturarea şi formalizarea excesivă a materiei lingvistice şi 2) nici o analiză a raporturilor sintactice nu se poate dispensa de cunoaşterea profundă a sensului elementelor îmbinatorii (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 5).

În lucrările prof. Anatol Ciobanu se respectă cu strictețe şi tezele teoretice şi aplicative ale unui alt funcționalist renumit – Ruben Budagov. Una dintre ele este că „în gramatică raporturile trebuie să se studieze în cea mai strânsă interacțiune cu semnificația. În caz contrar, ea devine formalistă şi... cel puțin, neinteresantă”, fiindcă „o gramatică ştiințifică dezvoltată este opera gândirii, ce-şi exprimă prin ea categoriile sale”[1], întrucât „studierea gramaticii pune bazele (începuturile) unei instruiri logice” (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 5).

Prof. Anatol Ciobanu nu suprapune însă gramatica cu logica. E vorba doar de interacțiunea lor, de faptul că, în procesul studierii sintaxei, lingvistul se vede obligat a ține seama de aşa-zisul aspect logic, de logica reală, naturală, ce vine să arunce o lumină clară şi obiectivă asupra faptelor de limbă cercetate. Astfel, în viziunea funcționalistului Anatol Ciobanu unitățile sintactice şi, în primul rând, blocurile sintactice, sunt nişte categorii noționale, bazate pe substanță semantică, dispunând de o anumită formă şi de relațiile gramaticale respective. De aceea, la studierea unităților sintactice, o mare importanță trebuie să i se acorde semanticii noționale, adică semanticii proprii, în mod strict individual, fiecărei unități de limbă, fiecărei noțiuni. Când efectuăm

analiza sintactică, nu este necesar şi nici nu este posibil să ne dispensăm de semantică, deoarece informaţia principală pe care o comportă limba este întotdeauna de natură semantică (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 19-23).

Lingvistul Anatol Ciobanu vede în noţiunile de „funcţie" şi „funcţional" rolul primordial al unităţilor comunicative (sintactice) la realizarea gramaticală a exprimării. În această bază sunt determinate funcţiile subiectului şi predicatului (**Părţile principale de propoziţie**, Chişinău, 1969; **Probleme dificile de gramatică**, Chişinău, 1969), care formează raportul determinant, de bază, al ordonării sintagmatice în orice enunţ. Tot în acest temei teoretic sunt determinate şi funcţiile unor anumite părţi de propoziţie (atributul, elementul predicativ suplimentar), statutul sintactic al unor tipuri de propoziţii subordonate, cum ar fi subordonata atributivă, subiectivală, predicativă (**Sintaxa propoziţiei**, Chişinău, 1977; **Sintaxa frazei**, Chişinău, 1984).

Ideile funcţionaliste ale prof. Anatol Ciobanu sunt în contradicţie cu cele ale structuraliştilor glosematicieni şi generativişti. În glosematica lui Louis Hjelmslev, bunăoară, „funcţie" înseamnă orice raport între două unităţi lingvistice, iar în glosematica generativă prin „funcţie" se înţelege aspectul particular (individual) al relaţiilor, ceea ce formează raportul gramatical între elementele structurii, adică între categoriile gramaticale. Ca adept al şcolii de la Praga, Anatol Ciobanu consideră că „funcţia" şi „funcţionalul" dispun de un sens mult mai larg, atribuindu-i limbii rolul determinant la realizarea ei verbală, comunicativ-informativă. „Funcţionalul" înglobează tot ce serveşte unui scop, având la bază o anumită semnificaţie (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 92-97). Prof. Anatol Ciobanu, alături de lingviştii funcţionalişti, se pronunţă ferm împotri-

va ramificațiilor antimentaliste, radical-structuraliste şi pur relaționale în gramatică, mai cu seamă în sintaxă. Prin argumente peremptorii, subminează concepțiile structuraliste glosematice şi descriptiviste, care neglijează semantica, substanța limbii, acordând supremație formei gramaticale, relațiilor gramaticale. Glosematicienii consideră, în mod arbitrar, că pe un lingvist trebuie să-l intereseze, în primul rând, corectitudinea gramaticală a enunțului, şi nu cea semantico-informativă.

Din punctul de vedere al funcționaliştilor însă, între sintaxă şi semantică (între gramatică şi informație) există o strânsă interdependență şi conlucrare, care explică faptul că, în procesul actului comunicativ, semnele lingvistice nu numai că se utilizează în cutare sau cutare anturaj, dar se şi întipăresc în memoria oamenilor, în raport cu situațiile, tipurile de situații în care au fost ele folosite, iar, drept urmare, semnele lingvistice devin unități comunicative (sintactice), încărcându-se cu noi valori semantico-funcționale (**Sintaxa şi semantica**, Chişinău, 1987, p. 35-50).

Ca orice funcționalist, lingvistul Anatol Ciobanu vrea să ştie nu numai ceea *ce* se produce în limbă, dar şi *de ce* se produce. De aceea, consideră ştiințifică numai cercetarea care exprimă consecvent legăturile cauzative.

Un motiv al nesusținerii structuralismului glosematic, generativist şi descriptiv este şi faptul că acestea raportează invariantele la sfera limbii, iar faptele de limbă, care se supun evoluției, la sfera vorbirii. Ele nu explică suficient corelația dintre natura socială a limbii şi caracterul relativ al structurii lingvistice, ceea ce fac cu mult discernământ funcționaliştii franco-praghezi. Profesorul Anatol Ciobanu consideră că nu trebuie să fie omis din componența unităților sintactice, comunicativ-informative nici un element

care are valori distinctive, informative, deoarece aceste elemente sunt relevante nu pentru tot complexul lingvistic, ci numai pentru o anumită parte a lui. Tot aşa şi referitor la variabilitatea în limbă, care constituie un fenomen deloc întâmplător. Variabilitatea lingvistică este motivată, de vreme ce formează indiciul principal al structurii comunicative.

Cât despre zonele periferice, ele formează o condiție obişnuită, firească şi strict necesară a funcționării tuturor structurilor lingvistice. Zonele periferice alcătuiesc un izvor de îmbogățire şi de dezvoltare în permanență a limbii, căci anume la periferie se produce reorganizarea sistemului, moare vechiul, învechitul şi se naşte noul. Cu alte cuvinte, se intersectează sincronia cu diacronia lingvistică. Tot la periferie se păstrează variantele care îi asigură vorbitorului libertatea de alegere a formelor lingvistice.

Aşadar, adepții funcționalismului franco-praghez susțin variabilitatea lingvistică, considerând-o drept obiectivă, deoarece se produce prin impactul a doi factori lingvistici: primul, din interior, propriu-zis, şi al doilea, din exterior, sociolingvistic. Prin urmare, limba trebuie privită ca un sistem cu organizare ierarhică, în care coexistă zone centrale, cu un grad înalt de invariabilitate, şi zone periferice, cu un grad înalt de variabilitate; iar factorul determinant al variabilității lingvistice îl creează interacțiunea naturii sociale şi psihologice a fenomenelor de limbă[2].

Totodată, conform concepției franco-pragheze, limba funcționează în mai multe straturi, ceea ce face ca organizarea limbii să fie stratificată, fiecare strat lingvistic comportând particularități lingvistice proprii, determinate de circumstanțele psiholingvistice ale comunicării verbale[3]. A. Ciobanu este preocupat mai mult de stratul interior al limbii, urmărind fenomenul variabilității pe baza semanti-

cii şi sintaxei, făcând ca sintaxa funcţională să cerceteze legităţile de combinare a monemelor, a unităţilor sintactice propoziţionale şi frastice (**Probleme dificile de gramatică**, Chişinău, 1969).

Stabilirea relaţiilor dintre dimensiunile sociale şi cele psihologice ale fenomenelor de limbă este o problemă nu mai puţin importantă din seria celor tratate de funcţionaliştii praghezi, de vreme ce le-a dat posibilitatea să elaboreze metoda analizei experimentale, care îi permite cercetătorului (dar şi vorbitorului), pe baza comportamentului lingvistic şi a intuiţiei, să determine zonele centrale şi cele periferice ale structurii lingvistice.

Meritul prof. Anatol Ciobanu şi al discipolilor săi constă, de asemenea, în efectuarea unor completări şi observaţii teoretico-aplicative în domeniul sintaxei şi semanticii. Ideile prof. A. Ciobanu în sintaxa limbii se caracterizează printr-o impresionantă putere de convingere. Concepţia sa lingvistică este, în primul rând, umanistă şi profund originală. Beneficiind de o pregătire teoretică multilaterală, el a fundamentat un sistem coerent de concepte lingvistice, logico-semantice şi funcţionaliste, pe care le-a îmbogăţit şi nuanţat continuu, din dorinţa constantă de a le face cât mai adecvate obiectului de studiu – gramaticii, sintaxei îndeosebi.

Acum, în perioada când concepţiile fluctuează cu excesivă rapiditate şi frivolitate, considerăm deosebit de oportună iniţiativa de a promova concepţiile lingvistice ale prof. A. Ciobanu, care nu sunt în opoziţie cu profunzimea şi cu adevărul ştiinţific, real şi în care temeiurile unei şcoli ştiinţifice sunt expuse cu claritate.

Bineînţeles că astăzi nu putem prognoza ce căi va urma lingvistica în viitor, dar ceea ce ştim de pe acum, cu certitu-

dine, este faptul că teoria sintaxei funcționale va rezista în timp, va fi actuală oricând, căci studiul gramaticii funcționale nu poate fi întreprins fără semantică, dar nici fără logică, deoarece semantica şi logica constituie substanța actului comunicativ, care condiționează procesele de selecție şi de distribuție a unităților comunicative.

Avem în lucrările profesorului Anatol Ciobanu rădăcinile cele mai simple, dar subtile, ale gândirii ştiințifice, ale unui lingvist care, la Chişinău, reprezintă o şcoală de mare prestigiu – funcționalismul francez-praghez.

Referințe bibliografice

[1] R. A. Budagov, V zascitu poneatia slova // Voprosî iazâkoznania, Moscova, 1983, nr. 1, p. 23.

[2] M. Mahmoudian, *Structures et variation en linguistique* // Cahiers F. de Saussure, nr. 31, 1977, p. 143.

[3] M. Mahmoudian, *Ibidem*, p. 145.

„Limba Română”, nr. 1-3, 2004

3.2. Criteriul semantico-intonațional al punctuației limbii române

Concomitent cu adoptarea Actelor legislative privind Limba de Stat şi revenirea ei la grafia latină (august 1989), în Republica Moldova au reintrat în circulație normele ortografice, ortoepice şi punctuaționale ale limbii române contemporane. Pentru a familiariza publicul larg cu aceste norme, au fost deja editate la Chişinău câteva lucrări de ortografie şi ortoepie. Normele de punctuație n-au fost, deocamdată, suficient popularizate – fapt ce are repercusiuni negative în sensul că în paginile ziarelor, revistelor etc. mai sunt prezente tot felul de greşeli de punctuație, prevalând, desigur, cele ce se referă la utilizarea semnului „virgula".

Recent editura „Lumina" din Chişinău a scos de sub tipar cartea **Punctuația limbii române** (252 pag.), avându-l ca autor pe cunoscutul profesor universitar, doctor habilitat, membru corespondent al A.Ş.M., Anatol Ciobanu.

La baza lucrării se află **Punctuația limbii moldoveneşti** (ed. **a** IV-a, Chişinău, „Lumina", 1989) de Anatol Ciobanu şi Ion Mocreac. Însă, dat fiind faptul că principiile-cheie ale punctuației româneşti, sunt, în esență, altele decât cele pe care se sprijinea punctuația aşa-zisei limbi moldoveneşti, în **Punctuația limbii române** multe capitole şi subcapitole sunt refăcute din temelie şi rescrise. Autorul ia în discuție, în mod detaliat, normele în vigoare ale punctuației limbii româneşti, explicând, detalizând, completând regulile respective expuse anterior în diferite îndreptare şi îndrumare publicate la Bucureşti şi Chişinău. Materialul explicativ este excerptat din operele scriitorilor români de pretutin-

deni, nu numai din cele ale scriitorilor basarabeni, cum se proceda până nu demult.

E ştiut că punctuaţia, spre deosebire de ortografie, comportă întrucâtva un caracter universal, deoarece, în principiu, cam aceleaşi semne de punctuaţie se utilizează în toate limbile moderne. Cât priveşte regulile concrete de punctuaţie, ele diferă uneori în mod pregnant de la o limbă la alta. Particularităţile specifice de utilizare a aceloraşi semne de punctuaţie, în diferite limbi, sunt generate de principiile care stau la baza normelor punctuaţionale, principii chemate, la rândul lor, de specificul structural-gramatical şi semantico-funcţional al limbilor, de tradiţiile stabilite ş.a.m.d. Profesorul A. Ciobanu ia în discuţie o mulţime de aspecte de ordin teoretic şi practic, legate de rolul foarte important al semnelor de punctuaţie în structura mesajului (Vezi cap. I, par. 1-3).

Se pune, într-un fel, „punctum” pe punctuaţia gramaticală care am utilizat-o până nu demult, după model rusesc, dându-se preferinţă punctuaţiei libere, bazate pe principiul intonaţional şi logico-semantic. Sunt analizate cele două tipuri de punctuaţie (liberă şi gramaticală), din practica scrisului european al limbilor europene culte. Autorul pledează pentru punctuaţia liberă, însă nu cu totul ruptă de cea formal-gramaticală, ale cărei elemente pot fi atestate destul de des în practica scrisului. După opinia lui A. Ciobanu, la baza punctuaţiei româneşti stau trei principii: 1) intonaţional, 2) logico-semantic, 3) formal-gramatical. Se afirmă cu mult rezon că principiile care stau la baza celor două tipuri de punctuaţie (gramaticală şi liberă) ar trebui îmbinate în mod judicios pentru a face din semnele de punctuaţie veritabile „mărci distinctive” ori „semnale semantico-sintactice”, capabile a servi la di-

vizarea atât gramaticală, cât şi la cea ritmico-intonaţională şi semantică a enunţului (pag. 39).

Cât priveşte vechea punctuaţie, unde prevala principiul formal-gramatical, se neglija, în mare măsură, realitatea logico-ritmico-intonaţională a vorbirii noastre. Conform acestei norme intonaţionale, eram obligaţi să punem deseori „virgula" acolo, unde în vorbire nu se făcea nici o pauză, unde logica lucrurilor nu cerea dispersarea unităţilor sintactice (cel mai ireal sau chiar absurd era cazul despărţirii prin virgulă a subordonatelor completive, aflate în postpoziţie faţă de regentă). Profesorul A. Ciobanu ne demonstrează cu lux de argumente esenţa unor asemenea aberaţii (vezi pag. 37-43).

Limba noastră, având o structură mai mult analitică, comportă un ritm, un accent şi o intonaţie specifice şi uşor manevrabile. Prin surplusul de virgule (cerut de punctuaţia formală), se denatura logica acestor trei elemente indisolubile ale limbii noastre, căreia îi este mai potrivită punctuaţia liberă, bazată pe principiile logico-semantic şi intonaţional.

Profesorul A. Ciobanu pledează pentru un sistem de semne punctuaţionale, ce va reflecta adecvat structura sintagmatică a limbii şi care ne va ajuta să transmitem cititorului, în mod logic, inteligibil şi afectiv, mesajul scontat, cu întreaga-i gamă de gânduri, sentimente şi emoţii ce ne asaltează.

Aceste aspecte importante sunt analizate în Capitolul I **(Probleme teoretice privind punctuaţia română).** Paralel cu problema tipurilor şi principiilor punctuaţionale, acest compartiment al cărţii prezintă un interes deosebit şi prin paragraful IV **(Scurt istoric al punctuaţiei moderne)** şi paragraful V **(Momente din istoria punctuaţiei româneşti),** în care sunt inserate mărturii elocvente privind drep-

tul nostru moral şi istoric la realia de „limbă română” în veşmânt grafic latin. Capitolul II **(Normele de punctuație în vigoare)** ia în discuție regulile privind întrebuințarea celor 13 semne de punctuație: punctul [.], semnul interogativ [?], semnul exclamativ [!], punctele de suspensie [...], virgula [,] punctul şi virgula [;], două puncte [:], linia de pauză [–], linia de dialog [–], parantezele [0], parantezele pătrate [[]], ghilimelele [„”], cratima [-]. Materialul respectiv este important nu atât prin relevarea cazurilor de utilizare a unor semne „buclucaşe” (punctul, semnul interogativ, virgula ş.a.), cât prin scoaterea în evidență a regulilor de neutilizare a acestora.

În capitolul III **(Momente dificile de punctuație)** autorul dezvoltă unele probleme ale capitolului II. Virgula, cea mai „neascultătoare” punctogramă, este prezentată într-un cadru mult mai larg. Se abordează unele aspecte, mai puțin obişnuite, referitoare la normele ce recomandă sau interzic plasarea acestui semn de punctuație atât în propoziție, cât şi în cadrul frazei. Informația din acest capitol e necesară mai ales pentru cititorul basarabean, obişnuit până nu demult (1990) cu alte norme punctuaționale, întocmite în baza principiului formal-gramatical, predominant în punctuația rusească. Credem că odată cu recunoaşterea unei singure limbi romanice de Est – româna – pentru vorbitorii ei de pretutindeni, inclusiv din Republica Moldova, normele ortografice, ortoepice şi de punctuație nu vor mai varia de la o regiune la alta, ci vor fi unice, după cum unică ne este limba. Materialul teoretic la sintaxa frazei şi a propoziției vine în ajutorul elevilor, studenților şi învățătorilor. Ei vor avea posibilitatea să se familiarizeze cu noțiuni noi de sintaxă românească, cum ar fi cea de subordonată „instrumentală”, „sociativă”, „de relație”, „de excepție” ş.a.

Greşelile tipice de punctuaţie, întâlnite pe paginile publicaţiilor de tot felul (dar mai ales în ziare) sunt analizate succint în capitolul IV **(Punctuaţia şi cultura scrisului).**

E vorba că „virgula” le mai dă de furcă unor mânuitori de condei. Profesorul A. Ciobanu aduce o mulţime de exemple când virgula, comportând nu numai semnificaţii formal-gramaticale, dar şi comunicativ-semantice, este capabilă de a schimba sensul unei propoziţii sau fraze.

Exerciţiile, de antrenament la punctuaţie, din capitolul V, pe lingă însărcinările propriu-zise, conţin şi unele comentarii şi note.

Capitolul VI – ultimul – însumează 15 dictări de control, cu unele semne de punctuaţie comentate. Textele sunt selectate din opera celor mai consacraţi scriitori ai neamului: M. Eminescu, I. Creangă, I. Druţă, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, C. Negruzzi, Al. Vlahuţă ş.a. Conţinutul textelor face ca dictările de control să depăşească cu mult cadrul sarcinii didactico-ştiinţifice, producând şi efecte emotive.

În încheiere, ne referim, în primul rând, la tirajul mult prea mic (9000 exemplare) a lucrării destinate unei întregi armate de elevi, învăţători, studenţi, profesori, ziarişti etc. În al doilea rând, aspectul poligrafic al cărţii putea fi mult mai bun, întrucât e vorba de o lucrare ce urmează a fi consultată permanent de toţi acei care doresc să scrie corect, sub aspect punctuaţional.

„Limba Română”, nr. 3-4, 1993

3.3. Nicolae Mătcaş: gramatician cu aură de logician

Numele cărturarului Nicolae Mătcaş este bine cunoscut şi recunoscut pe spaţiul dintre Prut şi Nistru, pe întregul areal al limbii române. Domnia sa este ştiut şi respectat nu numai pentru că în anii 1988-1989 s-a aflat pe linia întâi în lupta cea dreaptă şi sfântă întru revenirea la grafia latină şi repunerea limbii romane în drepturile ei fireşti în republică, dar şi pentru că este un excelent profesor şi un mare om de cultură şi ştiinţă.

Nicolae Mătcaş, de aproape cincizeci de ani, îşi consacră viaţa cercetărilor de gramatică a limbii române literare, impunându-se ca gramatician notoriu atât la scrierea unor studii, articole şi monografii, cât şi la elaborarea unor manuale de limbă română pentru şcolile medii şi cele superioare din Republica Moldova. În calitate de coautor şi coredactor, dumnealui apare pe coperta unor manuale de gramatică precum: *Limba moldovenească.* Manual pentru clasa a VI-a. Lumina: Ch., 1973-1988; *Limba română*. Manual pentru clasa a VII-a. Lumina: Ch., 1990-1994; *Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa.* Manual pentru facultăţile de filologie de la instituţiile de învăţământ superior din republică. Lumina: Ch., 1981; *Limba moldovenească literară contemporană. Fonetica. Lexicologia.* Manual pentru facultăţile de pedagogie ale instituţiilor de învăţământ superior din republică, Lumina: Ch., 1986; *Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia. Sintaxa.* Manual pentru facultăţile de pedagogie..., Lumina: Ch., 1987 etc.

Cercetările sale, atât cele de gramatică, cât şi cele de lexicologie, cultivarea limbii, lingvostatistică, socioling-

vistică, lingvistică generală, au menirea de a instrui, de a povățui şi a educa semenii în spiritul căutării necontenite a adevărului, tendinței de familiarizare cu tezaurul cunoştințelor dobândite de predecesori, al dragostei nețărmurite față de ceea ce avem noi mai sfânt – Limba Română. Sunt cunoscute ripostele virulente şi distrugătoare adresate hulitorilor acesteia (a se vedea, ca mostre de abordare polemică, articolele din perioada 1994-1998, publicate în revista chişinăuiană „Limba Română" şi cartea *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul,* Chişinău, Biblioteca revistei „Limba Română", 1988).

Din cursurile universitare de *Introducere în lingvistică* (Lumina: Ch., ed. I, 1980; ed. a II-a, 1987) şi *Lingvistică generală* (Lumina: Ch., 1985), elaborate în colaborare cu Ion Dumeniuk şi Silviu Berejan, precum şi din alte studii, se vădesc cunoştințele temeinice ale cercetătorului în filozofie şi în cunoaşterea limbilor şi literaturilor rusă şi franceză. Dar, mai întâi de toate, profesorul Nicolae Mătcaş este un bun cunoscător şi cercetător al gramaticii limbii române literare. Fiecare lucrare de gramatică, elaborată de profesorul Nicolae Mătcaş, se caracterizează prin profunzimea tratării subiectelor, complexitatea (caracterul controversat) al problemelor abordate, examinarea riguroasă a diverselor opinii existente la temă, atitudine respectuoasă față de autorii care au tratat aceleaşi subiecte chiar şi în cazurile în care se situează pe alte poziții, prin aplicarea consecventă a criteriilor metodologice puse la baza cercetărilor. Problemele de gramatică (îndeosebi de sintaxă), luate în dezbatere de prof. Nicolae Mătcaş, sunt tratate de pe pozițiile principiului logico-semantic şi funcțional (deşi nu este cu totul neglijat nici cel formal-gramatical). Analiza sintactică a părților de propoziție se desfăşoară, în

mod firesc, de la conținut spre formă, pentru a fi identificată corelația semnificației substanțial-gramaticale ca bază a indicilor predicativi ai unității şi, în general, ca bază a predicativității propoziției, fenomen ce alcătuieşte esența enunțului (*Limba moldovenească literară contemporană*. Manual pentru facultățile de pedagogie (1987), p. 182). La interpretarea părților de propoziție, se acordă o deosebită importanță semanticii noționale, adică semanticii proprii fiecărei părți de propoziție, conform relațiilor paradigmatice, la nivel de sistem al limbii, şi celor sintagmatice, la nivel de structură. Numai printr-o asemenea abordare se reuşeşte, la analiza gramaticală, să se țină cont, întâi de toate, de semantică. Or, se ştie că informația principală pe care o comportă limba este totdeauna de natură logică şi semantică. Anume în temeiul acestui suport relevă lingvistul caracteristicile semantice ale predicatului verbal şi nominal: *predicatul verbal exprimă o acțiune pe care subiectul gramatical fie că o efectuează, fie că o suferă, în timp ce predicatul nominal indică un calificativ oarecare, pe care-l atribuie subiectului gramatical prin intermediul unui verb nepredicativ de relație (copulativ ori semicopulativ).* (Nicolae Mătcaş. *Probleme dificile de analiză gramaticală*, Chişinău. Lumina, 1978, p. 52).

Acelaşi principiu se aplică eficient, după opinia noastră, şi la determinarea statutului morfologic şi a funcțiilor sintactice ale categoriei gramaticale a cazului: „*...în limba română, cazul reprezintă o categorie morfologico-sintactică: morfologică, fiindcă dispune de forme diferite, sintactică, fiindcă raporturile redate de formele cazuale respective (de multe ori omonime) sunt deduse din îmbinări, din context* (Nicolae Mătcaş, *Şcoală a gândului,* Chişinău: Lumina, 1982, p. 35).

Cele două studii ale autorului, referitoare la analiza cazului în limba română, incluse în monografia *Şcoală a gândului,* ilustrează elocvent importanța aplicării criteriului logico-semantic şi funcțional la stabilirea statutului şi la delimitarea strictă a categoriei morfologico-sintactice respective, în raport cu alte categorii morfologico-sintactice. În situații concrete, la analiză, este extrem de important să nu pierdem din vedere că la aceeaşi formă gramaticală de caz avem mai multe funcții şi că la aceeaşi funcție sintactică avem mai multe forme structural-gramaticale (Nicolae Mătcaş, *Şcoală a gândului*, Chişinău: Lumina, 1982, p. 35-104). În limba română, conchide gramaticianul, turnând formularea în tiparul unei deducții din logica matematică, cazul este o categorie morfologică, din punct de vedere structural-gramatical, şi o categorie sintactică, din punct de vedere semantico-funcțional.

Prin rigoarea formulărilor şi demonstrațiilor, toate studiile cu semnătura dlui profesor Nicolae Mătcaş ne demonstrează că avem de a face cu un gramatician în togă de logician.

Dionis Lica, Clopotul amintirilor durute:
Nicolae Mătcaş la 70 de ani, Chişinău, 2010

3.4. „*Dicționarul...*" dnei prof. Angela Savin este primul de acest fel

Dicționarul de valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești al Angelei Zgardan-Savin [*Modurile desfășurării acțiunii (Aktionsart) şi Terminativitate / Aterminativitate*, Chişinău, Centrul Editorial-poligrafic al U.S.M., 2004, 308 p.] se adresează specialiştilor filologi, studenților de la facultățile de Litere şi Limbi Moderne, dar şi publicului larg care manifestă interes pentru problemele de lexicologie, gramatică şi stilistică.

Dicționarul are un caracter selectiv, ceea ce se referă atât la dimensiunea *diacronică* a limbii (succesiunea diferitor etape de evoluție), cât şi la cea *sincronică* (prezența unor niveluri de funcționare a limbii la un anumit stadiu al dezvoltării ei). Autoarea şi-a propus să realizeze o lucrare cu caracter *reprezentativ*, prin ilustrarea explicită a etapelor evoluției limbii şi a competenței ei stilistice.

În ceea ce priveşte obiectul de studiu al dicționarului, problema principală pe care autoarea şi-a pus-o a fost aceea de a delimita locuțiunile verbale de expresiile frazeologice, idiomatice, precum şi de grupările libere de cuvinte.

Autoarea consideră locuțiune verbală o unitate glotică ce reprezintă un fapt de discurs repetat, cu sens lexical şi gramatical unitar, formată din verb şi nume, care posedă subiect logic şi gramatical unic şi se comportă, din punct de vedere gramatical, ca o singură parte de vorbire (verb).

Problema delimitării locuțiunilor verbale în ansamblul expresiilor idiomatice este permanent deschisă şi autoarea conştientizează mobilitatea acestei granițe, procedând cu prudență în precizarea caracterului de locuțiune verbală al unei îmbinări stabile de cuvinte.

Dicționarul de față constituie un instrument util de lucru pentru toți cei interesați de resursele vocabularului limbii române, în ceea ce priveşte exprimarea unor subtile categorii lexico-gramaticale, necercetate până în prezent în lingvistica română.

Dicționarul de valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale româneşti, *primul de acest fel*, demonstrează în ce măsură locuțiunile verbale exprimă aspectualitatea în limba română, prin redarea categoriei lexico-gramaticale a modului desfăşurării acțiunii (sau aşa-numitul *Aktionsart*, termen de origine germană), categorie ce desemnează tipul decurgerii unei acțiuni, precum şi a categoriei lexico-gramaticale Terminativitate / Aterminativitate, categorie ce exprimă limita interioară a unei acțiuni.

Se cunoaşte că limba română nu posedă categoria gramaticală a aspectului, prezentă în limbile preponderent sintetice, cum ar fi, de exemplu, cele slave. Însă câmpul conceptual al aspectualității, pe lângă categoria gramaticală a aspectului, cuprinde şi două categorii lexico-gramaticale: modul desfăşurării acțiunii (Aktionsart) şi Terminativitate / Aterminativitate. Aceasta din urmă desemnează o acțiune ce are o limită interioară pe care o atinge sau la care tinde (de exemplu, *a prinde, a trezi, a apuca* – acțiune Terminativă) sau o acțiune ce nu presupune nici o mărginire, finisare, limită (de exemplu, *a iubi, a lăuda, a umbla* – acțiune Aterminativă).

Categoria modului desfăşurării acțiunii (Aktionsart) îşi găseşte o exprimare prin intermediul instrumentelor gramaticale – prefixe, sufixe – în limbile sintetice: cea latină, limbile slave.

În procesul trecerii de la limba latină la limba română are loc destrămarea sistemului sintetismului şi apariția analitis-

mului, favorizat de anumite cauze. Limba română va recurge la alte modalități de exprimare a categoriilor pierdute. Vor fi create locuțiuni verbale care, la început, funcționau ca îmbinări libere de cuvinte pe axa sintagmatică a limbii şi care cu timpul vor deveni stabile şi reproductive.

Dicționarul de față îşi propune o contabilizare a resurselor limbii române în vederea exprimării categoriilor Aktionsart şi Terminativitate / Aterminativitate, categorii ce redau aspectualitatea.

Locuțiunile verbale pot desemna majoritatea modurilor de desfăşurare a acțiunii. Aceste acțiuni sunt: *amplificativă, atenuativă, comitativă*, *cumulativă* (sativă)*, distributivă*, *evolutivă*, *finitivă*, *incoativă*, *ingresivă*, *iterativă*, *limitativă*, *monosecvențială, orientată şi neorientată*, *reciprocă*, *relațională, rezultativă, semelfactivă*, *statică.*

Prezentarea locuțiunilor verbale s-a efectuat în funcție de ordinea alfabetică a cuvintelor semnificative (verb sau nume). Prin bară au fost indicate variantele unei locuțiuni verbale: de exemplu, *a se avea bine / de bine, a avea drept / dreptul, a avea gând / de gând / în gând,* care demonstrează variante diacronice sau stilistice. Tot prin bară au fost separate pentru identificare locuțiunile verbale productive, ce indică acelaşi tip de desfăşurare a acțiunii şi aceeaşi Terminativitate / Aterminativitate: de exemplu, *a bufni de râs / de plâns* – acțiune semelfactivă, Terminativă.

O problemă deosebită a constituit-o necesitatea de a consemna mai multe sensuri ale locuțiunii verbale (atunci când este cazul), cu indicarea tipului desfăşurării acțiunii şi a Terminativității / Aterminativității pentru fiecare din ele. Uneori locuțiunea verbală nu desemnează un singur mod al desfăşurării acțiunii, ci două, mai rar trei: de exemplu, *a o croi la fugă* – acțiune *ingresivă,* ce indică începutul unei

acțiuni, de multe ori e legată de modul desfăşurării acțiunii *semelfactive*, unei acțiuni efectuate în mod brusc.

Un articol de dicționar este alcătuit dintr-o locuțiune verbală (cu variantele sale sau modelele productive, acolo unde este cazul), care este culeasă cu aldine, din explicație / explicații (glosare) şi din unul sau mai multe contexte ilustrative. Citatele au fost tipărite cu litere cursive, iar locuțiunile din corpul citatelor – cu aldine. Explicația semnificației locuțiunii verbale e precedată de cuvântul *aici*, pentru a menționa sensul locuțiunii într-un anumit context al citatului. În cazurile în care au fost atestate în anumite contexte locuțiuni verbale ce pot forma opoziții în tipul desfăşurării acțiunii cu alte locuțiuni verbale, autoarea, pentru a crea un tablou mai amplu al posibilităților locuțiunilor verbale de a desemna diferite tipuri de desfăşurare a acțiunii (atunci când a fost posibil), a prezentat suplimentar locuțiuni verbale, de data aceasta nesusținute de vreun context, de exemplu: *a da sărutare* – acțiune rezultativă, Terminativă, *a da o sărutare* – acțiune monosecvențială, Terminativă, *a da sărutări* – acțiune iterativă, Aterminativă.

Explicațiile au fost preluate în unele cazuri din **Dicționarul explicativ al limbii române**, în multe situații însă autoarea a procedat la remanierea acestor explicații, în sensul clarificării lor, al delimitării sensurilor, mai ales atunci când contextele alese spre ilustrare o impuneau. Dacă o locuțiune verbală a prezentat mai multe sensuri, acestea au fost notate cu cifre (1, 2, 3 etc.), despărțite prin punct şi virgulă.

Fiecare expresie a fost ilustrată printr-un anumit context. În cazul expresiilor cu mai multe sensuri, citatele au fost date după explicația sensului respectiv. Pentru acest tip de locuțiune verbală în dicționar cel puțin un sens este ilustrat printr-un citat reprezentativ.

Toate citatele sunt identificate şi selectate de autoarea dicționarului, care a demonstrat astfel circulația acestor expresii, existența lor în conştiința lingvistică a celor ce consultă acest dicționar.

În fine, se poate spune că **Dicționarul de valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale româneşti** este nu numai – cum s-ar părea la prima vedere – un necesar instrument de lucru, ci şi – ceea ce poate părea paradoxal – o carte de lectură, prin secvențele care relatează condensat şi viu aspectele diacronice şi sincronice ale exprimării aspectualității în limba română.

„Limba Română”, nr. 7-9, 2006

3.5. Prof. Gh. Colțun, autor al unui studiu important despre tezaurul frazeologic românesc

Se ştie că frazeologia este o ramură relativ tânără a lingvisticii. Problemele ce țin de domeniul dat însă i-au preocupat pe specialişti de mai mult timp. Spre deosebire de lingvistica rusă, unde există zeci şi sute de studii în probleme de frazeologie, lingvistica română dispune de un număr mult mai mic. Monografia conferențiarului Gh. Colțun, doctor în filologie, de la Universitatea de Stat din Moldova, vine să completeze această lacună. Lucrarea dată are o valoare deosebită pentru lingvistica română, deoarece autorul ia în dezbatere una dintre problemele-cheie ale frazeologiei: relația dintre frazeologisme şi părțile de vorbire.

Gh. Colțun face inițial o trecere în revistă a variatelor opinii ale mai multor cercetători (Al. Philippide, Al. Rosetti ş.a.) şi numai după aceasta îşi exprimă propria părere, dat fiind că frazeologia constituie în lingvistică un adevărat „poligon” de neîntrerupte experimente şi „înflăcărate bătălii” între părtaşii diverselor concepții.

Elaborarea monografiei a fost dictată, în primul rând, de faptul că în lingvistica română problema relației dintre frazeologisme şi părțile de vorbire e foarte puțin cercetată. Studiul respectiv înlesneşte cu mult însuşirea de către elevi, studenți şi profesori a bogatului tezaur frazeologic al limbii române.

Lucrarea se constituie din patru compartimente. În fiecare dintre ele se ia în dezbatere una dintre cele patru părți de vorbire care pot avea corespondențe printre frazeologisme: substantivul, adjectivul, verbul şi adverbul.

Compartimentele încep, respectiv, cu unele generalizări teoretice despre fiecare tip de frazeologisme şi numai după aceasta sunt scoase în evidență valorile semantice, structura gramaticală şi funcțiile sintactice ale tuturor tipurilor de frazeologisme.

Autorul monografiei a observat, de exemplu, că frazeologismele substantivale pot îndeplini majoritatea funcțiilor sintactice. Spre deosebire de substantivele propriu-zise, care apar cel mai frecvent cu valoare de subiect, frazeologismele substantivale îndeplinesc această funcție mai rar. În mod curent ele apar în funcție sintactică de nume predicativ: „Ordinul dat de dumneavoastră *e apă de ploaie*" (Camil Petrescu); „Deşi sângele apă nu se face şi cămeşa e mai aproape decât antereul, dar nepotul *e salba dracului*" (C. Negruzzi).

Se constată că, din punct de vedere lexico-semantic, frazeologismele substantivale, asemeni substantivelor propriu-zise, denumesc obiecte în sens larg. Aceste obiecte pot fi animate (*stâlpul casei, capul familiei),* cât şi inanimate (*judecata lui Solomon).* Conf. dr. Gheorghe Colțun concluzionează că din 160 de frazeologisme analizate, numai 58 denumesc ființe, adică obiecte animate, pe când 102 denumesc obiecte inanimate. Noțiunile denumite de frazeologismele substantivale pot fi concrete *(piatră în casă)* şi abstracte (*beție de cuvinte).* Din aceleaşi 160 de frazeologisme substantivale numai 69 denumesc noțiuni concrete, în rest – noțiuni abstracte.

După structură, frazeologismele substantivale se aseamănă cu îmbinările de cuvinte (*firul Ariadnei, călcâiul lui Ahile, gurile rele, Cel de Sus, cal de bătaie, gâscă de jumulit* ş.a.).

Cu o structură gramaticală mult mai variată decât a substantivelor se prezintă frazeologismele adjectivale. In componența lor intră diverse părți de vorbire. Mai frecvent însă e prezent adjectivul. De aceea, din punctul de vedere al

elementelor componente, frazeologismele adjectivale sunt clasificate în două grupuri mari:

1) frazeologisme adjectivale ce au în structura lor adjective *(bun de picior; tare de vână, puțintel la trup, bun la inimă, alb ca varul, rău de frig, gros de obraz, subțire de obraz* ş.a.),

2) frazeologisme adjectivale ce nu au în structura lor adjective *(cu dare de mână, a fi cu stea în frunte, a se ține cu nasul pe sus, i-a nins în barbă* etc.).

Funcția sintactică a frazeologismelor adjectivale este, în primul rând, de nume predicativ („Călca mărunt, deşi era *lat în spete*" (C. Petrescu); „Iară *mare şi tare-i* în comună primarele" (Cezar Petrescu); sau funcția de atribut („La o masă lungă... şedea un tânăr lungureț la chip şi *cam adus din spete*" (Cezar Petrescu).

Uneori frazeologismele adjectivale se referă în egală măsură atât la subiectul propoziției, cât şi la verbul predicat al ei, având în ambele cazuri, bineînțeles, în ambele situații sintactice funcția de complement predicativ (C.P.): „Copiii, *cu ochii cârpiți*, (C.P.) se duceau la culcare" (I. Pas) sau „Copiii se duceau la culcare *cu ochii cârpiți* (C.P.).

Frazeologismele verbale constituie fondul esențial al tezaurului frazeologic al limbii române. După structura lor gramaticală, ele sunt împărțite în două grupuri mari: a) frazeologisme verbale echivalente structural cu îmbinările de cuvinte (*a trage clopotele, a înghiți găluşca, a-şi pune obrazul* (pentru cineva), *a se juca cu focul, a pune pe roate* ş.a.); b) frazeologisme verbale echivalente structural cu propozițiile *(gheața s-a spart, i-a căzut steaua, a prins vulpea la rană, i-a cântat cucul în față* ş.a.).

E necesar să menționăm că în lucrarea dată, în primul rând, sunt analizate legăturile gramaticale (internă şi externă) ale frazeologismelor verbale, avându-se în vedere legă-

turile gramaticale dintre elementele constitutive ale frazeologismelor şi ale relaţiilor acestora cu restul contextului. Autorul menţionează faptul că cercetarea procesului de formare şi funcţionare a frazeologismelor, ca unităţi specifice în cadrul limbii, nu este posibilă fără analiza trăsăturilor sintagmatice specifice lor. Astfel, frazeologismele verbale pot avea două tipuri de legături gramaticale: a) legătură gramaticală internă (prin care se au în vedere relaţiile ce se stabilesc între elementele componente ale frazeologismelor verbale) şi b) legătura gramaticală externă (prin care se are în vedere capacitatea frazeologismelor verbale de a intra în relaţii cu celelalte cuvinte ale textului).

Domnul dr. Gh. Colţun demonstrează că frazeologismele verbale pot îndeplini diverse funcţii sintactice, nu numai de predicat sau de elemente ale unui anumit tip tradiţional de predicat. În lingvistica română există puţine lucrări ce ar trata funcţiile sintactice ale frazeologismelor verbale. Atât în manualele universitare, cât şi în cele şcolare de limba română, problemei date i se acordă o atenţie minimă, ceea ce a dus şi duce la comiterea multor greşeli la efectuarea analizei sintactice a propoziţiilor şi a frazelor ce conţin frazeologisme. Aceasta are loc în pofida faptului că între frazeologie şi sintaxă există cele mai strânse legături. „Sintaxa, după cum menţionează cercetătorul L. I. Roizenzon, constituie, vorbind la figurat, un câmp experimental pentru frazeologie, iar frazeologia, la rândul ei, influenţează foarte activ asupra sintaxei".

Din punct de vedere al numărului şi al frecvenţei lor în limba română, frazeologismele adverbiale se plasează pe locul al doilea după cele verbale. Cu părere de rău, în lingvistica română sunt puţine lucrări ample în care ar fi cercetate frazeologismele respective. Aceasta se întâmplă, deoarece frazeologismele adverbiale sunt incluse în cadrul locuţiunilor adverbiale (Iorgu Iordan). Meritul deosebit al frazeologului

Gh. Colțun constă în faptul că dumnealui face o delimitare între frazeologismele adverbiale şi locuțiunile adverbiale, deşi atât unele, cât şi altele sunt formate din cuvinte care, folosite singure, n-au, de obicei, nimic comun cu adverbele: *cu chiu cu vai, pe nepusă masă, c-o falcă-n cer şi una în pământ, de-a frunza frăsânelului, fără doar şi poate* ş.a.

Ca şi adverbele, frazeologismele adverbiale îndeplinesc, de regulă, funcția sintactică de complemente circumstanțiale de mod, de loc, de timp ş.a. La analiza sintactică, însă, prezintă dificultăți frazeologismele adverbiale ce se aseamănă după structură cu propozițiile. Ni se recomandă, pe bună dreptate, a nu considera atare frazeologisme adverbiale drept propoziții subordonate, ci numai drept părți de propoziție, deoarece ele redau diferite circumstanțe ale unor acțiuni şi nu un enunț. De exemplu, în fraza „Inima-mi e moartă şi brațele fără putere, mergeți *unde vă vor duce ochii,* căci oriunde, tot mai bine veți fi decât la mine" (N. Gane), frazeologismul *unde vă vor duce ochii* are funcția sintactică de complement circumstanțial de loc (comp: mergeți oriunde).

Sintaxa frazeologismelor adverbiale creează şi alte probleme ce sunt soluționate în funcție de contextul în care ele apar.

Monografia cunoscutului frazeolog Gh. Colțun este de un real folos pentru elevi, liceeni, studenți, profesori şi pentru toți acei ce vor să cunoască mai profund tezaurul frazeologic al limbii române.

Referințe bibliografice

[1] Gheorghe Colțun, *Aspecte ale frazeologiei limbii române*, Chişinău: Editura U.S.M., 1997.

„Limba Română", nr. 10, 1999

3.6. Cartea „*Testament*" de acad. Nicolae Corlăteanu necesită o lectură cu creionul în mână

Academicianul Nicolae Corlăteanu a fost şi rămâne unul dintre lingviştii de seamă ai celei de-a doua jumătăți a sec. al XX-lea. Numele Domniei Sale este astăzi bine cunoscut şi recunoscut atât în Basarabia şi România, cât şi pretutindeni în întreg spațiul ex-sovietic; iar lucrările dumnealui, reprezentative pentru lingvistica romanică de la noi şi din Țară, se bucură, în permanență, de popularitate. Anume de aceea considerăm că a fost mai mult decât oportun şi cuviincios gestul de a-i edita, post-mortem, monografia *Testament. Cred în izbânda limbii române*, în care sunt incluse o parte din studiile şi articolele publicate de academicianul nostru în ultimii 10-15 ani de viață, în variate reviste şi culegeri de specialitate.

Suntem de părerea că, dacă citeşti măcar un articol din această carte, îți poți da seama destul de uşor că acad. Nicolae Corlăteanu a fost cu adevărat un savant profund, de vreme ce a însuşit cu dibăcie nu numai tainele metodologice pe care le suscită cercetările de lingvistică, dar a acumulat şi imense cunoştințe de teorie a limbii, de filozofie, de istorie națională şi universală.

Sunt copleşitoare toate studiile din monografia *Testament*, dar aş vrea să mă refer mai ales la cel cu titlul de *Începuturile scrisului românesc*, din care înțelegem foarte clar că fenomenul culturalizării limbii române scrise nu constituie un fenomen național în sine, ci unul european, universal chiar. Aceasta înseamnă că utilizarea şi literarizarea limbii române nu trebuie pusă strict numai pe seama factorilor culturali interni, dar şi pe seama celor externi.

Ambii factori au contribuit la apariția primelor texte de limbă română în epoci şi condiții diferite. În studiul respectiv se arată că numai factorul intern nu a fost suficient pentru a pune în circuit scrisul în limba română. Autorul menționează, în acest sens, că „primele noastre texte scrise (fie şi sub forma unor traduceri) se prezintă ca expresie lingvistică a faptelor şi evenimentelor din trecutul nostru istoric” (*Testament...*, p. 50). Cercetarea competentă a acestora, după părerea autorului, ne ajută să apreciem corect progresul evoluției şi dezvoltării culturale a limbii noastre, de la etapa primelor traduceri (a textelor religioase, în special) şi până la situația lingvistică actuală.

Nicolae Corlăteanu insistă mai cu seamă asupra anului 1643, când a fost tipărită *Cazania lui Varlaam* sau *Carte românească de învățătură*, prin care a fost marcat un eveniment de mare importanță pentru istoria limbii române literare medievale: *biruința deplină a scrisului în limba română sau biruința limbii române asupra slavonei*. După acest moment de anvergură, problema cea mai mare rezidă în crearea unei limbi de cultură pentru toți românii, în concordanță cu necesitățile ştiinței şi gândirii moderne, deziderat împlinit abia după un secol de aprig zbucium intelectual al cărturarilor români.

Monografia acad. Nicolae Corlăteanu conține un sistem complex şi amplu de informații teoretico-aplicative pentru lingvistică, sociolingvistică şi istoria limbii române literare. Suntem convinşi că această carte va constitui un instrument de lucru al studenților şi profesorilor de limba română. Va fi, cu certitudine, o carte ce va putea ține locul unui manual universitar, întrucât autorul ei invocă date noi din cele mai recente tratate de specialitate.

„Limba Română”, nr. 1-2, 2010

3.7. Un *„Studiu asupra sincretismului sintactic la nivelul frazei joncționale”*

de prof. Vasile Bajureanu

În ultimele cinci-şase decenii, sintaxologia, ca ştiinţă a nivelului comunicativ-informativ al limbii, a cunoscut o perpetuă dezvoltare, plasându-se în lingvistica modernă pe un loc de frunte. Acum, mai mult ca oricând, se acordă o atenţie deosebită aspectului dinamic al sintaxei, bazat pe studierea fenomenelor de limbă în continuă mişcare, în raport cu contextul şi situaţia informaţiei comunicative. Astfel, specialiştii din domeniul sintaxologiei cercetează sistemul raporturilor sintagmatice ale limbii, ţinând cont de aspectul activ al gramaticii, creând anume posibilitatea ca în studiile de sintaxă să-şi facă loc tot mai mult semantica şi logica naturală a gândirii reale, vii. De pe aceste poziţii, soluţionarea problemelor sintactice necesită o studiere ştiinţifică de profunzime a aspectului logico-semantic, în concordanţă cu metodele semasiologice, pentru a identifica, sub aspect conţinutal, toate tipurile posibile de raporturi. Criteriile semantico-funcţionale oferă posibilitatea de a stabili legăturile ierarhice structurale între aceste relaţii şi de a evidenţia, pe cât e cu putinţă, modelele combinatorii admisibile, prezente în unele segmente sintactice ale sistemului limbii.

Dar, în pofida acestui avânt al sintaxologiei, în multe manuale şi studii propriu-zise de sintaxă a limbii române, la delimitarea unor tipuri de propoziţii subordonate, sunt aplicate principii formal-structurale, strict morfologice, ceea ce nu întotdeauna duce la distincţia pertinentă a tipurilor funcţionale de propoziţii (îndeosebi tipuri de subordonate), deoarece

forma lexicală a unor jonctive ce leagă propozițiile în frază nu se suprapune cu funcția sintactică pe care trebuie să o exprime, adică sunt nişte jonctive false. Mai mult decât atât, de multe ori, analiza propozițiilor cu valori multiple nu determină semnificațiile dominante, care sunt de o mare importanță pentru a pătrunde în logica imanentă a situațiilor exprimate într-un segment al comunicării.

Anume aceste aspecte ale adevărului ştiințific şi metodologic din sintaxologia limbii române actuale sunt luate în dezbatere de dl prof. Vasile Bajureanu (profesor de limba şi literatura română, Râşcani), în monografia sa *Studiu asupra sincretismului sintactic la nivelul frazei joncționale* (apărut în anul 2010 la Centrul Editorial-Poligrafic al U.S.M., în baza tezei de doctorat, susținută în 1994). Pentru a disocia sincretismul sintactic în cazul unor fapte de limbă aproape asemănătoare, uşor confundabile, cum ar fi polifuncționalismul, sinonimia şi omonimia sintactică, autorul fixează definiția sincretismului sintactic, aspect esențial al polifuncționalismului, care constă în virtualitatea unei unități sintactice (propoziționale sau frastice) de a întruni mai multe valori semantico-informative în cadrul uneia şi aceleiaşi unități comunicative superioare, parte de propoziție sau propoziție propriu-zisă (p. 42). Concomitent, în lucrare sunt determinate, cantitativ şi calitativ, propozițiile subordonate sincretice în limba română, introduse în frază prin jonctivele *când, cum, dacă*. Sunt scoase în relief, de asemenea, semnificațiile dominante de cumulul de valori al subordonatelor sincretice din limba română şi din alte limbi (franceza, italiana, rusa). Autorul monografiei încearcă, şi îi reuşeşte, să determine cauzele de manifestare a sincretismului sintactic, demonstrând, cu lux de argumente, că propozițiile sincretice pot cumula o multitudine de valori semantico-

funcționale. Bunăoară, în fraza „Moşneagu (-1), *cum aude glasul cocoşului* (2), iese din casă cu bucurie (+1), şi (-3), când aruncă ochii spre poartă (4), ce să vadă (+3) ... (Ion Creangă), subordonata sincretică (nr. 2, subliniată) comportă patru valori semantico-sintactice, deoarece se pretează la patru transformări (T):

T (1) – Moşneagu, *când aude glasul cocoşului*, iese din casă cu bucurie → raport temporal;

T (2) – Moşneagu, *dacă aude glasul cocoşului*, iese din casă cu bucurie → raport condițional;

T (3) – Moşneagu**,** *fiindcă aude glasul cocoşului*, iese din casă cu bucurie → raport cauzal;

T (4) – Moşneagu, *care aude glasul cocoşului*, iese din casă cu bucurie → raport atributiv.

V. Bajureanu a observat corect că în acest exemplu, analizat conform principiului logico-semantic şi funcțional, avem nu numai un caz obişnuit de sincretism, dar şi unul ieşit din comun: un caz obişnuit, deoarece, aplicând analiza transformațională (AT), se poate constata că toate variantele şi toate subordonatele se încadrează în statutul lor, iar sensul inițial al frazei rămâne, în principiu, neschimbat; şi un caz ieşit din comun, care, judecat conform criteriilor gramaticii tradiționale, prin schema transformațională, cercetându-se numai „structura de suprafață, dar nu şi cea de adâncime", va reflecta faptul că subordonata în cauză (*cum aude glasul cocoşului*) ar putea rămâne închisă strict în categoria unei subordonate modale, unde jonctivul *cum*, care introduce această subordonată, este fals, iar propoziția nu are defel valoarea unei circumstanțiale (p. 53). În monografie se demonstrează judicios că o analiză sintactică a frazei, numai din perspectiva formei şi a structurii, ar fi inutilă şi irelevantă (p. 30).

„Studiul...” impune peremptoriu gândul că nicio abordare în sintaxologie nu poate fi întreprinsă fără semantică sau fără logică, deoarece aceste două aspecte ale sintaxei oricărei limbi alcătuiesc împreună substanța actului comunicativ şi condiționează procesele de selecție şi de distribuție a unităților informativ-comunicative, astfel putând fi justificată existența unei sintaxe logico-semantice şi, invers, existența unei semantici şi logici sintactice (pentru acest adevăr științific se pledează insistent în întreaga lucrare).

Monografia profesorului Vasile Bajureanu, bine fundamentată teoretic, tratează un fenomen de limbă, dificil şi greu de pătruns. Autorul respectă cu strictețe principiile lingvisticii funcționale (integrale), privind raportul indestructibil dintre planul expresiei şi cel al conținutului. Prin maniera elaborată a abordării, lucrarea se adresează unui public filologic inițiat în probleme de gramatică (profesori de licee, colegii şi gimnazii, profesori universitari şi studenți), adică unui cititor ce învață organizat sintaxa şi care ar putea găsi aici observații şi sugestii utile pentru predarea cu randament sporit a gramaticii limbii române actuale.

„Limba Română”, nr. 3-4, 2012

3.8. Viziunea prof. Victor Banaru asupra categoriei predicației

În prezent,este bine știut că noțiunea de predicație a fost inclusă în cărțile de gramatică pentru prima dată de reprezentanții curentului logicist, noțiune, prin care, logiciștii subînțelegeau doar raportul dintre părțile principale ale propoziției. Acest raport era unul bimembru, sub trei aspecte: 1) raport dintre subiect și predicat, 2) dintre enunț și raționament și 3) dintre enunț și situația extralingvistică.

Viziunea prof. Victor Banaru privind categoria sintactică a predicației se suprapune cu cea a funcționaliştilor. Datorită doctrinei şcolii funcționale, „în lingvistica franceză, fenomenul dat este tratat de pe pozițiile reale şi imanente ale manifestării lui sintactice." (1, p. 39). Anume în acest temei teoretic, în gramatica limbii franceze, predicația comportă trăsături morfo-sintactice identice, ca în majoritatea limbilor şi dispune de acelaşi specific. Mai mult decât atât, şi definiția predicației din lingvistica franceză este una generală şi funcționalistă: ***o categorie sintactică prin care se exprimă relația dintre conținutul comunicativ-informativ al propoziției față de realitatea (situația) extralingvistică.*** (1, p. 4). Totodată, categoria morfo-sintactică a predicației în limba franceză posedă și mijloace identice de exprimare funcțională, printre care, mai întâi, sunt părțile principale ale propoziției. Subiectul și predicatul asigură funcționalitatea predicației în enunț cu ajutorul conexiunilor predicative, datorită cărora, **predicația** devine marcherul-prim al propoziției, iar **predicativitatea** – indiciul structural-gramatical și **predicatu**l - centrul funcțional al propoziției (aceasta constituie o viziune corectă, ce derivă din teoria

lingvisticii funcționale și integrale) (Apud 2, p. 21).

Profesorul Victor Banaru susține, pe bună dreptate, că am putea crea niște erori fără precedent, dacă ar fi să analizăm și să percepem categoria gramaticală a predicației de pe pozițiile lingvisticii descriptiviste, deoarece, drept urmare a unei atare tratări, ar reieși că verbul, pentru predicatele din sintaxa limbii franceze, devine o condiție principială și strictă a structurii lor, numai pentru că orice tip de predicat conține în structura lui un verb. Bineînțeles că provocăm o eroare, „întrucât se creează o situație în care verbalitatea, categorie morfologică, ar putea constitui, în limba franceză, și indiciul funcțional al predicatului, simultan cu cel structural." (1, p. 34). Tratând astfel lucrurile, am putea obține un tablou predicațional fals al propoziției în limba franceză, întrucât aceasta ar însemna că predicația se suprapune (se identifică) cu predicativitatea, iar predicativitatea cu predicatul și predicatul, respectiv, cu verbul (cu verbalitatea). Într-o situație de genul dat, se ignoră nucleul structurii sintactice a propoziției. Adevărul e că toate aceste erori provin din faptul că descriptiviștii văd în toate tipurile de predicate o expresie directă a verbului. După ei, verbul formează nu numai componentul de bază structural al predicatelor, dar și pe cel funcțional, strict și direct, ca în limbile arabe (Apud 3, p. 117). Descriptiviștii nu fac clasificările de rigoare ale verbelor în predicative și nepredicative (nedelimitând, astfel, verbele auxiliare, semiauxiliare, copulative și semicopulative). Pentru ei, fiecare verb din orice limbă are valoare predicativă și poate forma predicatul de sine stătător, suprapunându-se, categoric, morfologia cu sintaxa.

Școala de Lingvistică Funcțională de la Praga susține însă că predicația formează trăsătura principală distinctivă a oricărei propoziții, ca unitate de bază a sintaxei, iar îmbi-

nările de cuvinte din enunţ, ca structuri adiacente, nu pot fi calificate drept propoziţii, deoarece, necomportând indicii predicaţionali-predicativi ai modului, timpului, numărului și persoanei, nu sunt predicative. Totodată, îmbinările de cuvinte (sintagmele din propoziție) nu conțin un gând terminat.

În limba franceză, timpul gramatical și categoria gramaticală a modului se exprimă, de regulă, prin forme structurale ale verbelor la un mod personal, dar, uneori însă, categoria sintactică a predicației poate să se realizeze în enunț și fără verbe. În atare situații sintactice, chiar și verbele cu valoare lexico-semantică zero (nulă) pot deveni verbe personale: **il cria – il poussa un cri – il eut un cri – il fut un *cri – il y eur un cri – soudan, un cri***. În atare situații morfosintactice, verbele cu valoare lexicală zero ajută la formarea predicatului real (1, p. 37).

În cadrul propozițiilor bimembre, categoria sintactică a predicației se realizează mai întâi printr-o conexiune predicativă bilaterală, dintre subiect şi predicat, adică printr-o corelație a indicilor predicativi. Predicația, în propozițiile monomembre incomplete (nominative, incidente ş.a.) se reduce doar la raporturile predicative ale conținutului comunicativ-informativ față de realitate. În respectivele situații sintactice, prezența ambelor părți principale nu mai alcătuieşte o condiție obligatorie a enunțului, întrucât intervin alți indici predicaționali: **topica părților de propoziție, intonația, pauzele logice, contextul, situația vorbirii, morfemele predicative, conexiunea predicativă a predicatului cu propoziția, cuvântul de reper sau de încheiere şi morfemul predicației**.

Este necesar să se știe că utilizarea cuvintelor cu funcție de propoziție înseamnă umplerea lor cu conținut predi-

cativ, transformându-le din cuvinte cu indiciu nominal în cuvinte cu indiciu predicațional-predicativ. Sensurile comunicativ-informative ale unor atare propoziții monomembre sunt create de indicii predicaționali sus-numiți, ceea ce este caracteristic tuturor propozițiilor de genul dat. Trebuie menționat că, și în asemenea cazuri ale sintaxei propoziției, intonația rămâne să formeze indiciul predicațional decisiv, având, astfel, capacitatea de a valida predicația tuturor tipurilor de propoziții: simple sau dezvoltate, complete sau incomplete. Cât despre valoarea predicativă a propozițiilor nominative, ea ne sugerează ideea că predicația propozițiilor bimembre dezvoltate este creată de integritatea ei ca unitate informativ-comunicativă și nicidecum de suma informațiilor părților ei componente (și în atare situație, intonația, la fel, rămâne a fi mijlocul principal de validare predicațională). Cu ajutorul mijloacelor intonaționale, multe propoziții, dar și părți de propoziție, și sintagme își pot schimba valoarea sintagmatică, comunicativ-informativă.

Profesorul Victor Banaru remarcă faptul că, din punctul de vedere al descriptiviștilor, la analiza sintactică a părților de propoziție, forma gramaticală a cuvântului formează condiția numărul unu, iar predicativitatea poate fi atât exprimată, cât și neexprimată. După ei, enunțul, la exprimarea predicației, se transformă într-o sumă de unități comunicative, iar la neexprimarea predicației – într-o sumă de unități nominative (1, p. 34).

Conform concepției funcționaliste în gramatică însă, categoria sintactică a predicației se manifestă nu numai la nivelul propoziției, dar și la cel al frazei, textului și chiar al alineatului, ceea ce, după funcționaliști, înseamnă, pe de o parte, lărgirea noțiunii de predicație, iar, pe de altă parte, un argument privind nesuprapunerea predicației cu predi-

cativitatea și, respectiv, neidentificarea predicativității cu predicatul. Când descriptiviștii echivalează predicația cu predictivitatea și cu predicatul, mijloacele de exprimare a predicativității devin mijloace de exprimare a predicatului. În atare situație, predicatul poate fi conceput drept „o înrudire necesară a fiecărui cuvânt aparte în limbă și poate obține statut de categorie predicativă, ceea ce este incorect (1, p. 36).

Această viziune, susține prof. Victor Banaru, vine în contradicție cu calificativele predicatului, date de funcționaliști. Pentru ei, această parte principală de propoziție deține o gamă întreagă de caracteristici: 1) predicatul este elementul de bază al organizării funcționale a enunțului, 2) centrul raporturilor morfo-sintactice în propoziție, 3) centru care influențează organizarea structurală a propoziției, 4) elementul determinativ al sintagmei predicative, 5) expresia universaliilor în vorbire (5, p. 149-164).

Tot în spiritul doctrinei funcționaliste (sau integrale) a predicației, propozițiile nominative sunt tratate ca și predicate, iar delimitarea și perceperea predicatului, în atare propoziții, creează o superpredicație. Din aceste considerente, se susține că „predicația constituie motorul, stimulentul sintagmatic al creării tuturor propozițiilor.” (Apud 6, p. 128). Anume în acest temei, sintaxa funcțională tratează, mai întâi de toate,tipurile de predicate, luând în considerare atât forma, cât și conținutul subiectului gramatical, predicatul rămânând a fi componentul de bază al propoziției. Funcționaliștii susțin că noțiunea de parte de propoziție este, în primul rând, o noțiune funcțională și, fiind funcțională, nu poate fi un element concret, căci, dacă ar fi așa, părțile de propoziție s-ar suprapune cu părțile de vorbire, ceea ce ar crea în permanență erori la analiza sintactică (Apud 6, p. 130).

Predicatul reprezintă în sine indiciul funcției unei părți de propoziție, iar predicația – indiciul sau însemnul integral al propoziției ca unitate sintactică ce conține un gând terminat. Categoria predicației se sprijină pe predicativitate și predicat, care au la bază verbalitatea,ceea ce înseamnă că verbalitatea, fiind un indiciu al părților de vorbire și, respectiv, o categorie morfologică, formează începutul sistemului morfo-sintactic (sintagmatic) al predicativității și predicației.

Prin predicat, categoria predicativității corelează cu categoria verbalității. Prin predicat, verbul, la o formă gramaticală a unui mod personal, devine un mijloc de exprimare a predicativității și predicației în propoziție. Verbul devine, astfel, miezul componentului predicațional. Tot în această ordine de idei, A. Martinet susține că „funcția predicativă se află în rădăcina verbului, care poate fi numit monem predicativ, ce reprezintă în sine elementul verticalității propoziției. Corelația cu acest element este marcată de funcția celorlalte componente ale propoziției.” (Apud 1, p. 30).

Profesorul Victor Banaru nu susține punctul de vedere al cercetătoarei N. Iu. Șvedova, care consideră că „predicativitatea se realizează cu ajutorul verbelor de conjugat.” (Apud 8, p. 128). Este incorect, deoarece purtătorii predicației nu pot să se conțină nici în verbele auxiliare și nici în verbele semiauxiliare. Aceste categorii de verbe nu sunt predicative și nici pot fi ,bineînțeles, predicaționale.

Pentru a demonstra neadevărul opinat de N. Iu. Șvedova, prof. V. Banaru a invocat părerile, în acest sens, ale lingvistului A. V. Bondarko, după care, „la nivel sintactic, categoriile gramaticale ale modului, timpului, numărului și persoanei devin semantico-funcționale și se impun din

punctul de vedere al funcţionării lor în propoziţie, dar nicidecum nu se impun morfologic, structural-gramatical." (Apud 9, p. 11-12). Respectivele categorii gramaticale, atât în limba franceză, cât și în limba română, se realizează la nivel sintactic nu prin mijloace morfologice, dar prin mijloace sintactice, întrucât toate aceste categorii gramaticale intră în funcţia predicatului. Tratarea verbului din punctul de vedere al funcţiei nu trebuie să conducă la suprapunerea verbalităţii cu predicativitatea, deoarece sfera sintactică a predicatului nu întotdeauna se suprapune cu sfera morfologică a verbului. În aceasta și constă chintesenţa tratării teoretico-aplicative a categoriei predicaţiei în spiritul doctrinei știinţifice a Școlii de Lingvistică Funcţională de la Praga (Apud 6, p. 135).

În baza teoriei funcţionale sau integrale, predicaţia constituie în permanenţă marcherul-prim al propoziţiei, prin care se exprimă mai multe tipuri de raporturi: 1**) raportul conţinutului predicativ al raţionamentului faţă de realitatea (situaţia) extralingvistică (din acest punct de vedere, analiza sintactică a propoziţiei nu poate fi concepută în afara teoriei reflectării); 2) raportul dintre elementele constituente ale raţionamentului: judecata, logica şi psihologia; 3) raportul conţinutului informativ al propoziţiei faţă de situaţia extralingvistică exprimată (implicând sintaxa semantică şi teoria reflectării); 4) raportul dintre părţile principale ale propoziţiei (cu referire la sintaxa formal-structurală); 5) raportul dintre componentele expresiei, ţinându-se cont de încărcătura ei informativă (fiecare nivel al analizei predicaţionale caracterizându-se şi prin particularităţi proprii)**.

Predicaţia, formând indiciul de bază al propoziţiei, îi asigură, respectiv, și o individualitate în raport cu celelalte

unități ale sintaxei. Astfel, propoziția, ca unitate de bază a sintaxei, poate fi contrapusă celorlalte unități structural-gramaticale ale sistemului comunicativ-informativ al limbii (morfemul,cuvântul, sintagma), care, în raport cu enunțul, pot fi tratate doar ca unități nominative.

Propoziția, ca unitate comunicativ-informativă, asemeni tuturor unităților sintactice, poate fi caracterizată atât sub aspect structural, cât și sub aspect semantic (denotativ). Aspectul semantico-funcțional al propoziției nu exclude însă caracterul ei nominațional (nominațional, la nivel sintactic,înseamnă calitate informativ-comunicativă).

După cum vedem, problema mijloacelor de exprimare a predicației este una discutabilă. În gramaticile descriptiviste predicația este suprapusă cu predicativitatea, care se suprapune cu verbalitatea. În felul acesta, este pus pe picior de egalitate predicația, ca raport al conținutului informativ-comunicativ față de realitate, cu predicativitatea, ca raport dintre subiect și predicat (Apud 6, p. 138). Profesorul Victor Banaru tratează problema predicației de pe pozițiile lingvisticii funcționale (integrale), după care verbalitatea, predicatul sau predicarea (skazuiemosti) și predicativitatea sunt aspecte ale mai multor planuri în ierarhia sistemului sintagmatic predicațional: 1 verbalitatea este un indiciu structural-morfologic al părților de vorbire; 2) predicarea – un indiciu al funcției sintactice de predicat; 3) predicativitatea – un indiciu morfo-sintactic al raportului dintre subiect și predicat; 4) predicația – un indiciu superior al propoziției.

Predicația este o categorie sintactică generală, superioară celorlalte, deoarece, bazându-se pe ele, le încadrează. Predicativitatea (sau conexiunea predicativă dintre părțile

principale ale propoziției) formează doar unul din mijloacele principale de exprimare a predicației. Predicația însă nu poate să se realizeze fără a se sprijini pe funcția de predicat (adică fără predicare), iar predicarea (sau funcția de predicat) este de neconceput fără susținerea categoriei verbalității.

Predicația formează categoria sintactică superioară nu numai pentru că include toate nivelurile ei funcționale (predicativitatea, predicarea și verbalitatea), dar și pentru că este susținută și de alte facultăți contextual-situaționale (psihologia și logica naturală), în scopul raportării conținutului informativ-comunicativ la realitatea extralingvistică. Aceste categorii sintactice (predicația, predicativitatea, predicarea, verbalitatea, logicul și psihologicul din enunț) nu sunt identice, nu se suprapun, dar nici nu se separă, ele doar interacționează, în scopul comunicativ al propoziției. Drept argumente peremptorii pot fi invocate funcțiile sintactice de subiecte și complemente ale verbului în limba franceză sau cea de predicat nominal și de propoziție nominativă în limbile română și franceză (Apud 9, p. 19).

Referințe bibliografice

1. V. I. Banaru, *Ocerk po teorii predikativnosti*, Chișinău: Știința, 1973.

2. Luis Tesniere, *Elements de syntaxe structurale*, Paris, 1959.

3. G. M. Gabucean, *Teoria articlea i problemî arabskogo sintaksisa*, Moscova: Nauka, 1972.

4. V. G. Gak, E. B. Roizenblit, *Ocerki po sopostavitelinnomu izuceniiu franțuzskogo iazâka*, Moscova:Vâșșaia Şkola, 1965.

5. A. M. Peșkovski, *Ruskii sintaksis v naucinom osvescenii*, Moscova, 1956.

6. V. A. Zveghințev, *Istoria iazâkoznania XIX-XX vecov, v ocerkah i izvlecenieah*, Partea II, Moscova: Prosvescenie, 1965.

7. A. Martinet, *Osnovî obscei lingvistiki* // Novoie v lingvistike, Vâp. III, Moscova: Progress, 1963.

8. N. Iu. Șvedova, *Activnâie proțessî v sovremennom russkom sintaksise*, Moscova: Prosvescenie, 1966.

9. A. V. Bondarko, *Gramaticeskaia teoria v contexte*, Leningrad: Nauka, 1971.

10. Anatol Ciobanu, *Probleme dificile de gramatică*, Chișinău: Știința, 1969.

Comunicare prezentată în şedința plenară a Colocviului Internațional „Conexiuni şi Perspective în Filologia Contemporană”, organizat cu ocazia aniversării a 70 de ani de la naşterea prof. universitar Victor Banaru; U.S.M., Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Departamentul de Filologie Franceză „Grigore Cincilei”, Catedra de Filologie Franceză (28 octombrie 2011)

SIGLE ŞI ABREVIERI

Adj.	– adjectiv
Adv.	– adverb
A.Ş.M.	– Academia de Ştiinţe din R.Moldova
A.U.T.	– Analele Universităţii din Timişoara
B.L.	– Buletin Lingvistic
Conj.	– conjuncţie
Comp.	– comparăm
D.L.R.L.C.	– Dicţionarul limbii române literare contemporane
D.T.L.	– Dicţionar de termeni literari
G.L.R.	– Gramatica limbii române
Î.S.	– Învăţătorul sovietic
L.M.L.C.	– Limba moldovenească literară contemporană
L.	– Leningrad
N.	– nume
NZL	– Novoie v zarubejnoi lingvistike
OD	– obiect direct
OI	– obiect indirect
UBB	– Universitatea Babeş-Bolyai
U.P.S.	– Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
U.S.M.	– Universitatea de Stat din Moldova

P.P.P. – părțile principale ale propoziției
P.A. – predicatul angrenat
P.D.G. – probleme dificile de gramatică
PN (angr.) – predicatul nominal angrenat
PVC (angr.) – predicatul verbal compus angrenat
PVN (angr.) – predicatul verbal-nominal angrenat
PYS (angr.) – predicatul verbal simplu angrenat
S.C.L. – Studii şi cercetări de lingvistică
T.L.G. – Tratat de lingvistică generală
V. – verb
V (cop.) – verb copulativ
V (scop.) – verb semicopulativ
V (sa) – verb semiauxiliar
V (saa) – verb semiauxiliar aspectual
V (sam) – verb semiauxiliar modal

INDICE DE NUME

com. 7426
Î.S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”
MD-2068, Chișinău, str. Florilor, 1
Tel. 44-00-91, 49-31-46